

STUDIA O PRZEKŁADZIE
pod redakcją
Piotra Fasta

Nr 52

PRZESTRZENIE PRZEKŁADU — 7

pod redakcją
JOLANTY LUBOCHY-KRUGLIK
OKSANY MAŁYSY
GABRIELI WILK
ANNY PASZKOWSKIEJ

Katowice 2023

Opiniowały do druku
ANNA BEDNARCZYK
HALINA CHODURSKA

Projekt okładki i stron tytułowych
ANNA PASZKOWSKA

Korekta
GABRIELA WILK

Publikacja sfinansowana przez

ISBN 978-83-8183-170-3

„Śląsk” Sp. z o.o. Wydawnictwo Naukowe
ul. Juliusza Ligonia 7, 40-036 Katowice
tel. 32 258-07-56, fax 32 258-32-29,
e-mail: biuro@slaskwn.com.pl
<http://www.slaskwn.com.pl>

Stowarzyszenie Inicjatyw Wydawniczych
40-032 Katowice
pl. Sejmu Śląskiego 1/419
www.opcje.net.pl
stowarzyszenieiw@gmail.com

SPIS TREŚCI

Od redaktorek / 7

ZAGADNIENIA OGÓLNE

EWA BIAŁEK

O kreatywności tłumacza raz jeszcze, o transkreacji po raz pierwszy / 11

KATARZYNA KRUK-JUNGER

Czym jest profesjonalizm w pracy tłumacza? Etyka vs. praktyka zawodowa / 27

PRZEKŁAD ARTYSTYCZNY

ALEKSANDRA BUDREWICZ

The Polish reception of Christina Rossetti / 41

MIROŚŁAWA BUCHHOLTZ

Literatura i władza:

trzy polskie przekłady *The Turn of the Screw* (1898) Henry'ego Jamesa / 53

OSMAN FIRAT BAŞ

Tłumacz i *Ferdydurke* / 65

СОФИЯ КАМАЛОВА

Просторечная лексика в романе Евгения Водолазкина *Лавр*
и его переводе на польский язык / 73

ДАРИНА АНТОНЯКОВА

Речевая фразеология и проблемы её перевода на словацкий язык / 87

PRZEKŁAD SCENICZNY

MACIEJ MAŁEK

O praktyce przekładu scenicznego. Przekład intertekstualności w dramacie
Swietłany Pietrijczuk *Финист ясный чокол* / 99

RENATA NIZIOŁEK

Pojedynek na słowa: Molierowska *Szkoła żon* w przekładach
Tadeusza Boya-Żeleńskiego i Bohdana Korzeniewskiego / 109

PRZEKŁAD SPECJALISTYCZNY

LUBOMÍR HAMPL

Hebrajskie ptaki ofiarne w czeskich i polskich przekładach Pisma Świętego / 121

МАРЕК ХОВАНЕЦ

О переводе названий судебных стадий уголовного процесса

(словацко-русское сопоставление) / 135

ЕЛЕНА ХАВКИНА

Лексика виолентности в переводческом аспекте

(на материале английского, украинского и русского языков) / 151

КРИСТИНА АРТАМОНОВА

О проблеме перевода имён собственных

(на материале туристических путеводителей) / 163

DYDAKTYKA PRZEKŁADU

ЕЛЕНА ЕГОРОВА

Сверхсловные языковые единицы в дидактике перевода / 177

MAŁGORZATA KALITA

Czeski język prawny i prawniczy —

wybrane zagadnienia związane z przekładem i kształceniem tłumaczy / 187

OD REDAKTOREK

Monografia, którą mamy przyjemność Państwu zaprezentować, to siódmy już tom będący efektem corocznego spotkania badaczy i praktyków przekładu, które organizujemy w Uniwersytecie Śląskim w Katowicach. Podobnie jak poprzednio głos w dyskusji zabrali przekładoznawcy reprezentujący różne dyscypliny, różne języki, a także różne podejścia metodologiczne.

Tom otwiera artykuł Ewy Białek, która podejmuje zagadnienie kreatywności w tłumaczeniu i kreatywności tłumacza w ogóle. Jest to problem niezwykle istotny, bowiem konieczność twórczego podejścia do zadań translatorских wpisana jest chyba w każdy rodzaj przekładu. Katarzyna Kruk-Junger próbuje z kolei odpowiedzieć na pytanie, czym jest profesjonalizm w pracy tłumacza, prezentując przegląd stanowisk poświęconych temu zagadnieniu oraz konfrontując kwestie etyczne z szeroko rozumianą praktyką zawodową.

W części poświęconej problemom przekładu artystycznego autorzy omawiają zagadnienia szczegółowe. Aleksandra Budrewicz przedstawia przemyslenia dotyczące recepcji twórczości wiktoriańskiej poetki Christiny Rossetti w Polsce, Mirosława Buchholtz omawia natomiast problem zależności pomiędzy literaturą a władzą na podstawie trzech polskich przekładów najbardziej chyba znanego dzieła Henry'ego Jamesa — *The Turn of the Screw*. Analiza tego utworu w aspekcie przekładowym pozwala mówić o władzy nie tylko w kontekście autora, który kreuje fabułę, ale też tłumaczy, którzy poprzez swoje decyzje translatorskie przejmują władzę nad tekstem. Osman Firat Baş komentuje turecki przekład *Ferdydurke*, wykonany po raz pierwszy bezpośrednio z języka polskiego. Sofia Kamalova zajęła się problemem

przekładu leksyki podstandardowej w powieści *Laur* Jewgenija Wodołazkina, a Darina Antoniakowa analizuje problemy przekładu na język słowacki nienotowanych w słownikach rosyjskich jednostek frazeologicznych wyekscerpowanych z literatury pięknej.

W odrębnej grupie znalazły się dwa artykuły badaczy zajmujących się przekładem scenicznym. Maciej Małek dzieli się spostrzeżeniami dotyczącymi zjawiska intertekstualności w dramacie Swietłany Pietrijczuk *Финист ясный сокол* i jego polskim tłumaczeniu swojego autorstwa, a Renata Niziołek zestawia dwa polskie przekłady *Szkoły żon* Moliera — Tadeusza Boya-Żeleńskiego i Bohdana Korzeniewskiego, zwracając uwagę na odmienne strategie przyjęte przez tłumaczy.

Część poświęconą problemom przekładu specjalistycznego otwiera artykuł Lubomira Hampla, który omawia specyfikę przekładu m.in. nazw ptaków w Piśmie Świętym. Tym razem przedmiotem badań stały się hebrajskie ptaki ofiarne. Zupełnie inną tematykę podejmuje Marek Chowaniec, którego zainteresowania badawcze koncentrują się wokół języka prawnego i prawniczego. W artykule prezentowanym w niniejszym tomie badacz przybliży problemy przekładu nazw etapów procesu karnego z języka słowackiego na rosyjski. Jelena Chawkina omawia zagadnienia przekładu jednostek leksykalnych wyrażających przemoc, konfrontując wybrane jednostki w trzech językach – angielskim, ukraińskim i rosyjskim, zaś Krystsina Artamonava przedstawia wyniki swoich badań dotyczących przekładu nazw własnych w przewodnikach turystycznych.

Tom zamykają artykuły poświęcone dydaktyce przekładu. Małgorzata Kalita referuje zagadnienia związane z kształceniem tłumaczy w zakresie języka prawnego i prawniczego, Jelena Jegorowa zaś analizuje zagadnienie wielowyrazowych jednostek języka w konfrontacji polsko-rosyjskiej.

Prace zamieszczone w prezentowanym tomie odzwierciedlają tylko niewielką część dyskusji, która miała miejsce podczas naszego ostatniego spotkania, niemniej każde przedstawione tu stanowisko można traktować jako zaproszenie do kontynuowania wymiany myśli i spojrzenia na omówione tu problemy z własnej perspektywy badawczej.

Jolanta Lubocha-Kruglik
Oksana Małysa
Gabriela Wilk
Anna Paszkowska

ZAGADNIENIA OGÓLNE

PRZESTRZENIE PRZEKŁADU — 7

pod red. Jolanty Lubochy-Kruglik, Oksany Małysy, Gabrieli Wilk oraz Anny Paszkowskiej
Stowarzyszenie Inicjatyw Wydawniczych–Śląsk Wydawnictwo Naukowe, Katowice 2023
ISBN 978-83-8183-170-3

EWA BIAŁEK

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3868-5001>

O KREATYWNOŚCI TŁUMACZA RAZ JESZCZE, O TRANSKREACJI PO RAZ PIERWSZY

WSTĘP

Problem badawczy dotyczący kreatywności w tłumaczeniu i kreatywności tłumacza ma stałe miejsce w literaturze przedmiotu. Zagadnienie to wiąże się ze współczesnym podejściem do istoty procesu tłumaczenia jako aktu kreacji — tworzenia tekstu¹ — oraz z szeroko opisanymi w pracach naukowych kompetencjami tłumacza. Zestaw kompetencji (językowa, translatoryczna, encyklopedyczna, logiczna) znacząco wpływa na kształt oraz jakość przełożonego tekstu, w efekcie przekład będzie obiegowo określany jako *dobry* lub *nieudany* i *amatorski*. Pojęcie kreatywności nawiązuje zarazem do potencjalnych wyzwań translatorycznych wynikających z różnic systemowych między językiem oryginału i przekładu, odmienności kulturowej oraz osobliwości tkwiących w przekładanym tekście, którymi mogą być cechy stylistyczne, elementy intertekstualne bądź nazwy obiektów świata przedstawionego.

Wątek twórczych rozwiązań niekoniecznie powinien być wiązany wyłącznie z przekładem literackim. Element twórczy jest wpisany w każdy rodzaj przekładu, także specjalistycznego. Uwyrażnia się on, kiedy zachodzi na przykład potrzeba wykreowania neologizmu terminologicznego. Urszula Dąmbska-Prokop, przybliżając w zarysie koncepcję kreatywności, odnotowuje ścisły związek między tłumaczeniem a kreatywnością:

¹ Dwutekst — oryginał i jego przekład — to produkty twórczości, odpowiednio autora i tłumacza. Zob. S. Bassnett: *Translation Studies*. Third edition. London–New York 2002, s. 5.

Równocześnie kreatywność bywa pojmowana jako pojęcie stopniowalne, jako intuicyjny, spontaniczny (i kolisty) sposób rozwiązywania problemów w zależności od sytuacji i od kontekstu — i jako immanentna właściwość działania każdego tłumacza².

Słowa te uwydatniają rozumienie przekładu jako procesu twórczego, nierozzerwalnie wiążącego się z pokonywaniem barier językowo-kulturowych, zwracają zarazem uwagę na predyspozycje tłumacza do pracy z tekstem obcojęzycznym. Intuicyjność, o której wspomina Dąbska-Prokop, to, ujmując myśl inaczej, zdolność do projektowania adresata przekładu i przewidywania jego możliwej reakcji. Potrzeba twórczego podejścia do zadania translacyjnego uwidacznia się w różnych typach przekładu ustnego i audio-wizualnego³. W kontekście tego drugiego dziś mawia się o *przekładzie kreatywnym*, czyli tak zwanej *transkreacji* (zob. dalej).

Przed laty, badając specyfikę przekładu tekstów prasowych i publicystycznych⁴, zaproponowałam użycie pojęć *kreatywność pożądana* i *kreatywność niepożądana*, które nawiązywały do postawy tłumacza wobec słowa oryginału i rozumienia przez niego swojej roli jako wtórnego nadawcy. Umiejętne radzenie sobie z elementami trudnymi w translacji współtworzy pojęcie *kreatywności pożądanej*, zaś dążenie tłumacza do dominacji nad tekstem wyjściowym, niekiedy manipulacji w przekazie słowa i idei oryginału, manipulacji odbiorcą przekładu składają się na pojęcie *kreatywności niepożądanej*. Pojęcie kreatywności w pierwszym ujęciu, czyli pokonywanie bariery, w drugim — przekraczanie kompetencji — wydaje się zatem klarowne i nieskomplikowane. Jadwiga Konieczna-Twardzikowa w monografii *Przekład JEST. La traducción ES* zauważyła, że problem kreatywności analizowany przez pryzmat wierności, adekwatności i ekwiwalencji może być jednak złożony⁵.

KREATYWNOSĆ, KREATYWNY — DANE KORPUSOWE, WYCINKI Z TEORII PRZEKŁADU

Cecha kreatywności odnosi się w pierwszej kolejności do osoby: *kreatywny* to 'ktoś, kto tworzy lub wymyśla coś oryginalnego'⁶. W świetle współ-

² *Mała encyklopedia przekładoznawcza*. Red. U. Dąbska-Prokop. Częstochowa 2000, s. 119.

³ W tłumaczeniu ustnym środowiskowym, jak wiadomo, tłumacz przyjmuje różne role — nie tylko pośrednika kulturowego, koordynatora, ale też niekiedy rozjemcy i cenzora, zob. M. Tryuk: *Przekład ustny środowiskowy*. Warszawa 2006, s. 67.

⁴ E. Białek: *Kolokacja jako jednostka przekładu. Studium rosyjsko-polskie*. Lublin 2009, s. 75–88.

⁵ J. Konieczna-Twardzikowa: *Przekład JEST. La traducción ES*. Katowice 2003, s. 42.

⁶ *Wielki słownik języka polskiego PAN*. Red. P. Źmigrodzki. <https://wsjp.pl/haslo/podglad/82968/kreatywny/5206766/czlowiek> [dostęp: 31.10.2022].

czesnej teorii przekładu odczytywanie sensów oraz ich oddawanie w innym języku to etapy twórczej pracy tłumacza. Czy tłumacze są postrzegani przez pryzmat kreatywności? Poszukując odpowiedzi na to pytanie, przedstawmy wybrane dane korpusowe pokazujące typowe wzorce kolokacyjne z przymiotnikiem *kreatywny*⁷. Dane tekstowe pozwalają też zrekonstruować tradycyjny schemat postrzegania i wartościowania profesji tłumacza:

kreatywny/kreatywna — architekt, artysta, dyrektor, fotograf, grafik, inżynier, kobieta, młodzież, muzyk, Polak, pracownik, projektant, specjalista, student, twórca, uczeń; team, zespół; edukacja.

tłumacz — doświadczony, fachowy, kompetentny, niedoświadczony, początkujący, profesjonalny, rzetelny, słynny, solidny, utalentowany, uznany, wprawny, wybitny, wytrawny, zasłużony, znakomity.

Z danych o łączliwości można wysnuć wniosek, że *kreatywność* nie jest powszechnie kojarzona z profesją tłumacza, a stereotyp językowy *kreatywny tłumacz/tłumacz kreatywny* nie jest zbyt utrwalony w naszej świadomości. Za bliskoznaczne wobec połączenia *kreatywny tłumacz* można uznać kolokacje *utalentowany* oraz *wprawny tłumacz*, innymi słowy, sprawnie reagujący na potrzeby sytuacyjne (por. konkluzje Urszuli Dąbmskiej-Prokop).

W przekładoznawstwie pojęcia *tłumacz kreatywny* oraz *kreatywność tłumacza* są jednak obecne⁸, podobnie jak pojęcie *tłumaczenie kreatywne*, które w najnowszej terminologii translatorycznej utożsamiane jest z pojęciem *transkreacja*.

Tłumacz kreatywny rysuje się nam jako tłumacz idealny, wzorcowo spełniający wymogi stawiane mu w pracach teoretycznych, zwracający uwagę na atrakcyjną dla czytelnika formę przekazu, jeśli sytuacja i gatunek tego wymagają, por. „to tłumacz poszukujący niestandardowych rozwiązań, zaskakujący nieoczekiwanymi odpowiedniościami, a jednocześnie doskonale radzący sobie z barierą językowo-kulturową i trudnościami, jakie może kryć w sobie dowolny tekst”⁹. Jak widzimy, podołanie wyzwaniom językowo-kulturowym to jeden z mierników kreatywności tłumacza.

Możliwość weryfikacji talentu i kompetencji tłumacza zapewniają nie tylko konkretne gatunki, na przykład utwór poetycki, felieton, ale też konkretne zjawiska językowe, do których zaliczają się neologizmy. Halina Bartwicka, pisząc o kreatywności autora, stwierdza, że „Każdy neologizm autorski — czy

⁷ Sketch Engine, korpus plTenTen19. <https://www.sketchengine.eu/> [dostęp: 31.10.2022].

⁸ Zauważę zarazem, że określenie *tłumacz kreatywny* nie jest ścisłym terminem, zaś *kreatywność* oraz *tłumaczenie kreatywne* — tak.

⁹ Myśl została sformułowana w kontekście przekładu gatunków prasowych. E. Białek: *Kolokacja jako jednostka przekładu...*, s. 76.

jak się je określa w literaturze przedmiotu — okazjonalizm wymaga innego podejścia ze strony tłumacza, wymaga innowacyjności, działań nieszablony-owych”¹⁰. Kreatywność autora tekstu może wyzwalać pokłady twórcze drze- miące w tłumaczu, mobilizować go do większej pracy nad doбором środków wyrazu, a niekiedy nawet zmuszać do szukania nietradycyjnych rozwiązań.

KREATYWNÓŚĆ TŁUMACZA W PRAKTYCE

Przejdźmy do ilustracji tekstowych.

1. Kreatywność a doświadczenie, wiedza i kompetencje

W zbiorze felietonów *Nie ma ekspresów przy żółtych drogach* Andrze- ja Stasiuka odnajdziemy krótki tekst zatytułowany *Maj*¹¹. Utwór ten został wybrany do tłumaczenia na potrzeby konkursu (2015 r.), w którym udział wzięli studenci poloniści i slawiści z Rosji oraz Mołdawii. Były to osoby o zróżnicowanej wiedzy z teorii przekładu, na etapie zdobywania doświadc- czenia w praktyce tłumaczeniowej¹². Poniżej jeden z ciekawszych przykła- dów z punktu widzenia tłumaczenia i badania kreatywności:

To tu, to tam pojawiają się białe figurki **pierwszokomunistów**. Gdzieś z bocznych dróg, ze ścieżek wędrują w stronę kościołów. Zbyt białe, zbyt nierealne w tym drżącym od go- rącego światła krajobrazie.

W obrazie tworzonym w tekście przez Stasiuka czytelnik dostrzega uma- jone kapliczki oraz dzieci, które uczestniczą w majowych nabożeństwach po przystąpieniu do pierwszej komunii św. W opisie pojawia się neologizm *pierwszokomunista*, który w tym kontekście powinien być zrozumiały dla każdego polskiego czytelnika, nawet jeśli styka się on z tym wyrazem po raz pierwszy¹³. Zbiór nie doczekał się jeszcze przekładu na język rosyjski. Jak

¹⁰ H. Bartwicka: *Kreatywność językowa autorów a proces przekładu*. W: *Przekład — Język — Kultura III*. Red. R. Lewicki. Lublin 2012, s. 42.

¹¹ A. Stasiuk: *Nie ma ekspresów przy żółtych drogach*. Wołowiec 2014, s. 42–44.

¹² Pomysłodawca oraz główny organizator Międzynarodowego Konkursu Tłumaczeniowego, juror: Ewa Białek (UMCS), współorganizatorzy: Katarzyna Dmitruk (lektorka języka polskiego, Buriacki Uniwersytet Państwowy, Ułan Ude) oraz Kamila Kwiatkowska (lektorka języka polskiego, Państwowy Uniwersytet Mołdawski, Kiszyniów); juror: Ludmiła L. Fiodorowa (Rosyjski Państwowy Uniwersytet Humanistyczny w Moskwie).

¹³ Wyraz potoczny określający dziecko przystępujące do obrzędu pierwszej komunii, ma także formę żeńską *pierwszokomunistka*. Zob. Obserwatorium Językowe Uniwersytetu Warszawskiego. <https://obserwatoriumjezykowe.uw.edu.pl/hasla/pierwszokomunistka/> [dostęp: 31.10.2022].

postąpiłby tłumacz zawodowy reprezentujący język i kulturę rosyjską, jaka byłaby jego próba przekazania tej nietypowej formacji językowej — tego nie wiemy. Przykład stwarza okazję do poszukiwania twórczego rozwiązania. Niepełne jeszcze kompetencje adeptów przekładu, brak doświadczenia wpłynęły na to, że proponowane przez nich rozwiązania były bardziej odtwórcze — neologizm częściowo tłumaczono (*pierwszo* — *перво*) oraz transkrybowano wraz ze zmianą końcówki (*komunista* — *коммунист*, końcówka zerowa wzorem rosyjskiego wyrazu *коммунист*). Powstały w efekcie tych zabiegów barbarzyzm *первокоммунист* jest niezrozumiałym nośnikiem obcości, budzącym niezwiązane z tekstem skojarzenia z nazwą zwolennika ideologii komunistycznej.

2. Kreatywność a intuicja i wiedza uprzednia

Kreatywność może być rozumiana jako wyczucie, umiejętność doboru odpowiednika i tym samym rozwiązania problemu punktowego. Kolejny dwutekst¹⁴ pochodzi z książki Stasiuka *Jadąc do Babadag* oraz jej przekładu na język rosyjski:

Było późne popołudnie. Nad wodą wisiało wilgotne **niebieskoszare** powietrze.
Вечерело. Над водой висел влажный **сизый** воздух.

W tekście polskim interesujące są dwie jednostki: *późne popołudnie* oraz epitet *niebieskoszary*. W języku rosyjskim trudno jednoznacznie nazwać porę dnia określaną w kulturze polskiej mianem późnego popołudnia, pora ta, dodajmy, bywa rozumiana różnie w zależności od pory roku. Mirosław Bańko, w odpowiedzi udzielonej na stronie Poradni Językowej PWN, tę porę definiuje, używając modyfikatorów *pewnie, może*: „Późne popołudnie zaczyna się pewnie nie wcześniej niż cztery godziny po południu, czyli około godziny 16.00, i trwa może do 18.00, może dłużej, aż w końcu przechodzi w wieczór”¹⁵. Ekwivalentem słownikowym wyrazu *popołudnie* jest peryfraz — *послеобеденное время*¹⁶, to czas liczony od pory zwanej *обеденное время*, a więc po obiedzie, to czas odpoczynku i zajęć domowych, por. ilustracje tekstowe z Narodowego Korpusu Języka Rosyjskiego:

Помню, как сладко спала вся усадьба в долгое **послеобеденное время**... [И.А. Бунин. *Жизнь Арсеньева*. Юность (1927–1933)]¹⁷

¹⁴ A. Stasiuk: *Jadąc do Babadag*. Wołowiec 2004; A. Стасюк: *На пути в Бабадаг*. Предисловие Ю. Андрухович. Пер. с пол. И. Адельгейм. Москва 2009.

¹⁵ M. Bańko: *Pory dnia*, Poradnia Językowa PWN, 13.02.2008. <https://sjp.pwn.pl/poradnia/haslo/pory-dnia;8949.html> [dostęp: 31.10.2022].

¹⁶ *Nowy słownik rosyjsko-polski, polsko-rosyjski*. Red. nauk. J. Wawrzyńczyk. Warszawa 2016, s. 935.

¹⁷ Narodowy Korpus Języka Rosyjskiego. <https://ruscorpora.ru> [dostęp: 31.10.2022].

Послеобеденное время провел дома в чтении и мирной беседе с Андреем Васильевичем, а к 5 часам вечера направился на званный обед к Аникеевым. [Б.И. Бронский. *Дневник* (1959)]

Tłumaczka, unikając wkomponowania w tekst analitycznej jednostki *позднее послеобеденное время*, dokonuje transformacji gramatyczno-składniowej i wprowadza odpowiednik oznaczający zbliżoną, choć nieco późniejszą porę: *вечерело* ‘ściemniało się; następował zmierzch’. Odpowiednik etymologicznie nawiązuje do zjawiska zachodzącego w świecie przyrody. W przekazie nazwy barwy *szaroniebieski* tłumaczka nie skupia się na odrębnych komponentach złożenia (*szaroniebieski* — *сине-серый*), wprowadza za to przymiotnik *сизый* o znaczeniu ‘siny’, ale też ‘szaroniebieski’¹⁸. Epitet powietrza w języku polskim wydaje się nietypowy, w języku rosyjskim przymiotnik *сизый* może natomiast określać różne zjawiska, w tym atmosferyczne (*сизый дым, иней, мрак, рассвет, туман, столб дыма*, także *воздух*), typowe są też konteksty: *сизый голубь, сизый голубок, сизый нос* (dane korpusowe). Por.:

Зыбкий **сизый** воздух за окном пестрел от хлопьев падающего снега, а лужи на мостовой снова успели затянуться снежком. [Л.М. Леонов. *Вор*. Части 1–2 (1927, 1959)]

W kolejnym dwutekście¹⁹ można dostrzec wychwycenie przez tłumaczkę nawiązania do patriotycznego wierszyka z tomiku *Katechizm polskiego dziecka* w postaci słów: — *Kto ty jesteś? — Polak mały*²⁰. Tłumaczka dokonuje wyrównania wiedzy uprzedniej odbiorcy przekładu, przemycając informację o źródle fragmentu w postaci słów «Маленький поляк» w ostatnim wersie dialogu (stróčka из детского стихотворения — wers z wierszyka dla dzieci). Treści kulturowe wplecione w oryginał są sprawdzianem kompetencji osoby tłumaczącej, a ich dostrzeżenie oraz oddanie jest wskaźnikiem kreatywnego podejścia tłumacza do zadania²¹.

— Otóż... ja nic nie widzę! Widzę ciemność, widzę nijakość, widzę nicość. Nie ma cię, kobieto, zawinęłaś się w te wszystkie szmaty. Opatuliłaś, zamaskowałaś, a ja chcę wiedzieć, gdzie ty masz talię! Jakie masz nogi? [...] No słowem, kto ty jesteś?

— **Polak mały** ... — wyrwało się z tylnego rzędu.

¹⁸ Nowy słownik rosyjsko-polski, polsko-rosyjski..., s. 454.

¹⁹ J. Fabicka: *Idę w tango. Romans historyczny*. Warszawa 2008; И. Фабицкая: *Танцы. До. Унаду. Истериический роман*. Пер. с пол. О.Л. Катречко. Москва 2010.

²⁰ W. Bełza: *Katechizm polskiego dziecka*. Lwów 1900.

²¹ Ponadto tłumaczka opuszcza jedno ze zdań, które uznała za niestosowne dla odbiorcy przekładu.

— Так вот... я ничего не вижу! Я вижу мрачность, вижу серость, вижу безликость! Тебя нет, дорогуша, ты для чего-то замоталась в это тряпье. Закуталась, спряталась, а хочу знать, где у тебя талия, какие у тебя ноги. Скажи — кто ты?

— «**Маленький поляк**» — вспомнил кто-то в задних рядах **строчку из детского стихотворения**.

TRANSKREACJA — PRZEGLĄD DEFINICJI

We współczesnym przekładoznawstwie mawia się też o transkreacji. Termin *transkreacja* został ukuty od angielskiego prototypu *transcreation* de-rywowanego od słów *translation* 'tłumaczenie, translacja' oraz *creation* 'kreacja, tworzenie'. Rosyjskim odpowiednikiem jest wyraz *транскреация*²². Dla polskiego i rosyjskiego przekładoznawstwa to pojęcia niewątpliwie nowsze, zdecydowanie bogatsza jest literatura przedmiotu z dorobku badaczy zagranicznych²³. Termin został wymieniony w *Routledge Encyclopedia of Translation Studies* wśród takich terminów, jak *localization*, *adaptation*, *rewriting* jako jedno z określeń międzyjęzykowego i międzykulturowego transferu multimodalnych tekstów reklamowych/promocyjnych (*multimodal promotional text*), z adnotacją, że termin ten jest stosowany rzadziej. Wskazany zestaw terminów zazębia się z pojęciem ekwiwalencji funkcjonalnej oraz adekwatności, które osiąga się nie poprzez odwzorowanie formy wyrazu, lecz oddanie intencji nadawcy, dostosowanie sposobu przekładu i tym samym odpowiednika do sytuacji komunikacyjnej²⁴. Biorąc pod uwagę powyższe, zabieg w postaci transkreacji niekoniecznie należałoby uznać za absolutnie nowy, ponadto sam termin w języku angielskim bytuje już od kilku dekad²⁵. Dane pozyskane z platformy Sketch Engine (enTenTen2021) to nieliczne potwierdzenia wystąpień (jak na skalę korpusu), często wraz z wyrazami *adaptation*, *copywriting*, *localisation*, *translation*, te konfiguracje potwierdzają bliskość owych terminów.

²² Termin w przekładoznawstwie polskim i rosyjskim nie jest jeszcze szeroko rozpowszechniony i rozpoznawalny. Zbliżone określenia: *транскреативный подход*, *транскреативность переводчика*.

²³ Zob. m.in. monografię: *Translation or Transcreation? Discourses, Texts and Visuals*. Red. C. Spinzi, A. Rizzo, M.L. Zummo. Cambridge Scholars Publishing 2018; V. Gaballo: *Exploring the boundaries of transcreation in specialized translation*, „ESP Across Cultures” 2012, vol. 9, s. 95–113.

²⁴ Zob. *Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. Second edition. Red. M. Baker, G. Saldanha. London–New York 2011, s. 7.

²⁵ “The first attested use of the term transcreation dates as far back as 1957 when Lal (1957), an Indian Sanskrit scholar, used the term to refer to his own versions of classical Indian drama in English, which brought across the richness and vitality of the original”, V. Gaballo: *Exploring the boundaries of transcreation...*, s. 97.

Doraźne definicje terminu *transcreation/transkreacja* są formułowane przez agencje reklamowe i marketingowe oraz biura tłumaczeniowe specjalizujące się w przekładzie audiowizualnym. Termin bywa zastępowany określeniem *creative translation/tłumaczenie kreatywne*. Pojęcie transkreacji najczęściej pojawia się w kontekście globalnych kampanii reklamowych, kiedy zachodzi potrzeba dopasowania spotów promujących produkt do zróżnicowanych potrzeb odbiorców reprezentujących odmienne kultury. Można dostrzec wyraźne podobieństwo między transkreacją a ekwiwalencją pragmatyczną, w której, jak zauważa Roman Lewicki, podstawą jest osoba odbiorcy, w centrum są „jej wiedza, poglądy, mentalność, emocje”²⁶. Kreatywne podejście tłumacza do tekstu literackiego czy prasowego nie jest jednoznacznie tym samym, co tłumaczenie kreatywne filmu reklamowego, które może wymagać większych odstępstw od oryginału.

W definicjach naukowych podkreśla się związek transkreacji z lokalizacją — transkreacja to forma lokalizacji²⁷ — oraz dziedziną (branżą reklamową, marketingową), zwracana jest także uwaga na dopasowanie przekazu do kultury docelowej, w której dany komunikat zostanie ulokowany. Transkreację objaśnia się też jako kreatywną adaptację gier wideo oraz reklam:

transcreation 2 *n.* in the advertising and marketing industry, a term used to designate a form of localisation in which the intention and effect of a source text are preserved as far as possible, but the setting and idiom are adapted to whatever is most meaningful in the target context. → LOCALISATION. *IM*²⁸.

transcreation the creative adaptation of video games and advertising in particular, [...] ²⁹.

Hiszpańskie badaczki, Mar Díaz-Millón i María Dolores Olvera-Lobo, piszą, że transkreacja jest działaniem łączącym elementy tłumaczenia językowego, kulturowej adaptacji i rekreacji albo inaczej — kreatywnej reinterpretacji na nowo niektórych partii tekstu:

‘Transcreation’ can be defined as a translation-related activity that combines processes of linguistic translation, cultural adaptation and (re-)creation or creative re-interpretation of certain parts of a text³⁰.

²⁶ R. Lewicki: *Zagadnienia lingwistyki przekładu*. Lublin 2017, s. 149.

²⁷ “Localization can be defined as the linguistic and cultural adaptation of digital content [...]”. *Routledge Encyclopedia of Translation...*, s. 157.

²⁸ J. Laver, I. Mason: *A dictionary of translation and interpreting*, s. 140. <https://fit-europe-rc.org/wp-content/uploads/2019/05/Dictionary-of-translation-and-interpreting-Mason-Laver.pdf?x85225> [dostęp: 31.10.2022].

²⁹ J. Munday: *Introducing Translation Studies. Theory and Applications*. Fourth Edition. London–New York 2016, s. 10.

³⁰ M. Díaz-Millón, M.D. Olvera-Lobo: *Towards a definition of transcreation: a systematic literature review*. „Perspectives” 2021, s. 1. DOI: 10.1080/0907676X.2021.2004177.

Termin *транскреация* został ujęty w rosyjskim słowniku neologizmów zapożyczonych z angielszczyzny, wyodrębniono w nim dwa zbliżone znaczenia. Z definicji wynika, że jest to termin z dziedziny przekładoznawstwa, ale mieszczący się na jego pograniczu, jest on też częścią dziedziny reklamy i marketingu. Por.:

ТРАНСКРЕАЦИЯ (англ. transcreation — trans(lation) перевод + creation создание; творчество). редк. 1. лингв. В переводе — творческий перевод с сохранением смысла, подачи, стиля текста. *Транскреация* — это деятельность на стыке переводов и копирайтинга. [...]. 2. рекл. маркет. В рекламе и маркетинге — процесс адаптации сообщения с одного языка на другой с сохранением его смысла, тона и контекста. *Транскреация* — это относительно новый термин. В 2000 году этот термин был зарегистрирован в качестве товарного знака в Великобритании³¹.

Jak widzimy, transkreacja bywa pojmowana różnie: jest ona wiązana, a niekiedy i utożsamiana z lokalizacją oraz adaptacją, opisywana jako odejście od treści oryginału i wprowadzenie nowego obrazu na korzyść realizacji tego samego celu komunikacyjnego oraz osiągnięcia zbliżonego efektu z uwzględnieniem różnic kulturowych cechujących grupę docelową. W tak pojmowanej transkreacji oryginał jest punktem wyjścia, a wszelkie modyfikacje oraz transformacje są znacznie bardziej akceptowalne niż w tłumaczeniu *sensu stricto*, przy czym niezależnie od tych zmian zabieg traktowany jest jako specyficzna, branżowa odmiana tłumaczenia.

W opisach popularnonaukowych transkreację często zestawia się z tłumaczeniem. W tej parze tłumaczeniu przypisywane jest wąskie i zarazem nieco negatywne rozumienie. W świetle tych danych (por. niżej), proces tłumaczenia jawi się jako: a) dosłowne przekazywanie treści, b) tłumaczenie na poziomie leksykalnym, c) ignorowanie kontekstu kulturowego, d) stosowanie nieodpowiednich technik przekazu idiomów i innych struktur wymagających odejścia od tłumaczenia na poziomie wyrazów. Ten obraz tłumaczenia jawnie przeczy pojmowaniu sztuki przekładu na obecnym etapie, jak również szeroko opisywanym technikom przekazu różnych zjawisk (nazw realiów, adresatywów, onimów, paremii, aluzji, zwrotów etykietałnych i in.) czy strategii tłumaczenia przyjętych w określonych gatunkach tekstu (adaptacja, egzotyzacja). Transkreacja ukazywana jest jako przeciwieństwo tak rozumianego — niedoskonałego, ułomnego — tłumaczenia, stanowi jego pozytywną opozycję: tłumaczenie to proces niekreatywny, a transkreacja to działanie oparte na przewidywaniu, tworzeniu. Warto odnotować, że trans-

³¹ А.И. Дьяков: *Словарь англицизмов русского языка*. 2014–2023. <http://anglicismdictionary.ru/T> [dostęp: 05.01.2023].

kreacji przyznawany jest zarówno status odmiany tłumaczenia (por. wyżej), jak i zupełnie odmiennego procesu, status nie-translacji. Osoby dokonujące transkreacji są nazywane transkreatorami (neoderywat), ale także czasem tłumaczami lub copywriterami (osobami piszącymi teksty i slogany reklamowe), co odzwierciedla niejednoznaczność pojmowania terminu i jego usytuowanie w teorii. Transkreatorzy są też przeciwstawiani tłumaczom, tym pierwszym przypisuje się posiadanie talentu pisarskiego³². Tłumacze z kolei stawiają znak równości między dobrymi tłumaczami i transkreatorami: „good translator will already be a transcreator”³³.

Przyjrzyjmy się charakterystyce transkreacji w wybranych definicjach o charakterze popularnonaukowym.

1. Transkreacja jako odmiana tłumaczenia, w którym w sposób szczególny zwraca się uwagę na kulturę docelową i cel komunikacji:

What is transcreation? Basically, **transcreation is a translation that is sensitive to the target culture and adopts a creative outlook making the text more effective in the target market**³⁴.

2. Transkreacja polega na uchwyceniu celu komunikatu, stylu, idei/zamysłu i terminologii, które są następnie przekazywane za pomocą środków i idei/konceptów obecnych w kulturze docelowej:

Transcreation is a process by which linguists read the source material to extract its intent, style, concepts and terminology, but then recreate messaging using their own market research and concepts that exist within the target language while retaining elements from the original ‘spirit’ of the source communications³⁵.

3. Transkreator ma prawo do twórczej swobody, zwłaszcza w przypadku nagłówków, sloganów czy kalamburów:

This is particularly important with creative copy, headlines, straplines, puns, metaphors, or cultural content, where the languages may not share the same etymology and so the transcreator must take creative liberties to engage local audiences in an equally meaningful and authentic way³⁶.

³² 5 ключевых различий между транскреацией и переводом. <https://taskforce.ua/ru/5-klyuchevykh-razlichiy-mezhdu-transkreaciy-i-perevodom/> [dostęp: 31.10.2022].

³³ V. Gaballo: *Exploring the boundaries of transcreation...*, s. 99.

³⁴ What is transcreation and why is it necessary for globalization? <https://ontranslation.es/en/what-is-transcreation/> [dostęp: 31.10.2022].

³⁵ *Translation, Transcreation, Localization & Origination*. <https://locaria.com/localisation-adaptation/translation-localisation-transcreation/> [dostęp: 31.10.2022].

³⁶ Tamże.

4. W definicji sformułowanej w języku rosyjskim (biuro tłumaczeń) pojawia się zestaw bliskoznacznych określeń: *transkreacja — kreatywne tłumaczenie — copywriting — wolny przekład — internacjonalizacja — adaptacja międzynarodowa i kulturowa — lokalizacja*:

Список терминов, значения которых аналогичны транскреации, включают в себя «творческий перевод», «кросс-рыночный копирайтинг», «международную адаптацию», «перевод в свободном стиле», «маркетинговый перевод», «интернационализацию», «локализацию» и «культурную адаптацию»³⁷.

5. Transkreacja jako sposób przekazu idiomów i gry słów, obrazowych środków wyrazu:

Транскреация — это процесс преобразования текста с целью правильной передачи его смысла с точки зрения культурных особенностей целевой аудитории. При переводе фигур речи или идиом, не имеющих эквивалентов в целевом языке, дословный перевод приведет к искажению их смысла. А при выполнении транскреации учитываются не только особенности языка, но и культура конкретной страны³⁸.

Zwłaszcza ostatni z przedstawionych opisów ukazuje traktowanie transkreacji jako przeciwieństwa tłumaczenia, zwłaszcza tłumaczenia dosłownego zastosowanego wobec jednostek ponadleksykalnych, formacji idiomatycznych. Jednym z oczywistych sposobów tłumaczenia frazeologizmów oraz paremii jest — w przypadku braku pełnego ekwiwalentu — zastępowanie ich formacjami odmiennymi pod względem formalnym (nieidentyczna struktura i zestaw komponentów), ale zbliżonymi pod względem pragmatycznym, a także parafrazowanie bądź użycie ekwiwalentu jednowyrazowego. W przekładoznawstwie w tym kontekście mowa o strategiach/technikach tłumaczenia idiomów³⁹, ale nie o zabiegu transkreacji. By zachować precyzję w przekładoznawczym instrumentarium terminologicznym, techniki tłumaczeniowe oraz transkreację warto zatem rozgraniczyć, zawężając użycie drugiego terminu zwłaszcza do sposobu przekazu produktów audiowizualnych (filmów reklamowych) i nadając mu status terminu podrzędnego wobec translacji, na której transkreacja przecież bazuje. Nie sposób jednak nie zgodzić się, że w przypadku tytułów filmowych oraz nagłówków prasowych również jest możliwe/zasadne użycie terminu *transkreacja*, ponieważ na eta-

³⁷ Транскреация — творческий межкультурный перевод. <http://antei.kiev.ua/transcreation.html> [dostęp: 31.10.2022].

³⁸ И. Числова: Ключевые различия между транскреацией и переводом текста, 14.11.2019. <https://www.primavista.ru/blog/2019/11/14/klyuchevyie-razlichiya-mezhdu-transkreatsiey-i-perevodom-teksta> [dostęp: 31.10.2022].

³⁹ M. Baker: *In other words. A course book on translation*. London–New York 1992, s. 71–78.

pie tłumaczenia może dochodzić do znacznych zmian w ich strukturze i treści (por. definicja 3)⁴⁰.

STUDIUM PRZYPADKU

Analizując pojęcie transkrecji, można natknąć się na informacje o reklamach światowych marek. Dobrym przykładem tekstów, które z pewnością musiałyby zostać poddane transkrecji, są oryginalne reklamy produktów spożywczych, w tym polskich producentów, przy założeniu, że byłiby to producenci o znaczeniu globalnym i ich produkty byłyby eksportowane. Jak przemysłowa powinna być kampania reklamowa, pokazuje historia polskich krówek, które cieszą się popularnością w kraju i za granicą, również w krajach arabskich. Z kolei kampania reklamowa tych cukierków w Indiach wiązała się z koniecznością zmiany nazwy wyrobu, na co wpłynęły różnice kulturowe — w kulturze hinduskiej krowa to święte zwierzę, nie stosowne jest zatem nadawanie produktowi nazwy derywowanej od zoonimu⁴¹. W spotach reklamowych dyskontu Biedronka niezwykle umiejętnie wyzyskiwane jest frazeologiczne bogactwo polszczyzny, które stanowi podstawę gier wizualno-słownych (rozmawiające ze sobą produkty spożywcze). Są one potencjalnym źródłem nieprzekładalności.

Można zwrócić uwagę na świąteczny spot reklamowy z piernikami w roli głównej.

Spot 1.

- Wiesz co, po **świętach** pojadę w podróż dookoła świata.
 - Co ty, z **choinki się urwałeś**? Za **kruchy** jesteś na taką wyprawę.
 - A **piernik** z ciebie. Jest **gwiazdka**. Marzenia się spełniają.
- Produkty z Biedronki polecają się na gwiazdkę.

W tekście pojawiają się słowa-klucze *święta*, *gwiazdka* (krąg kultury chrześcijańskiej), frazeologizmy z komponentami *choinka*, *piernik* (choinka jako wspólny element tradycji bożonarodzeniowej na całym świecie, *piernik* — popularny w Polsce wypiek świąteczny), jest też aluzja do cechy tego

⁴⁰ Badania nad przekazem nagłówków prasowych pokazują, że mogą być one zarówno tłumaczone, jak i nadawane, czyli tworzone na nowo. Zob. E. Białek: *Gra z czytelnikiem i gra z tekstem — o tytule w przekładzie tekstu publicystycznego*. W: *50 lat polskiej translatoryki*. Red. K. Hejwowski, A. Szczęsny, U. Topczewska. Warszawa 2009, s. 355–361.

⁴¹ P. Cizak: *Krowka zgodna z muzułmańskim prawem halal. Polski przysmak znajdziesz nie tylko na arabskich stołach*, 09.06.2018. <https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/arttykul/krowki-eksport-halal-slodyczne,37,0,2408229.html> [dostęp: 31.10.2022]; *Marketing w globalnej wiosce*, 05.05.2009. <https://wiadomosci.onet.pl/kiosk/marketing-w-globalnej-wiosce/t26xm> [dostęp: 31.10.2022].

wypieku, jaką jest kruchość. W reklamie wyraz *kruchy* ma dwojakie znaczenie — kruchy także jako zbyt delikatny, wrażliwy. Ten zestaw językowych i kulturowych osobliwości sygnalizuje potrzebę transkreacji treści reklamy w przypadku promocji danego produktu w innych językach i kręgach kulturowych. Istotne są też obraz i dźwięk będące podstawą reklamy (prószący śnieg, charakterystyczny dla naszej strefy klimatycznej, dźwięki międzynarodowej kolędy *Cicha noc*)⁴².

Spot 2.

- Dzień dobry. A co **się** pani tak **trzęsie**?
- To pani nic nie wie? **Ananas wyszedł z puszki**...
- Taak? A za co siedział?
- Podobno **śmietanę ubił**.

Produkty z Biedronki polecają się na przyjęcia⁴³.

W treści reklamy, w której głównymi bohaterami są galaretka z bitą śmietaną, ananas w puszcze i kiwi, zawarto aluzję do frazeologizmu porównawczego *trząść się jak galareta*, ponadto wykorzystano dwa znaczenia wyrazów *ananas* (ananas jako ‘owoc’ i ananas jako ‘urwis, nicpoń’), *puszka* (‘pojemnik’ i ‘więzienie’) i *ubić* (‘ubić śmietanę/zwierzę’). Zob. także spoty reklamowe: *Chińszczyzna*, *Gangi*, *Mazurek*.

PODSUMOWANIE

Pojęcia *kreatywność pożądana* — *transkreacja* — *adaptacja* — *lokalizacja* ząbąbiają się, w tłumaczeniu czy to literackim, czy audiowizualnym tłumacz może dążyć przeciw do uwzględnienia funkcji utworu oryginalnego wobec odbiorcy oraz oddania jego walorów artystycznych. Termin *transkreacja* wydaje się terminem o węższym, wyspecjalizowanym zakresie użycia, ponieważ odnosi się przede wszystkim do zabiegów związanych z przekazem produktów audiowizualnych. Przenoszenie tego terminu na inne gatunki tekstów czy też utożsamianie go z technikami przekazu idiomów i paremii wymaga rozważenia. W przeciwnym razie rozumienie istoty procesu tłumaczenia zostanie spłaszczone, przekład będzie łączony jedynie z ekwiwalencją formalną, a wszelkie koncepcje ekwiwalencji dynamicznej, pragmatycznej i adekwatności staną się zbędne. Jeśli chodzi o nagłówki (film, prasa

⁴² Śnieg w niektórych strefach klimatycznych jest zjawiskiem niespotykanym lub rzadkim i już taka okoliczność może wiązać się z potrzebą zabiegów transkreatywnych.

⁴³ BIEDRONKA — *The Best Of 2011 — mix reklam*. <https://www.youtube.com/watch?v=CLRn0NzeYKs> [dostęp: 31.10.2022].

i publicystyka), to mogą być one i tłumaczone, i nadawane, w tym drugim przypadku zastosowanie nowszego terminu *transkreacja* można uznać za akceptowalne. Umotywowane wydaje się spostrzeżenie, że transkreacja jest przejawem kreatywności pożądaną, kiedy tłumacz, przekładając oryginał, dostrzega i uwzględnia walory tego tekstu oraz orientuje się na odbiorcę przekładu, kulturę, w której on funkcjonuje i w której będzie funkcjonować przygotowywany przekład. Za jeden z punktów wyjścia w transkreacji można uznać zjawisko nieprzekładalności. Rozwiązanie problemu tłumaczeniowego wynikającego z różnic językowo-kulturowych, w konsekwencji z braku ustabilizowanego ekwiwalentu w języku docelowym, można oprzeć właśnie na (trans)kreatywnym podejściu.

Analiza definicji roboczych przedstawionych na stronach WWW może prowadzić do krytycznego wniosku, że tłumaczenie jest techniką niedoskonałą i nieuwzględniającą elementów kulturowych, ignorującą struktury idiomatyczne oraz specyfikę adresata przekładu. Tego typu podejście należy odrzucić, ponieważ w tłumaczeniu — jeśli gatunek tekstu tego wymaga — dąży się przecież do osiągnięcia ekwiwalencji pragmatycznej, zaś przekładowznawcza literatura przedmiotu na tym etapie rozwoju dyscypliny dostarcza obfitych informacji na temat sposobów przekładu idiomów czy paremii. Stosując w tym kontekście termin *transkreacja*, słuszniej będzie przypisać mu mniej ścisłe znaczenie w porównaniu do znaczenia nadanego w prymarnym kontekście użycia, którym jest tłumaczenie multimedialne.

BIBLIOGRAFIA

LITERATURA PRZEDMIOTU

- Baker M.: *In other words. A course book on translation*. London–New York 1992.
- Bańko M.: *Pory dnia*, Poradnia Językowa PWN, 13.02.2008. <https://sjp.pwn.pl/poradnia/hasslo/pory-dnia;8949.html> [dostęp: 31.10.2022].
- Bartwicka H.: *Kreatywność językowa autorów a proces przekładu*. W: *Przekład — Język — Kultura III*. Red. R. Lewicki. Lublin 2012, s. 41–48.
- Bassnett S.: *Translation Studies*. Third edition. London–New York 2002.
- Bełza W.: *Katechizm polskiego dziecka*. Lwów 1900.
- Białek E.: *Gra z czytelnikiem i gra z tekstem — o tytule w przekładzie tekstu publicystycznego*. W: *50 lat polskiej translatoryki*. Red. K. Hejwowski, A. Szczęsny, U. Topczewska. Warszawa 2009, s. 355–361.
- Białek E.: *Kolokacja jako jednostka przekładu. Studium rosyjsko-polskie*. Lublin 2009.
- Díaz-Millón M., Olvera-Lobo M.D.: *Towards a definition of transcreation: a systematic literature review*. „Perspectives” 2021. DOI: 10.1080/0907676X.2021.2004177.
- Gaballo V.: *Exploring the boundaries of transcreation in specialized translation*. „ESP Across Cultures” 2012, vol. 9, s. 95–113.

- Konieczna-Twardzikowa J.: *Przekład JEST. La traducción ES*. Katowice 2003.
- Lewicki R.: *Zagadnienia lingwistyki przekładu*. Lublin 2017.
- Munday J.: *Introducing Translation Studies. Theory and Applications*. Fourth Edition. London–New York 2016.
- Translation or Transcreation? Discourses, Texts and Visuals*. Red. C. Spinzi, A. Rizzo. M.I. Zummo. Cambridge Scholars Publishing 2018.
- Tryku M.: *Przekład ustny środowiskowy*. Warszawa 2006.

MATERIAŁY PRASOWE I POPULARNE

- Ciszak P.: *Krówka zgodna z muzułmańskim prawem halal. Polski przysmak znajdziesz nie tylko na arabskich stołach*, 09.06.2018. <https://www.money.pl/gospodarka/wiadomosci/artukul/krowki-eksport-halal-slodyczne,37,0,2408229.html> [dostęp: 31.10.2022].
- Marketing w globalnej wiosce*, 05.05.2009. <https://wiadomosci.onet.pl/kiosk/marketing-w-globalnej-wiosce/t26xm> [dostęp: 31.10.2022].
- Translation, Transcreation, Localization & Origination*. <https://locaria.com/localisation-adaptation/translation-localisation-transcreation/> [dostęp: 31.10.2022].
- What is transcreation and why is it necessary for globalization?* <https://ontranslation.es/en/what-is-transcreation/> [dostęp: 31.10.2022].
- 5 ключевых различий между транскреацией и переводом. <https://taskforce.ua/ru/5-klyuchevykh-razlichiy-mezhdu-transkreaciy-i-perevodom/> [dostęp: 31.10.2022].
- Числова И.: *Ключевые различия между транскреацией и переводом текста*, 14.11.2019. <https://www.primavista.ru/blog/2019/11/14/klyuchevyie-razlichiya-mezhdu-transkreatsiy-i-perevodom-teksta> [dostęp: 31.10.2022].
- Транскреация — творческий межкультурный перевод*. <http://antei.kiev.ua/transcreation.html> [dostęp: 31.10.2022].

KORPUSY JĘZYKOWE

- Narodowy Korpus Języka Rosyjskiego. <https://ruscorpora.ru> [dostęp: 31.10.2022].
- Sketch Engine, korpus plTenTen19, enTenTen21. <https://www.sketchengine.eu/> [dostęp: 31.10.2022].

SŁOWNIKI I ENCYKLOPEDIE

- Laver J., Mason I.: *A dictionary of translation and interpreting*. <https://fit-europe-rc.org/wp-content/uploads/2019/05/Dictionary-of-translation-and-interpreting-Mason-Laver.pdf?x85225> [dostęp: 31.10.2022].
- Mała encyklopedia przekładoznawcza*. Red. U. Dąbska-Prokop. Częstochowa 2000.
- Nowy słownik rosyjsko-polski, polsko-rosyjski*. Red. nauk. J. Wawrzyńczyk. Warszawa 2016.
- Obserwatorium Językowe Uniwersytetu Warszawskiego. <https://obserwatoriumjezykowe.uw.edu.pl/hasla/pierwszokomunistka/> [dostęp: 31.10.2022].
- Routledge Encyclopedia of Translation Studies*. Second edition. Red. M. Baker, G. Saldanha. London–New York 2011.
- Wielki słownik języka polskiego PAN*. Red. P. Źmigrodzki. <https://wsjp.pl/haslo/podglad/82968/kreatywny/5206766/czlowiek> [dostęp: 31.10.2022].

Ewa Białek

Дьяков А.И.: *Словарь англицизмов русского языка*. 2014–2023. <http://anglicismdictionary.ru/T> [dostęp: 05.01.2023].

TEKSTY ŹRÓDŁOWE

BIEDRONKA — *The Best Of 2011 — mix reklam*. <https://www.youtube.com/watch?v=CLRn-0NzeYKs> [dostęp: 31.10.2022].

Fabicka J.: *Idę w tango. Romans historyczny*. Warszawa 2008.

Stasiuk A.: *Nie ma ekspresów przy żółtych drogach*. Wołowiec 2014.

Stasiuk A.: *Jadąc do Babadag*. Wołowiec 2004.

Стасюк А.: *На пути в Бабадаг*. Предисловие Ю. Андрухович. Пер. с пол. И. Адельгейм. Москва 2009.

Фабицкая И.: *Танцы. До. Упаду. Истериический роман*. Пер. с пол. О.Л. Катречко. Москва 2010.

EWA BIAŁEK

ON TRANSLATOR'S CREATIVITY ONCE AGAIN, ABOUT TRANSCREATION FOR THE FIRST TIME

Summary

The attention of the author of the article is focused on the terms *creativity* and *transcreation*. In the first part of the study, the author, relying on scientific research, examines the issue of translator's creativity and creativity in translation, analyzes selected examples from literary texts also. The second part of the study is devoted to the issue of transcreation, a little-known term in modern translation studies. In scientific definitions, transcreation is associated with localization and adaptation; popular science descriptions emphasize the superiority of this technique over translation.

Keywords: creativity, translator, transcreation, multimedia translation

ЭВА БЯЛЭК

О ТВОРЧЕСТВЕ ПЕРЕВОДЧИКА ВНОВЬ, О ТРАНСКРЕАЦИИ ВПЕРВЫЕ

Резюме

Внимание автора статьи сфокусировано на терминах *креативность* и *транскреация*. В первой части работы автор, опираясь на научные исследования, рассматривает вопрос о креативности переводчика и креативности в переводе, анализирует также избранные примеры из художественных произведений. Вторая часть исследования посвящена вопросу о транскреации, менее известном термине в современном переводоведении. В научных дефинициях транскреация связывается с локализацией и адаптацией, в научно-популярных описаниях подчёркивается превосходство данного приёма над собственно переводом.

Ключевые слова: креативность, переводчик, транскреация, мультимедийный перевод

KATARZYNA KRUK-JUNGER

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-9915-8988>

CZYM JEST PROFESJONALIZM W PRACY TŁUMACZA? ETYKA VS. PRAKTYKA ZAWODOWA

Stwierdzenie, że profesjonalizm jest pożądaną cechą w pracy jest niezwykle oczywiste i intuicyjne, i dotyczy również zawodu tłumacza. Jednak gdy zastanowimy się, co właściwie oznacza profesjonalizm w kontekście praktyki przekładu, odpowiedź okazuje się trudniejsza do uchwycenia. Niewątpliwie jest to kwestia, która nurtuje badaczy od dawna, a w praktyce przekłada się na wymierne konsekwencje w sposobie, w jaki społeczeństwo i klienci przekładu odbierają ten zawód i jak postrzegają ludzi go wykonujących. W niniejszym artykule postaramy się przybliżyć istniejące podejścia teoretyczne dotyczące tego zagadnienia wraz z ich przełożeniem na dydaktykę, a następnie zestawzić je z istniejącym stanem faktycznym, który charakteryzuje społeczne nastawienie do tłumaczenia i tłumaczy. Spróbujemy również zastanowić się, co sami teoretycy i praktycy przekładu mogą zrobić, by szerzej — i praktyczniej — promować pożądaną wizję profesjonalizmu.

Gdy spojrzymy na istniejące badania dotyczące profesjonalizmu — a właściwie etyki przekładu, bo pod takim parasolem ukrywa się często to zagadnienie — można je podzielić, za Andrew Chestermanem, na cztery wyraźne nurty¹. Pierwszy z nich, prawdopodobnie najbardziej ukorzeniony w tradycji, to „etyka reprezentacji”, która opiera się na założeniu idealnej wierności. Według tego podejścia etyczne decyzje to takie, które nie zmieniają w żaden sposób oryginału, a profesjonalny tłumacz to postać, która pozostaje niewidoczna i wydaje się wręcz nieobecna w procesie komunikacji.

¹ A. Chesterman: *Proposal for a Hieronymic Oath*. „The Translator” 2001, nr 7/2, s. 139–154.

Współcześnie te założenia są coraz częściej podważane, jako że tak postawiony ideał w większości kontekstów przekładowych wydaje się niemożliwy do osiągnięcia². Druga grupa to „etyka bazująca na normach”, zakładająca wierność wobec zwyczajowo utartych reguł przekładu. Dobry tłumacz to taki, który podejmuje przewidywalne decyzje oparte na obowiązujących w danym momencie i w danym kontekście zasadach. W tej grupie odnajdujemy między innymi sztywne wymogi tłumaczeń uwierzytelnionych, których profesjonalizm opiera się na oczekiwaniu, że produkt końcowy będzie bazował na przyjętych wytycznych. Trzeci nurt to „etyka służebności” — wobec klienta i celu, jaki ma osiągnąć komunikacja. Zawiera ona w sobie głównie szeroko rozumiane podejścia funkcjonalne, które każą patrzeć na przekład jak na działalność komercyjną ukierunkowaną na konkretny efekt, do jakiego ma zmierzać tekst. W tym przypadku lojalność wobec klienta jest na pierwszym planie i wyznacza skalę profesjonalizmu w tłumaczeniu. Oprócz zwolenników teorii skoposu, takich jak Hans Vermer³ czy Christiane Nord⁴, badaczem, który zdaje się wpisywać w ten nurt jest Daniel Gouadec, który proponuje rozwiązania wynikające z traktowania przekładu jak działalności usługowej i pochodzące wprost z kultury biznesu, takie jak negocjowanie ceny i rodzaju tłumaczenia w zależności od potrzeb klienta, uprzedzeniu o problemach i współpracy w zakresie ich rozwiązywania itp.⁵ Czwarta, ostatnia grupa to „etyka komunikacji”. W jej przypadku najwyższą wartość pokłada się w porozumieniu między kulturami i humanitarnym wymiarze procesu przekładu. To właśnie to porozumienie, które Anthony Pym nazwał „zasadą kooperacji”⁶, jest w tym podejściu nadrzędnym dobrem etycznym i definiuje profesjonalizm. Mona Baker idzie jeszcze dalej, wprowadzając do przekładu pojęcie „narracji”, rozumianej jako rzeczywistość, którą tłumacz kreuje swoim przekładem i za którą powinien wziąć odpowiedzialność⁷. Profesjonalny tłumacz tworzy pozytywne, etyczne narracje oparte na tolerancji i kooperacji między kulturami. Powyższe nurty czy kategorie nie są sztywne i zdają się wzajemnie przenikać, „pożyczając” wyznaczniki profesjonalizmu z pozostałych grup, i każda z nich wnosi do ogólnego pojęcia etycznego przekładu ważne elementy, których w nim nie powinno zabraknąć, a ich zastosowanie może zależeć od kontekstu i innych czynników zewnętrznych.

² Zob. K. Kruk-Junger: *Przekład środowiskowy. Teoria, normy, praktyka*. Bielsko-Biała 2013.

³ Zob. H. Vermeer: *Skopos and Commission in Translational Action*. W: *The Translation Studies Reader*. Red. L. Venuti. London 2000, s. 221–232.

⁴ Zob. Ch. Nord: *Translation as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained*. Manchester 1997.

⁵ D. Gouadec: *Translation as a Profession*. Amsterdam 2007.

⁶ A. Pym: *On Translator Ethics. Principles for mediation between cultures*. Amsterdam 2012.

⁷ M. Baker: *Translation and Conflict. A Narrative Account*. London–New York 2006.

Między innymi z tego powodu takie rozważania filozoficzne, choć ważne i interesujące, niezbyt dobrze funkcjonują w praktyce i codziennych decyzjach przekładowych, przed którymi staje tłumacz. Są one również trudne do zastosowania w dydaktyce, kiedy chcielibyśmy, zamiast abstrakcyjnych teorii, dać przyszłym pośrednikom językowym konkretne, praktyczne narzędzia do podejmowania prawidłowych decyzji, w zależności od wymogów sytuacji. Dlatego bardziej pomocne okazuje się podejście do profesjonalizmu nie od strony etyki, a konkretnych kompetencji, które musimy wykształcić w studentach, aby mogli oni świadomie kształtować swój warsztat zawodowy. Na braki w tym zakresie wskazują m.in. badania Joanny Albin, która sprawdziła, jakich umiejętności tłumaczom brakowało po cyklu kształcenia uniwersyteckiego, przez co czuli, że ich praca jest mniej profesjonalna niż powinna. Co ciekawe, głównie wskazywali oni na braki w tym, na co zwracał uwagę Gouadec, czyli w szeroko rozumianych umiejętnościach biznesowych⁸. Aby wypełnić tę oczywistą lukę w kształceniu, grupa badaczy z Uniwersytetu w Barcelonie w ramach programu PACTE stworzyła listę kompetencji niezbędnych do profesjonalnego wykonywania zawodu. Umiejętności te pogrupowane zostały na⁹: kompetencję bilingwalną, czyli bardzo dobrą znajomość obu języków; kompetencję ekstralingwistyczną, czyli ogólną wiedzę o świecie, dziedzinie tekstu, kulturach itp.; wiedzę o przekładzie, a więc znajomość zasad obowiązujących w praktyce przekładu; kompetencję instrumentalną, czyli znajomość narzędzi koniecznych do przeprowadzenia procesu przekładu, takich jak słowniki i inne zasoby; kompetencję strategiczną, rozumianą jako zdolność rozwiązywania problemów za pomocą pozostałych kompetencji oraz komponent psychofizjologiczny, czyli pewne specyficzne cechy osobowe, takie jak pamięć, spostrzegawczość, umiejętność logicznego myślenia, które mogą wpływać na jakość przekładu. Te badania znajdują odzwierciedlenie w modelu kształcenia przyjętym przez Komisję Europejską w ramach programu European Master's in Translation (EMT), który najpierw przyjął formę „koła kompetencji”, wdrożonego w 2009 roku¹⁰, by następnie ewoluować w bardziej rozbudowane ramy kompetencyjne, zawierające wiedzę i umiejętności pogrupowane w pięciu kategoriach¹¹:

⁸ J. Albin: *The Reflective Translator. Strategies and Affects of Self-directed Professionals*. Frankfurt 2014.

⁹ A. Hurtado Albir i in.: *Results of the Validation of the PACTE Translation Competence Model: Acceptability and Decision Making*. „Across Languages and Cultures” 2009, nr 10/2, s. 207–230.

¹⁰ *EMT Competence Framework 2017*. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/emt_competence_fw_2017_en_web.pdf [dostęp: 13.08.2018].

¹¹ *EMT Competence Framework 2022*. https://commission.europa.eu/system/files/2022-11/emt_competence_fw_2022_en.pdf [dostęp: 12.01.2023].

— język i kultura, czyli świadomość transkulturowa i socjolingwistyczna oraz umiejętności komunikacyjne. Obejmują one wiele umiejętności związanych z językiem i kulturą, niezbędnych do prawidłowej realizacji procesu przekładu;

— tłumaczenie, czyli kompetencje strategiczne, metodologiczne i merytoryczne, które wychodzą poza kompetencje językowe, a są niezbędne przed, w trakcie i po tłumaczeniu, od analizy tekstu po kontrolę jakości;

— technologia, czyli istniejące narzędzia i aplikacje, które tłumacz potrafi umiejętnie zastosować w procesie przekładu;

— cechy osobowe i interpersonalne, głównie społeczne, które pomagają w organizacji i realizacji pracy;

— obsługa klienta, która obejmuje wszystkie kompetencje niezbędne do funkcjonowania w kontekście zawodowym, takie jak negocjacje, zarządzanie projektem, kontakty po wykonaniu zlecenia itd.

Powyższe ramy kompetencyjne, wraz z wdrożeniem certyfikacji European Master's in Translation dla kierunków studiów spełniających wymogi Komisji Europejskiej, szybko stały się szablonem, do którego uczelnie zaczęły dostosowywać programy kształcenia. Program uruchomiono w roku 2009, a w 2011 roku brały w nim udział pięćdziesiąt cztery uczelnie¹². W chwili obecnej program EMT ma osiemdziesięciu dwóch uczestników z Unii Europejskiej wraz z Wielką Brytanią oraz trzech spoza Unii¹³. W Polsce są to cztery ośrodki: Uniwersytet Jagielloński w Krakowie (kierunek przekładoznawstwo), Uniwersytet Pedagogiczny w Krakowie (filologia angielska: przekładoznawstwo — technologie tłumaczeniowe), Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (wydziałowe studia magisterskie w zakresie tłumaczenia specjalistycznego i zawodowego) oraz Uniwersytet Warszawski (lingwistyka stosowana, specjalność tłumaczeniowa)¹⁴. Jest to trend, który niewątpliwie wpłynie pozytywnie na rozumienie i podejście do kwestii profesjonalizmu w zawodzie tłumacza.

Ostatnim filarem kształtowania się etyki zawodowej są organizacje zawodowe tłumaczy. To najczęściej one proponują listy konkretnych rozwiązań dla problematycznych sytuacji, z którymi mierzą się tłumacze w codziennej praktyce zawodowej i stanowią punkt odniesienia, jeśli chodzi o normy tłumaczeniowe. Takich kodeksów etycznych jest stosunkowo dużo, a ich

¹² *The future of translation: European Masters in Translation Conference report*, 16.01.2012. <https://uoycareers.blog/2012/01/16/the-future-of-translation-european-masters-in-translation-conference-report/> [dostęp: 15.12.2022].

¹³ *List of EMT members 2019–2024*. https://commission.europa.eu/resources-partners/european-masters-translation-emt/list-emt-members-2019-2024_en [dostęp: 08.01.2023].

¹⁴ Tamże.

użyteczność bywa różna, w zależności od organizacji, która je proponuje¹⁵, niemniej są one niezwykle ważnym elementem procesu profesjonalizacji zawodu. Wśród istniejących dokumentów tego typu na szczególną uwagę zasługuje *Kodeks tłumacza przysięgłego* Polskiego Towarzystwa Tłumaczy Ekonomicznych, Prawniczych i Sądowych TEPIS, który z założenia jest wyznacznikiem norm zawodowych dla tłumaczy przysięgłych¹⁶, jednak jego zapisy zdają się wyznaczać standardy tłumaczeń ustnych i pisemnych w szerszym kontekście tłumaczeń nieliterackich i zasługują na popularyzację, również w dydaktyce przekładu.

Ja widąc na powyższych przykładach, środowisko samych tłumaczy oraz badaczy i dydaktyków przekładu podejmuje konkretne kroki zmierzające do unormowania etyki zawodowej oraz coraz wyraźniejszą profesjonalizację zawodu. Te próby nie są może jeszcze spójne i szeroko rozpropagowane, niemniej stanowią istotny element procesu, który ma na celu wywindowanie pracy tłumacza w świadomości społecznej do poziomu, na który niewątpliwie zasługuje. Dlaczego jest to konieczne? Ponieważ wśród szeroko rozumianych odbiorców przekładu wciąż pokutuje przekonanie, że tłumaczem może być każdy, kto zna dwa języki. Dowodem na tę tezę mogą być artykuły prasowe dotyczące właśnie profesjonalizmu tłumaczy. Zaproponowane badanie opiera się na materiałach z gazet i mediów internetowych, opisujących kontrowersje w zakresie zachowania tłumaczy i jakości ich produktu. Cytowane doniesienia można podzielić na dwie grupy: przykłady, które opisują sytuacje, gdzie osobę dokonującą przekładu, mimo stosowania tego określenia, trudno określić mianem zawodowego tłumacza oraz przykłady, które opisują negatywne konsekwencje etycznego zachowania profesjonalistów, których możemy za takich uznać w pełnym znaczeniu tego słowa. Ponieważ problem dotyczy wszystkich rodzajów tłumaczeń, zarówno ustnych, jak i pisemnych oraz jest niezależny od kontekstu, przykłady zostały dobrane tak, by tę różnorodność najlepiej zilustrować.

W pierwszej grupie znajdziemy przykłady takie jak sytuacja, która wydarzyła się w 2011 roku w Kanadzie, kiedy dwóm obywatelkom Kenii, matce i córce, odmówiono azylu i nakazano powrót do kraju, gdyż urzędnicy uznali ich zeznania za niewiarygodne¹⁷. Na szczęście sprawą zajął się sąd, który, po zbadaniu sprawy i opinii specjalistów, uznał, że winę za brak spójności ponosił tłumacz. Okazało się, że nie władał on biegle żadnym z języków,

¹⁵ Zob. K. Kruk-Junger: *Przekład środowiskowy...*

¹⁶ *Kodeks tłumacza przysięgłego z komentarzem*. Red. D. Kierzkowska. Warszawa 2005.

¹⁷ A. Humphreys: *Translator error sinks woman's refugee hearing*. „National Post”, 18.07.2011. <https://nationalpost.com/news/canada/translator-error-sinks-womans-refugee-hearing> [dostęp: 25.12.2022].

którymi posługiwały się strony¹⁸. Co ciekawe, stowarzyszenie adwokatów zajmujących się sprawami uchodźców twierdzi, że takie problemy zdarzają się często, a tłumacz, którego brak kompetencji zaszkodził w przypadku tej sprawy, już wcześniej borykał się z podobnymi zarzutami, co nie przeszkodziło urzędnikom zatrudnić go ponownie¹⁹. Należy dodać, że stopień przekłamań w tłumaczeniu jest istotnie imponujący: na pytanie urzędników, dlaczego kobiety nie starały się o azyl już na lotnisku, odpowiedź, która brzmiała „nie wiedziałam, że jest taka możliwość” została przetłumaczona na „nie zajęłam się tym”, a część wypowiedzi tłumacza w ogóle trudno zrozumieć²⁰. Na pytanie, dlaczego do tłumaczenia w tak trudnych i delikatnych sprawach zatrudnia się przypadkowe osoby, niełatwo odpowiedzieć, jednak niewątpliwie daje się zauważyć lekceważącą postawę przedstawicieli instytucji, którzy marginalizują problem związany z jakością tłumaczeń, twierdząc, że skargi są niezwykle rzadkie²¹. Jest to opinia, z którą nie zgadzają się adwokaci zajmujący się sprawami uchodźców, podkreślający, że sytuacja jest wręcz krytyczna, a błędy stały się normą²².

Podobne sytuacje zdarzają się również w tłumaczeniu pisemnym, tak jak to miało miejsce w Australii w 2020 roku, gdzie godne pochwały działania rządu, by jak najszybciej dotrzeć do imigrantów niewładających angielskim z informacjami dotyczącymi pandemii koronawirusa zamieniły się w farsę ze względu na złą jakość przekładu²³. Ulotki i treści zamieszczane na stronach internetowych zawierały błędy, były niezrozumiałe — jak na przykład informacja przekazana po arabsku, mająca zachęcać do noszenia maseczek — a czasami nawet podawane w innych językach niż wskazane²⁴. Wszystko to, mimo zapewnień władz, że teksty były sprawdzane przez profesjonalnych tłumaczy przed opublikowaniem²⁵. Pojawia się zatem pytanie, kogo urzędnicy uważają za „profesjonalnego tłumacza”, skoro zaproponowane przekłady są do tego stopnia niespójne? Imigranci zwracają zresztą uwagę, że problem nie pojawił się w czasie pandemii i nie usprawiedliwia go presja czasu, gdyż nonsensowne ulotki dotyczące zdro-

¹⁸ Tamże.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Tamże.

²¹ Tamże.

²² Tamże.

²³ S. Dalzell: *Government coronavirus messages left 'nonsensical' after being translated into other languages*. „ABC News”, 12.08.2020. <https://www.abc.net.au/news/2020-08-13/coronavirus-messages-translated-to-nonsense-in-other-languages/12550520> [dostęp: 11.12.2022].

²⁴ Tamże.

²⁵ Tamże.

wia zdarzały się i wcześniej²⁶. W tym przypadku, w przeciwieństwie do sytuacji opisanej wyżej, przedstawiciele rządu widzą problem i zapowiadają zmiany²⁷, co pokazuje, że mówienie głośno o problemie ma sens, nawet jeśli nie zawsze spotyka się to z odpowiednią reakcją.

Jeszcze inny przykład, tym razem z Polski, ukazuje sytuacje mające miejsce w tłumaczeniu literackim i dotyczy tłumaczenia bestsellerowej powieści Andy'ego Weira *Marsjanin*. Książka w polskim przekładzie ukazała się w 2014 roku, a jego autorem jest Marcin Ring²⁸. W tłumaczeniu pojawia się wiele błędów, na które wskazuje pisarz i tłumacz Paweł Pollak na swoim blogu *O tym i owym*, we wpisie zatytułowanym wymownie „Siejemy ziemniaki, czyli kosmiczna fuszerka”²⁹, a za nim również recenzent książki, pisarz i politolog Jakub Nowak, który, jak sam przyznaje, większości z tych problemów nie wyłapał³⁰. Błędy dotyczą zarówno topornej polszczyzny, jak i kwestii ściśle merytorycznych: od nieuwagi w przepisywaniu faktów (z plus pięciu stopni Celsjusa nagle w tłumaczeniu robi się minus pięć) i zmienianiu jednostek (np. tak podstawowych jak tygodnie na dni), poprzez nieuzasadnione opuszczenia, po brak zrozumienia znaczenia oryginału, zwłaszcza w przypadku skomplikowanych operacji technicznych, chemicznych czy biologicznych³¹. Jest to sytuacja o tyle wymowna, choć niewątpliwie nie jedyna na rynku tłumaczeń literatury anglojęzycznej, że w stopce redakcyjnej książki również pojawia się nazwisko „Ring” — redakcja: Jacek Ring³². Trudno więc oprzeć się wrażeniu, że mamy tu do czynienia z nepotyzmem, nie zaś zatrudnianiem profesjonalistów do wykonania tłumaczenia. Ta historia ma stosunkowo optymistyczny ciąg dalszy: Pollakowi udało się książkę wydaną przez wydawnictwo Akurat (należące do MUZY) skutecznie zwrócić i odzyskać pieniądze. Stało się to jednak dopiero po interwencji Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów³³.

Druga grupa przykładów, jakie odnajdujemy w artykułach poświęconych profesjonalizmowi, to opisy sytuacji, kiedy tłumacze stają się ofiarą ataków, pomimo swojego wysoce etycznego zachowania. W 2020 roku profesor Mi-

²⁶ Tamże.

²⁷ Tamże.

²⁸ A. Weir: *Marsjanin*. Przeł. M. Ring. Warszawa 2014.

²⁹ P. Pollak: *Siejemy ziemniaki, czyli kosmiczna fuszerka*. „O tym i owym”, 21.03.2016. <https://pawelpollak.blogspot.com/2016/03/siejemy-ziemniaki-czyli-kosmiczna.html> [dostęp: 01.01.2023].

³⁰ J. Nowak: *O korzyściach z postrzegania książki jako produktu, czyli czytelnik jako konsument*. „Qbuś pożera książki”, 06.10.2016. <https://pozeracz.pl/ksiazka-to-produkt/> [dostęp: 01.01.2023].

³¹ P. Pollak: *Siejemy ziemniaki...*

³² A. Weir: *Marsjanin...*

³³ J. Nowak: *O korzyściach...*

chael Berry, tłumacz i specjalista w zakresie kultury Chin, przetłumaczył relację uznanej pisarki Fang Fang o początkowym rozprzestrzenianiu się koronawirusa w regionie, z którego sama pochodzi³⁴. W artykule zatytułowanym *I translated 'Wuhan Diary' to amplify the author's voice of courage* autor przekładu opowiada o skali ataków nienawiści, jakiej doświadczył po tej publikacji. Jego etyczne i humanitarne intencje szerzenia informacji o wirusie i zagrożeniach, które ze sobą niesie w momencie, gdy reszta świata nie traktowała tego tematu wystarczająco poważnie, spotkały się z agresją. Zarzucono mu udział w spisku przeciwko Chinom, działalność szpiegowską, obrażano go i grożono, podobnie zresztą jak autorce oryginalnej publikacji³⁵. Choć niewątpliwie ataki miały charakter emocjonalny związany z trudną sytuacją pandemiczną oraz w dużym stopniu polityczny, zwłaszcza w kontekście skomplikowanych relacji między Stanami Zjednoczonymi i Chinami, fakt przypisywania tłumaczowi jak najgorszych intencji i doszukiwanie się w jego pracy niskich pobudek jest interesujący i daleki od idei osoby zaufania publicznego, jaką chcieliby propagować tłumacze.

Inny przykład w tej kategorii to sytuacja związana z wydarzeniem o podobnym charakterze, czyli tragedii, która nabrała politycznego znaczenia. 10 kwietnia 2010 roku doszło w Smoleńsku do katastrofy rządowego samolotu³⁶. Tego samego dnia Magdalena Fitas-Dukaczewska, wieloletnia i zaufana tłumaczka języka angielskiego i rosyjskiego wielu rządów, pośredniczyła w spotkaniu ówczesnego premiera Donalda Tuska z Władimirem Putinem³⁷. Rozmowa ta stała się elementem gry politycznej, a sama tłumaczka doświadczyła szykanowania, gdy odmówiła informacji na temat jej treści³⁸. Decydując się zachować tajemnicę zawodową, która jest jednym z podstawowych elementów profesjonalnej etyki, naraziła się na prześladowania w prasie, ataki polityczne oraz nękanie ze strony prokuratury, której decyzje dotyczące zwolnienia tłumaczki z tajemnicy zawodowej sąd uchylał dwukrotnie³⁹.

³⁴ M. Berry: *I translated 'Wuhan Diary' to amplify the author's voice of courage*. „The Washington Post”, 25.06.2020. <https://www.washingtonpost.com/opinions/2020/06/25/i-translated-wuhan-diary-amplify-authors-voice-courage/> [dostęp: 07.01.2023].

³⁵ Tamże.

³⁶ TVN24: *Katastrofa smoleńska — co wydarzyło się osiem lat temu*. 10.10.2018. <https://tvn24.pl/polska/katastrofa-smolenska-przebieg-skutki-zaloba-narodowa-ra730318-2506283> [dostęp: 08.01.2023].

³⁷ U. Gwiazda: *Opozycja: Tłumaczka Donalda Tuska ze Smoleńska jest dreczona*. „Radio RMF24”, 24.09.2019. https://www.rm24.pl/fakty/polska/news-opozycja-tlumaczka-donald-tuska-ze-smolenska-jest-dreczona,nId,3220912#crp_state=1 [dostęp: 08.01.2023].

³⁸ Tamże.

³⁹ Onet Wiadomości: *Decyzja sądu: prokuratura nie może przesłuchać Magdaleny Fitas-Dukaczewskiej*, 25.09.2019. <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/decyzja-sadu-prokuratura-nie-moze-przesluchac-magdaleny-fitas-dukaczewskiej/ffsqggw> [dostęp: 08.01.2023].

W tym przypadku również agresja i naciski dotyczące etycznej postawy pośrednika językowego każą się zastanowić nad rozumieniem znaczenia tej profesji przez społeczeństwo.

Podsumowując, należy powiedzieć, że chociaż w przekładoznawstwie i dydaktyce przekładu udało się w mniejszym lub większym stopniu osiągnąć konsensus dotyczący tego, czym jest profesjonalizm w pracy tłumacza i wypracować spójną wizję koniecznych kompetencji, ta wizja nie przebija się skutecznie do świadomości publicznej. Sprawia to, że pracę tę często zleca się przypadkowym osobom, jakoś nie jest w cenie, a oczekiwania wobec tłumaczy mogą być nierealistyczne lub wręcz kuriozalne. Należałoby się zatem zastanowić, w jaki sposób — zwłaszcza w kontekście rozwijającej się technologii sztucznej inteligencji — można promować w świadomości społecznej wizerunek profesjonalnego tłumacza i znaczenie etycznej postawy dla jakości i skuteczności komunikacji. Czy, podobnie jak Paweł Pollak, jako klienci powinniśmy szerzyć ideę reklamowania książek ze względu na zły przekład? Czy wskazane jest, by teoretycy i praktycy przekładu zabierali głos w przypadkach, gdy tłumaczami nazywa się publicznie ludzi, którymi nimi nie są? Czy organizacje zawodowe powinny bronić statusu tłumacza za pomocą certyfikacji, jak ma to miejsce w przypadku TEPIS-u i tłumaczy przysięgłych? Czy pożądane są inne, zakrojone na szerszą skalę działania, które podjęłaby nasza społeczność, aby promować wizerunek i status tłumacza takim, jakim chcielibyśmy go widzieć, czyli zawodu zaufania i szacunku społecznego? Nie ulega wątpliwości, że w tej kwestii pozostaje jeszcze wiele do zrobienia.

BIBLIOGRAFIA

- Albin J.: *The Reflective Translator. Strategies and Affects of Self-directed Professionals*. Frankfurt 2014.
- Baker M.: *Translation and Conflict. A Narrative Account*. London–New York 2006.
- Berry M.: *I translated 'Wuhan Diary' to amplify the author's voice of courage*. „The Washington Post”, 25.06.2020. <https://www.washingtonpost.com/opinions/2020/06/25/i-translated-wuhan-diary-amplify-authors-voice-courage/> [dostęp: 07.01.2023].
- Chesterman A.: *Proposal for a Hieronymic Oath*. „The Translator” 2001, nr 7/2, s. 139–154.
- Dalzell S.: *Government coronavirus messages left 'nonsensical' after being translated into other languages*. „ABC News”, 12.08.2020. <https://www.abc.net.au/news/2020-08-13/coronavirus-messages-translated-to-nonsense-in-other-languages/12550520> [dostęp: 11.12.2022].
- EMT *Competence Framework* 2017. https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/emt_competence_fw_k_2017_en_web.pdf [dostęp: 13.08.2018].
- EMT *Competence Framework* 2022. https://commission.europa.eu/system/files/2022-11/emt_competence_fw_k_2022_en.pdf [dostęp: 12.01.2023].

- Gouadec D.: *Translation as a Profession*. Amsterdam 2007.
- Gwiazda U.: *Opozycja: Tłumaczka Donalda Tuska ze Smoleńska jest dręczona*. „Radio RMF24”, 24.09.2019. https://www.rmf24.pl/fakty/polska/news-opozycja-tlumaczka-donald-tuska-ze-smolenska-jest-dreczona,nId,3220912#crp_state=1 [dostęp: 08.01.2023].
- Humphreys A.: *Translator error sinks woman's refugee hearing*. „National Post”, 18.07.2011. <https://nationalpost.com/news/canada/translator-error-sinks-womans-refugee-hearing> [dostęp: 25.12.2022].
- Hurtado Albir A. i in.: *Results of the Validation of the PACTE Translation Competence Model: Acceptability and Decision Making*. „Across Languages and Cultures” 2009, nr 10/2, s. 207–230.
- Kierzkowska D. (red.): *Kodeks tłumacza przysięgłego z komentarzem*. Warszawa 2005.
- Kruk-Junger K.: *Przekład środowiskowy. Teoria, normy, praktyka*. Bielsko-Biała 2013.
- List of EMT members 2019–2024. https://commission.europa.eu/resources-partners/european-masters-translation-emt/list-emt-members-2019-2024_en [dostęp: 08.01.2023].
- Nord Ch.: *Translation as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained*. Manchester 1997.
- Nowak J.: *O korzyściach z postrzegania książki jako produktu, czyli czytelnik jako konsument*. „Qbuś pożera książki”, 06.10.2016. <https://pozeracz.pl/ksiazka-to-produkt/> [dostęp: 01.01.2023].
- Onet Wiadomości: *Decyzja sądu: prokuratura nie może przesłuchać Magdaleny Fitas-Dukaczewskiej*, 25.09.2019. <https://wiadomosci.onet.pl/kraj/decyzja-sadu-prokuratura-nie-moze-przesluchac-magdaleny-fitas-dukaczewskiej/ffsqggw> [dostęp: 08.01.2023].
- Pollak P.: *Siejemy ziemniaki, czyli kosmiczna fuszerka*. „O tym i owym”, 21.03.2016. <https://pawelpollak.blogspot.com/2016/03/siejemy-ziemniaki-czyli-kosmiczna.html> [dostęp: 01.01.2023].
- Pym A.: *On Translator Ethics. Principles for mediation between cultures*. Amsterdam 2012.
- The future of translation: European Masters in Translation Conference report*, 16.01.2012. <https://uoycareers.blog/2012/01/16/the-future-of-translation-european-masters-in-translation-conference-report/> [dostęp: 15.12.2022].
- TVN24: *Katastrofa smoleńska — co wydarzyło się osiem lat temu*. 10.10.2018. <https://tvn24.pl/polska/katastrofa-smolenska-przebieg-skutki-zaloba-narodowa-ra730318-2506283> [dostęp: 08.01.2023].
- Vermeer H.: *Skopos and Commission in Translational Action*. W: *The Translation Studies Reader*. Red. L. Venuti. London 2000, s. 221–232.
- Weir A.: *Marsjanin*. Przeł. M. Ring. Warszawa 2014.

KATARZYNA KRUK-JUNGER

WHAT IS PROFESSIONALISM IN THE WORK OF A TRANSLATOR? ETHICS VS. PROFESSIONAL PRACTICE

Summary

The article tackles the problem of professionalism in translation. While in the theory and didactics we are closer to a consensus on what ethical and professional behaviour encompasses, the situation in practice leaves much to be desired. An analysis of online publications regarding the topic shows the scale of the misconceptions within this area, starting from basic competencies any person called “translator” or “interpreter” should possess to aggression towards professionals who do in fact act in an ethical manner. This, in turn, raises some interesting questions about what can be done to promote the ideas established by the investigators of the topic among society at large.

Keywords: professionalism, translation, interpreting, criticism

Czym jest profesjonalizm...

КАТАЖИНА КРУК-ЮНГЕР

ЧТО ТАКОЕ ПРОФЕССИОНАЛИЗМ В РАБОТЕ ПЕРЕВОДЧИКА? ЭТИКА VS. ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ПРАКТИКА

Резюме

В статье поднимается проблема профессионализма в переводе. Если в теории и дидактике мы ближе к единому мнению о том, что включает в себя этическое и профессиональное поведение, то на практике ситуация оставляет желать лучшего. Анализ интернет-публикаций на эту тему показывает масштаб недоразумений в этой области, начиная от базовых компетенций, которыми должен обладать любой человек, называющий себя «переводчиком» или «устным переводчиком», до агрессии по отношению к профессионалам, которые на самом деле действуют этично. Это, в свою очередь, поднимает некоторые интересные вопросы о том, что можно сделать для продвижения идей, установленных исследователями этой темы, среди общества в целом.

Ключевые слова: профессионализм, перевод, устный перевод, критика

PRZEKŁAD ARTYSTYCZNY

ALEKSANDRA BUDREWICZ

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie
 ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0654-6464>

THE POLISH RECEPTION OF CHRISTINA ROSSETTI

A Victorian poet, Christina Gabriela Rossetti, was known in Poland but had a very limited readership. In the second half of the 19th century, British novels written by female authors¹ were widely translated in Poland, with special attention given to Ouida (her Polish translations appeared in dailies and weeklies, also as special attachments to weeklies). The popularity of female prose contrasts with the absence of female poets. Polish critics referred to Margaret Oliphant's statement on the poor level of contemporary British poetry². However, at the same time, Polish translations and discussions of British male poetry were published (Algernon Swinburne, Alfred Tennyson, Robert Browning³) but female poetry rarely attracted the attention of critics. Only two names of female Victorian poets were listed: of Elizabeth Barret-Browning and Christina Rossetti⁴. They were rarely translated into Polish. Both poets were referred to as female companions: Barret-Browning was seen as the wife of the famous poet Robert Browning, as if Elizabeth's main achievement in life was being married to the famous poet, whereas Christina Rossetti's claim to fame rested on being a sister of the popular artist

¹ E.S. Naganowski: *Angielscy krytycy i pisarze*. "Biblioteka Warszawska" 1891, vol. 2, p. 604. Feliks Jezierski discussed contemporary British novel written by female authors, in his series *Listy o współczesnej literaturze angielskiej: Powieść*. "Wiek" 1876, no. 168–172.

² C.: *The Victorian Age in English Literature by Mrs. Oliphant*. "Przegląd Polski" 1895, vol. 115, iss. 334, p. 177.

³ Ten [Trepka-Nekanda Mściśław Edgar]: *Z beletrystyki zachodu. II*. "Ateneum" 1890, vol. 1, iss. 2, p. 242.

⁴ M. Ilnicka: *Elżbieta Barret-Browning*. "Bluszcz" 1878, no. 9, p. 65.

Dante Gabriel Rossetti. Such a way of thinking was also present in the female press, written by women and for women. The news about Christina Rossetti and her poems were included as additional information on her brother and the Pre-Raphaelite Brotherhood⁵. Occasionally, the critics informed the public about the siblings as talented children of Gabriel Rossetti, an Italian poet and professor who lived in England; he was remembered as the author of a poem devoted to the political tragedy of Poland⁶.

Polish critics emphasized that Christina lived in the shadow of her brother and her family⁷. Even when the first translations of her poetry, as well as short notes on her biography began to be published in Poland, she was not always discussed as an individual artist: it was another of her brothers William Michael, a literary critic, and Mary, a poet, were emphasized⁸. On the death of Elisabeth Barrett-Browning, a group of Polish critics came to recognise the stature of Christina as a major poetic presence of Victorian England even though they expressed certain reservations as to the universality of her poetic appeal⁹.

Much space was obviously devoted to Dante Gabriel Rossetti, whom some Polish critics called the greatest poet of Victorian England¹⁰. In outlines of British literature, Christina Rossetti was given the role of her brother's assistant in terms of popularising his aesthetic ideas¹¹. Gradually, Polish readers came to realise that the famous artist's sister was also talented. It was a general opinion repeated after British critics' views. After her death in 1894, Polish obituaries of Christina also expressed similar sentiments¹². During her life, she was barely present on the Polish book market — the library catalogues, notes on forthcoming books in the press, as well as lists of books in public reading rooms do not mention her works [at all]. It is safe to assume, however, that Polish elites knew her poems and respected her more

⁵ L. W. [Leon Winiarski]: *Literatura angielska*. "Prawda" 1894, no. 10, p. 111–113.

⁶ G. Rossetti: *Polska*. In: J. Ejsmond: *Polska w pieśniach cudzoziemskich*. Warszawa 1915, p. 32; J. Ejsmond: *Polska wśród narodów*. "Dodatek Świąteczny do Żołnierza Polskiego" 1921, iss. 8, p. 57–59.

⁷ Ed. N. [Naganowski]: *Londyn, 10-go stycznia*. "Kurier Warszawski" 1896, no. 18, p. 3.

⁸ B. Białowiejski: *Dante Gabriel Rossetti: W setną rocznicę śmierci*. "Głos Prawdy" 1928, no. 246, p. 330.

⁹ N. T. [Nekanda-Trepka Mścislav Edgar]: *Tennyson i inni poeci angielscy dzisiejsi*. "Ateneum" 1892, vol. 4, iss. 12, p. 528.

¹⁰ F. Jezierski: *Listy o współczesnej literaturze angielskiej*. "Wiek" 1876, no. 133, p. 2.

¹¹ M. Rakowska: *Zarys literatury angielskiej od początków do naszej doby*. Cz. 3. Warszawa 1910, p. 95.

¹² Polish obituaries of Ch. Rossetti: "Kurier Warszawski" 1895, no. 18, p. 3; "Słowo" 1895, no. 6, p. 3; "Wiek" 1895, no. 5, p. 3; "Gazeta Lwowska" 1895, no. 8, p. 2; "Tygodnik Ilustrowany" 1895, no. 4, p. 71.

than some of the popular European female poets at the turn of the 19th and 20th centuries. Zenon Przesmycki called for Polish translations of her poems; he claimed that Rossetti was a greater poet than Ada Negri, an Italian poet and writer. The critic suggested that Maria Konopnicka should translate her poems, as she had already rendered Swinburne and Clerk Maxwell into Polish¹³).

At the end of the 19th century, Polish aesthetes often referred to British artists whom they perceived as inspiration. The views of John Ruskin, William Morris and the Pre-Raphaelite artists were often discussed. Dante Gabriel's poetry and painting served as an example of a new canon of female beauty (sensuality, mysticism)¹⁴. His paintings were often reprinted in the press, and some of them were also used as a basis for ekphrastic poems by Maryla Wolska (1873–1930)¹⁵. Dante Gabriel and his wife, as well as their turbulent relationship, became literary characters, which in turn might have triggered new interest in his sister¹⁶. My library research devoted to the number and chronology of Polish translations of Christina Rossetti has not been too impressive so far. I managed, however, to outline a general picture of the beginnings of Rossetti's reception. The first note I found dates back to 1913. Among the notes for the fifth iss. of *Lamus*, edited by Michał Pawlikowski, the following note could be found: "7. Christina Rossetti". Unfortunately, the magazine ceased to be published, and I was unable to find the volume in the archives¹⁷. I do not know whether Pawlikowski had access to some translations. There might have existed some translations of Rossetti as Maryla Wolska, who was a translator and poet, cooperated with "*Lamus*", and later on she was the first Polish translator of Rossetti's poems¹⁸: these include the fol-

¹³ Miriam [Z. Przesmycki]: *Poezja*. "Chimera" 1901, t. 2, z. 4–5, p. 324.

¹⁴ F. Jezierski: *Obrazy ze współczesnej literatury angielskiej*. "Biblioteka Warszawska" 1875, t. 3, p. 32–39. See also Małgorzata Wronka's discussion on D.G. Rossetti's ideal female beauty in her article *Pokaż mi swoje ciało, a powiem ci, kim jesteś: interpretacja trzech dzieł pędzla Johna Everetta Millaisa i Gabriela Rossettiego*. "Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie: Filozofia" 2016, vol. 13, p. 85–95.

¹⁵ M. Wolska: *Beata Beatrix (Obraz D.G. Rossettiego)*. In: her: *Dzbanek malin*. Medyka, Nakładem Biblioteki Medycznej 1929, p. 86–87. Wolska's poem was interestingly analysed by Maria Podraza-Kwiatkowska in her article *Dante — Rossetti — Maryla Wolska: Opowieść o pewnej ekfrazie*. In: her: *Labirynty — kładki — drogowaskazy: Szkice o literaturze od Wyspiańskiego do Gombrowicza*. Kraków 2011, p. 181–195.

¹⁶ E. Łuskińska: *Czarodziejka zapomniana*. "Krytyka" 1913, yearbook XV, part 2 (September), p. 98–112; (October) p. 189–195; (November), p. 220–231.

¹⁷ J. Musiał: "*Lamus*" w tece redakcyjnej Michała Pawlikowskiego. "Rocznik Przemyski" 2009, vol. XLV, iss. 3, p. 97–105.

¹⁸ Rossetti's poem *Echo* in Wolska's translation is preserved as a manuscript in the Jagiellonian Library, catalogue number 11735 IV, card number 66.

lowing: *Gdy umrę...*¹⁹; *Spoczynek*²⁰; *Pamiętaj...*²¹; *Narodziny*²²; *Echo*²³. They were published in the weekly "Maski. Literatura, sztuka, satyra" on the 10th of October 1918. The editors published these poems with the subtitle "Z liryki kobiecej", which inscribed the author into the feminist discourse. This is important as an elaborate obituary in "Kurier Codzienny" insisted claimed that Rossetti consciously distanced herself from the tenets of contemporary feminism. The subtitle suggests the reasons for Polish female readers' interest in Rossetti's poetry at the beginning of the 20th century: what attracted contemporary female readers was the poet's engagement with the iss.s of love, death, and religion, all of which had to be confronted in the wake of the Great War. In 1925 "Bluszcz" (no. 10, p. 219) and "Łódź w Ilustracji: Dodatek niedzielny do Kuriera Łódzkiego" (no. 12, p. 2) reprinted *When I am Dead* in Wolska's translation. The fact that this poem was reprinted three times at the beginning of the 20th century indicates that the poetry of Christina Rossetti appealed to the readers due to its existential problems.

Among the Polish female poets who wrote mainly about love there was Zofia Rościszewska (1891–1944)²⁴. She was not a recognised poet, and nowadays she is almost forgotten. This may be the reason why critics missed her translations of Rossetti. During the First World War, Rościszewska lived in Kiev, a city with a fairly large Polish diaspora and a thriving press in Polish. Rościszewska cooperated with "Kłosy Ukraińskie", which published some articles on contemporary British poetry²⁵. 1917 saw the publication of her first volume of poetry *Loty dusz* (*The Flights of the Souls*) which included her translations from British and French poetry. Christina Rossetti's poems *Po śmierci* (*After Death*) and *Pieśń* (*Song*)²⁶ were also included in this collection. In 1924 "Bluszcz" published other translations by Rościszewska: *Kolęda* (*A Christmas Carol*) and *Gołębica w swym gnieździe* (*Two Doves upon the same selfsame branch*)²⁷. The editors announced that new translations would be printed the following year. It means that Rościszewska might have been in the process of rendering some poems into Polish, or she had already translated them. She clearly contributed to the popularisation of Rossetti in Poland.

¹⁹ Printed in "Maski" 1918, no. 29, p. 568. Manuscript in the Jagiellonian Library, catalogue number 11725 III, card number 24–32.

²⁰ Ibidem.

²¹ Ibidem.

²² Ibidem, catalogue number 11541 III, vol. 2, card number 145.

²³ Printed in "Maski" 1918, no. 29, p. 568. Manuscript — see footnote 18.

²⁴ *Wiersze miłosne poetek Młodej Polski: Antologia*. Warszawa 2010.

²⁵ T. Zienkiewicz: *Polskie życie literackie w Kijowie w latach 1905–1918*. Olsztyn 1990, p. 46.

²⁶ Z. Rościszewska: *Loty dusz*. Kijów 1917, p. 228–232.

²⁷ "Bluszcz" 1924, no. 51–52, p. 937–938.

The editors of "Bluszcz" called the English poet "excellent" but "little known in Poland" ("znakomita", "mało znana w Polsce"²⁸). These translations did not go unnoticed by the critics of the day ("a beautiful *Carol* written by the famous English poet Christina Rossetti"; "prześliczna *Kolęda* słynnej poetki angielskiej Christiny Rossetti"²⁹). "Bluszcz" was the first magazine in Poland that offered a biographical outline of Rossetti's life³⁰ as well as the following poems in Rościszewska's translation: *Chwila myśli*; *Piosenka* (Song)³¹, (*Żona do męża* (A Wife to Husband), *Piosenka* (Song); *Owocobranie* (An Apple Gathering)³². It was an exceptional year for the reception of Rossetti in Poland: "Bluszcz" published 9 poems in three different translations. Every two months female readers of this weekly had an opportunity to read her poems.

Apart from Wolska and Rościszewska, a third translator appeared: it was Zofia Reutt-Witkowska (1893–1938)³³. All three were translators and poets, but Reutt-Witkowska was also educated in British literature. She graduated from Polish studies and French studies, and she received her PhD in literature on the basis of the work *Studia nad utworami dramatycznymi Korzeniewskiego* (published in 3 volumes in Warszawa between 1921 and 1922). She translated Byron's *Manfred* and *Cain*, and she published them with an introduction by Andrzej Tretiak, a great Polish expert in English literature. In 1924 she published her translations of Elisabeth Barret Browning's *Sonnets* (44 sonnets in total). Witkowska also wrote poems and some prose works, as well as historical literary studies, which proves that she knew a lot about the aesthetics of the 19th century. While some critics complained that she used overly difficult artistic forms, and that a number of inconsistencies had insinuated themselves into the plots of her novels, they praised her use of archaization³⁴. Such vast experience in writing allowed her to face the task of translating William Shakespeare, Browning and Rossetti, whose poems she published right after *Sonnets*. Perhaps, it was her work on rendering

²⁸ Ibidem, p. 937.

²⁹ "Kurier Lwowski" 1924, no. 297, p. 6.

³⁰ Z. Rościszewska: *Christina Rossetti (1830–1894)*. "Bluszcz" 1925, no. 2, p. 29–30.

³¹ "Bluszcz" published both poems (1925, no. 4, p. 73). *Pieśń* is a paraphrased version of the work published in the volume *Loty dusz*.

³² All poems were published in "Bluszcz" 1925, no. 5, p. 97.

³³ Biographical information can be found in: W. Karkucińska: *Poetka i astronom: Zofia Reutt-Witkowska i Józef Witkowski*. "Kronika Miasta Poznania" 2002, no. 1, p. 304–309; A. Marciniak: *Profesor Józef Witkowski (1892–1976), astronom odeski, krakowski i poznański*. "Prace Komisji Historii Nauki Polskiej Akademii Umiejętności" 2006, vol. 7, p. 255–277.

³⁴ In his article *Zofia Reutt-Witkowska (W 15-tą rocznicę pracy literackiej)*. "Kurier Literacko-Naukowy" 1930, no. 51, p. III–IV Włodzimierz Mihal claimed that due to her spiritual connection with past literature some element of artistry can be seen on her translations of Byron.

Barret-Browning into Polish that inspired her to try her hand at Rossetti's poetry.

In 1925 "Bluszcz" published the following translations of Rossetti's poems by Reutt-Witkowska: *Urodziny (Birthday)*³⁵, *Echo*³⁶, *Czyli ty nie dbasz? (Dost Thou Not Care)*³⁷. She also included some fragments of her renditions in her article *Krystyna Rossetti (1830–1894)*³⁸. In the monthly "Rodzina Polska" in 1928 the translator published more of Rossetti's poems: *Piosnka noworoczna*³⁹ and *Zmartwychwstanie*⁴⁰. "Kobieta Współczesna" published 2 sonnets from the volume *Monna Innominata*⁴¹, whereas at the same time "Tygodnik Ilustrowany" announced the publication of the following poems in Polish translation: *Wynanka (Shut Out)*, *Szlachetne siostry (Noble Sisters)*, *Zaiste mam dziedzictwo zacne*⁴². With the help of these translations Reutt-Witkowska tried to draw attention to the centenary of Rossetti's birth. Around this time Polish society celebrated the centenary of the November Uprising, so British poetry seemed less important. The dates of the publications of Reutt-Witkowska's translations and articles about Rossetti allow me to make the following statement: between 1925 and 1930 the translator worked intensively on rendering Rossetti into Polish. She might have been planning to publish a separate volume of Rossetti's poetry, the way she did with Barret-Browning. This is when the Polish translations of Rossetti cease to exist for a long time due to the outbreak of WWII.

Apart from translations, critical articles started to appear. Rościszewska and Reutt-Witkowska depicted Rossetti's biography and adumbrated the main set of artistic problems which interested Rossetti. Both translators emphasised family determinants that shaped Rossetti as a woman and as an artist. They were interested in depicting Rossetti as a person who is partially a stranger in British society, as well as a part of a community eager to reject rules and defy social conventions. At the same time, the critics emphasised her quiet and lonely life, and her ability to endure physical pain with dignity (Rossetti suffered from Graves' disease). In her

³⁵ "Bluszcz" 1925, no. 29, p. 803.

³⁶ "Bluszcz" 1925, no. 31, p. 872.

³⁷ "Bluszcz" 1925, no. 40, p. 1157.

³⁸ "Bluszcz" 1926, no. 16–19. In no. 19 (p. 639) she published her translation of the whole sonnet *A Pause (Przerwa)*, so the exact number of her translations of Rossetti is higher.

³⁹ "Rodzina Polska" 1928, no. 1, p. 2.

⁴⁰ "Rodzina Polska" 1928, no. 4, p. 107 (it was signed "H. Reutt-Witkowska", which is clearly editors' mistake as bibliographies mention no other translator with such surname; in other issues of "Rodzina Polska" she was signed as "Zofia").

⁴¹ "Kobieta Współczesna" 1930, no. 52, p. 19.

⁴² "Tygodnik Ilustrowany" 1930, no. 50, p. 1054.

presentation of Rossetti's biography Rościszewska follows the conventions of hagiography:

she devoted herself to God, poetry and a tender but tireless care for her family and mother [...] In most cases she was calm and composed, but she was also quite shy towards strangers, her heart was opened to God only and to her loved ones. She took leave of this life with no regrets, as she lived quietly and in seclusion⁴³.

Reutt-Witkowska detects a streak of quiet heroism in her character: she was involved in two relationships but she never married any of the men she truly loved, supposedly because she loved God the most:

Her strong faith in God did not allow her to give in to temptation. Another string sounded, though: the man I loved proved unworthy of my adoration. There are some people who are only able to love and bow down to others, and to adore the moral virtue and God's reflected light in men⁴⁴.

In her biography of Rossetti, Reutt-Witkowska highlights the notion of love as a great passion. In her view Rossetti is "a Christlike poet" ["poetka Chrystusowa"] and "betrothed to Christ" ["oblubienicą Chrystusa"]⁴⁵. Critics claimed that according to Rossetti the essence of life is God, love, truth, goodness, and suffering. Translators were heedful of these values when they prepared the poems to be translated. Undoubtedly, such an interpretation of Rossetti's poetry by female translators from the 1920s resulted from the experiences of the Great War, fear of communism, deepening of religious life, anxieties related to public debates on a new shape of the marriage code. Rossetti's poems were read and translated by supporters of moderately conservative feminism⁴⁶.

Goblin Market is an interesting case in terms of Polish reception of Rossetti: despite the fact that it was never translated into Polish, it triggered some

⁴³ "poświęciła się Bogu, poezji i czulej a niestrudzonej pieczy nad rodziną i matką [...] Na ogół spokojna i opanowana, nie mogła się wyzbyć pewnej nieśmiałości w stosunku do obcych ludzi, jej serce było jedynie otwartym dla Boga i najbliższych jej istot. Bez żalu rozstała się z życiem, spędzonym w ciszy i odosobnieniu." (translation mine — A.B.) Z. Rościszewska: *Christina Rossetti (1830–1894)*. "Bluszcz" 1925, no. 2, p. 29.

⁴⁴ "Żywa wiara w Boga nie dopuściła cienia takiej pokusy do serca Krystyny. Ale za to zadźwięczała druga struna: człowiek, którego kocham, okazał się niewart mej czci. A są ludzie, którzy tylko na klęczkach kochać zdolni, tylko wartość moralną, odbłask Boga w człowieku miłować. Młodości psychicznej grozi zawsze miłowanie człowieka, jak gdyby on sam był bogiem; Bóg się wtedy 'mści', byśmy skruszyli bożka." (translation mine — A.B.) Z. Reutt-Witkowska: *Krystyna Rossetti (1830–1894)*. "Bluszcz" 1926, no. 19, p. 639.

⁴⁵ Z. Reutt-Witkowska: *Krystyna Rossetti (1830–1894)*. "Bluszcz" 1926, no. 16, p. 543.

⁴⁶ This opinion was also shared by Władysław Tarnawski, a profesor of British literature. See W. Tarnawski: *Literatura angielska*. In: *Wielka literatura powszechna*. Ed. S. Lam, vol. 3, Warszawa 1932, p. 204.

criticism. There were a handful of cursory comments⁴⁷ and one extensive article by Roman Dyboski⁴⁸. They demonstrate a genuine fascination with this long poem, which is still waiting for its translator. Instead, though, a few notes on Rossetti could be found in some novels translated from foreign languages of that time, which may mean that a kind of European cultural community was looking for a universal expression of shared experience⁴⁹. Let us also observe that the poem *Who has seen the wind?* by Rossetti was included as a recommended text in a course book for high school students of English⁵⁰. This is surely a great recommendation of artistic values expressed by the Victorian poet.

After many years of Rossetti's absence in Polish literary translation, the situation changed considerably at the turn of the 20th and 21st centuries. There were two female translators (Ludmiła Marjańska⁵¹, Agnieszka Kreczmar)⁵² and three male translators: Stanisław Barańczak, Michał Tabaczyński and Ryszard Mierzejewski who decided to render Rossetti into Polish.

Barańczak published his translations of *Pierwszy dzień*⁵³ and *Gdy umrę, mój najdroższy* (*When I am Dead, My Dearest*)⁵⁴ almost at the same time. Soon after that, M. Tabaczyński published his translations of 4 poems: *Najniższe z miejsc; Nastrajaj mnie, Panie, Pomyślcie, Żałosny składam rym*⁵⁵. At the beginning of 20th century some Polish translators of Rossetti also ren-

⁴⁷ M. Rakowska: *Zarys literatury angielskiej...* part III, p. 93; R. Dyboski: *Some Aspects of Contemporary England: Three Lectures*. Prague 1928, p. 81 (Dyboski calls her poem "the exquisite poetical filigree work" (p. 81)).

⁴⁸ R. Dyboski: *Sto lat literatury angielskiej*. Ed. J. Krzyżanowski. Warszawa 1957, p. 437–438.

⁴⁹ J. Ejsmond: *Marino Moretti: Moja matka, przekład F. Baturewicza*. "Kurier Poranny" 1925 no. 129, p. 4; W.J. Locke: *Szofer Triona, autoryzowany przekład z angielskiego*. "Kurier Poznański" 1933, no. 472, p. 2.

⁵⁰ K. Jastroch: *Life and Work in England*. Lwów 1938, p. 60 (Ch. Rossetti's poem *Who has seen the Wind?*).

⁵¹ She published her translation in a magazine "Zwierciadło" (*Echo*, 1984, no. 34, p. 11; *Słodkie i pełne troski*, 1987, no. 13, p. 10) and in the following anthology: *Poeci języka angielskiego*. Ed. H. Krzeczkowski, J.S. Sito, J. Żuławski. Vol. 2. Warszawa 1972, p. 652–656 (the poems *Droga w górę, Odpowiedniki jednego życia, Echo, Amor mundi, Słodkie i pełne troski*). *Amor mundi* was published in L. Marjańska's volume *W koronie drzewa*. Warszawa 1979, p. 92.

⁵² Ch. Rossetti: *Pamiętaj o mnie (Remember)*. Transl. A. Kreczmar. "Akant" 2008, no. 3, p. 39. This rendition was republished in "Akant" 2008, no. 12, p. 24.

⁵³ S. Barańczak: *Jedenaście sonetów miłosnych (Z antologii: Miłość jest wszystkim, co istnieje: 300 najślawniejszych angielskich i amerykańskich wierszy miłosnych, w wyborze i przekładzie Stanisława Barańczaka, w przygotowaniu w Wydawnictwie a5)*. "Zeszyty Literackie" 1992, no. 38, p. 64–69 (p. 67: *Pierwszy dzień*).

⁵⁴ Ch. Rossetti: *Gdy umrę, mój najdroższy [When I am Dead, my Dearest]*. In: S. Barańczak: *Od Chaucera do Larkina: 400 nieśmiertelnych wierszy 125 poetów anglojęzycznych z 8 stuleci: antologia*. Ed. and transl. S. Barańczak. Kraków 1993, p. 359.

⁵⁵ "Przegląd Artystyczno-Literacki" 2002, no. 7/8, p. 9–10.

dered Barret-Browning's poetry into Polish nearly at the same time; by the end of this century they did the same with Emily Dickinson⁵⁶. Strangely enough, the most recent Polish translations of Rossetti's poetry do not correspond to the dominant trend of its interpretation, that is feminist readings of *Goblin Market* (a possible lesbian note; "seksualność bliska lesbijskiej"⁵⁷). Ryszard Mierzejewski translated 20 poems: *Wysniona kraina* (*Dream Land*), *Urodziny* (*The Birthday*), *Pamiętaj* (*Remember*), *Echo* (*Echo*), *Inna wiosna* (*Another Spring*), *Trzy pory roku* (*Three Seasons*), *Pieśń* (*Och, róże...*) (*Song [Oh roses...]*), *Pieśń* (*Dwa gołębie...*) (*Song [Two doves...]*), *Pieśń* (*Kiedy umrę...*) (*Song [When I am dead...]*), *Pierwszy dzień wiosny* (*The First Spring Day*), *Pozwól mi odejść* (*Let Me Go*), *Wiosenny spokój* (*Spring Quiet*), *Pewnego dnia* (*One Day*), *Kochaj mnie — kocham cię* (*Love me — I love you*), *Kto widział wiatr?* (*Who has seen the wind?*), *Domek z kart* (*A House of Cards*), *Kołysanka, och kołysanka!* (*Lullaby, oh lullaby!*), *On i ona* (*He and She*), *Monna Innominata* (*Monna Innominata*), *Miłość jest silna jak śmierć* (*Love is Strong as Death*)⁵⁸. Against the background of a religious and ascetic Rossetti from the interwar period, Mierzejewski's renditions reveal new dimension of her poetry, including Pop-culture and music⁵⁹, as well as eco-critical discourse, which are now the leading perspectives. This may be why Mierzejewski chose song-like poems, as well as poems praising elements of flora and sounds of birds. The speaker in these poems neither prays nor confesses her love out loud. She is calm and lonely ("Chciałabym ukryć się tam, / Gdzie ptaki śpiewają"⁶⁰). In some cases one could have reservations about the philological exactitude of his translations, and some of his statements: he claims, for example, that "Christina Rossetti's poems are hardly known in Poland" ("wiersze Christiny Rossetti są w Polsce prawie nieznane"), and that Barańczak was the only translator of Rossetti's poetry in Poland, which is demonstrably false. The most serious problem in Polish translations of Rossetti is indeed the lack of continuity of consecutive translations, and ig-

⁵⁶ See Ewa Rajewska's studies devoted to L. Marjański: *Domysł portretu: O twórczości oryginalnej i przekładowej Ludmiły Marjańskiej*. Kraków 2016; *Tłumaczeni chleb powszedni: Ludmiła Marjańska i Mary Swann*. "Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Literacka" 2018, no. 33, p. 291–307.

⁵⁷ K. Kłosińska: *Feministyczna krytyka literacka*. Katowice 2010, p. 237–238 (the author referred the views by Sandra D. Gilbert).

⁵⁸ Christina Rossetti (1830–1894), "Libertas: Miesięcznik Ludzi Wolnych" 2017, no. 107 (April). http://www.libertas.pl/wiersze_christina_rossetti_1830_1894.html [10.02.2021].

⁵⁹ I. Iwańska: *Inspiracje poezją anglojęzyczną w pieśniach Charlesa Ivesa*. "Kwartalnik Młodych Muzykologów UJ" 2009, no. 5, p. 44–64 (on p. 15 the author states that 170 poems by Ch. Rossetti were adapter to music).

⁶⁰ Ch. Rossetti: *Wiosenny spokój*. Transl. R. Mierzejewski, p. [2].

norance of previous translators' achievements. One hundred years passed between the publication of the translations of *When I am dead...* by Wolska and Mierzejewski.

Subsequent attempts to translate Rossetti into Polish are likely to prove both interesting and productive, but prospective translators should bear in mind that It would be reasonable to make use of the achievements of their predecessors⁶¹. Christina Rossetti deserves remembrance and recognition, both as a woman and as a writer⁶².

BIBLIOGRAPHY

- Augustynowicz N.: *Contamination and Consumption in Christina Rossetti's "Goblin Market": A Food Studies Perspective*. "Postscriptum Polonistyczne" 2021, 2 (28), p. 1–16.
- Barańczak S.: *Jedenaście sonetów miłosnych (Z antologii: Miłość jest wszystkim, co istnieje: 300 najślawniejszych angielskich i amerykańskich wierszy miłosnych, w wyborze i przekładzie Stanisława Barańczaka, w przygotowaniu w Wydawnictwie a5)*. "Zeszyty Literackie" 1992, no. 38, p. 64–69.
- Białowiejski B.: *Dante Gabriel Rossetti: W setną rocznicę śmierci*. "Głos Prawdy" 1928, no. 246, p. 330.
- C.: *The Victorian Age in English Literature by Mrs. Oliphant*. "Przegląd Polski" 1895, vol. 115, iss. 334, p. 177.
- Christina Rossetti (1830–1894). "Libertas: Miesięcznik Ludzi Wolnych" 2017, no. 107 (April). http://www.libertas.pl/wiersze_christina_rossetti_1830_1894.html [10.02.2021].
- Dyboski R.: *Some Aspects of Contemporary England: Three Lectures*. Prague 1928.
- Dyboski R.: *Sto lat literatury angielskiej*. Ed. J. Krzyżanowski. Warszawa 1957.
- Ed. N. [Naganowski]: *Londyn, 10-go stycznia*. "Kurier Warszawski" 1896, no. 18, p. 3.
- Ejsmond J.: *Marino Moretti: Moja matka, przekład F. Baturewicz*. "Kurier Poranny" 1925, no. 129, p. 4.
- Ejsmond J.: *Polska wśród narodów*. "Dodatek Świąteczny do Żołnierza Polskiego" 1921, iss. 8, p. 57–59.
- Ilńska M.: *Elżbieta Barret-Browning*. "Bluszcz" 1878, no. 9, p. 65.
- Iwańska I.: *Inspiracje poezją anglojęzyczną w pieśniach Charlesa Ivesa*. "Kwartalnik Młodych Muzykologów UJ" 2009, no. 5, p. 44–64.
- Jastroch K.: *Life and Work in England*. Lwów 1938.
- Jezierski F.: *Listy o współczesnej literaturze angielskiej*. "Wiek" 1876, no. 133, p. 2.
- Jezierski F.: *Listy o współczesnej literaturze angielskiej: Powieść*. "Wiek" 1876, no. 168–172.
- Jezierski F.: *Obrazy ze współczesnej literatury angielskiej*. "Biblioteka Warszawska" 1875, vol. 3, p. 32–39.
- Karkucińska W.: *Poetka i astronom: Zofia Reutt-Witkowska i Józef Witkowski*. "Kronika Miasta Poznania" 2002, no. 1, p. 304–309.
- Kłosińska K.: *Feministyczna krytyka literacka*. Katowice 2010.
- L. W. [Leon Winiarski]: *Literatura angielska*. "Prawda" 1894, no. 10, p. 111–113.

⁶¹ N. Augustynowicz: *Contamination and Consumption in Christina Rossetti's "Goblin Market": A Food Studies Perspective*. "Postscriptum Polonistyczne" 2021, 2 (28), p. 1–16.

⁶² J. Marsh: *Christina Rossetti. A literary Biography*. London 1994, p. 568.

- Locke W.J.: *Szofer Triona, autoryzowany przekład z angielskiego*. "Kurier Poznański" 1933, no. 472, p. 2.
- Luskina E.: *Czarodziejka zapomniana*. "Krytyka" 1913, yearbook XV, part 2 (September), p. 98–112; (October) p. 189–195; (November), p. 220–231.
- Marciniak A.: *Profesor Józef Witkowski (1892–1976), astronom odeski, krakowski i poznański*. "Prace Komisji Historii Nauki Polskiej Akademii Umiejętności" 2006, vol. 7, p. 255–277.
- Marjańska L.: *W koronie drzewa*. Warszawa 1979, p. 92.
- Marsh J.: *Christina Rossetti. A literary Biography*. London 1994.
- Mihal W.: *Zofia Reutt-Witkowska (W 15-tą rocznicę pracy literackiej)*. "Kurier Literacko-Naukowy" 1930, no. 51, p. III–IV.
- Miriam [Z. Przesmycki]: *Poezja*. "Chimera" 1901, t. 2, z. 4–5, s. 324.
- Musiał J.: *"Lamus" w tece redakcyjnej Michała Pawlikowskiego*. "Rocznik Przemyski" 2009, vol. XLV, iss. 3, p. 97–105.
- N. T. [Nekanda-Trepka Mścisław Edgar]: *Tennyson i inni poeci angielscy dzisiejsi*. "Ateneum" 1892, vol. 4, iss. 12, p. 528.
- Naganowski E.: *Angielscy krytycy i pisarze*. "Biblioteka Warszawska" 1891, vol. 2, p. 604.
- Podraza-Kwiatkowska M.: *Dante — Rossetti — Maryla Wolska: Opowieść o pewnej ekfrazie*. In: her: *Labirynty — kładki — drogowskazy: Szkice o literaturze od Wyspiańskiego do Gombrowicza*. Kraków 2011, p. 181–195.
- Poezi języka angielskiego*. Ed. H. Krzeczkowski, J.S. Sito, J. Żuławski. Vol. 2. Warszawa 1972.
- Rajewska E.: *Domysł portretu: O twórczości oryginalnej i przekładowej Ludmiły Marjańskiej*. Kraków 2016.
- Rajewska E.: *Tłumaczeni chleb powszedni: Ludmiła Marjańska i Mary Swann*. "Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Literacka" 2018, no. 33, p. 291–307.
- Rakowska M.: *Zarys literatury angielskiej od początków do naszej doby*: Cz. 3. Warszawa [1910], p. 95.
- Reutt-Witkowska Z.: *Krystyna Rossetti (1830–1894)*. "Bluszcz" 1926, no. 19, p. 639.
- Reutt-Witkowska Z.: *Krystyna Rossetti (1830–1894)*. "Bluszcz" 1926, no. 16, p. 543.
- Rossetti Ch.: *Gdy umrę, mój najdroższy [When I am Dead, my Dearest]*. In: S. Barańczak: *Od Chaucera do Larkina: 400 nieśmiertelnych wierszy 125 poetów anglojęzycznych z 8 stuleci: antologia*. Ed. and transl. S. Barańczak. Kraków 1993, p. 359.
- Rossetti Ch.: *Pamiętaj o mnie (Remember)*. Transl. A. Kreczmar. "Akant" 2008, no. 3, p. 39.
- Rossetti G.: *Polska*. In: J. Ejsmond: *Polska w pieśniach cudzoziemskich*. Warszawa 1915, p. 32.
- Rościszewska Z.: *Christina Rossetti (1830–1894)*. "Bluszcz" 1925, no. 2, p. 29–30.
- Rościszewska Z.: *Christina Rossetti (1830–1894)*. "Bluszcz" 1925, no. 2, p. 29.
- Rościszewska Z.: *Loty dusz*. Kijów 1917.
- Tarnawski W.: *Literatura angielska*. In: *Wielka literatura powszechna*. Ed. S. Lam. Vol. 3. Warszawa 1932, p. 204.
- Ten [Trepka-Nekanda Mścisław Edgar]: *Z beletrystyki zachodu. II*. "Ateneum" 1890, vol. 1, iss. 2, p. 242.
- Wiersze miłosne poetek Młodej Polski: Antologia*. Warszawa 2010.
- Wolska M.: *Beata Beatrix (Obraz D.G. Rossettiego)*. In: her: *Dzbanek malin*. Medyka 1929, p. 86–87.
- Wronka M.: *Pokaż mi swoje ciało, a powiem ci, kim jesteś: interpretacja trzech dzieł pędzla Johna Everetta Millaisa i Gabrieli Rossettiego*. "Prace Naukowe Akademii im. Jana Długosza w Częstochowie: Filozofia" 2016, vol. 13, p. 85–95.
- Zienkiewicz T.: *Polskie życie literackie w Kijowie w latach 1905–1918*. Olsztyn 1990.

ALEKSANDRA BUDREWICZ

POLSKA RECEPCJA TWÓRCZOŚCI CHRISTINY ROSSETTI

Streszczenie

Artykuł omawia zarys recepcji twórczości wiktoriańskiej poetki Christiny Rossetti (1830–1894) w Polsce. Nie była ona szczególnie popularna w Polsce, ponieważ częściej pisano u nas o utworach poetów brytyjskich; twórczość kobieca bywała traktowana powierzchownie, co ma odzwierciedlenie w jakości omówień i notatek prasowych dotyczących Rossetti. W artykule omówiono i wyszczególniono dotychczasowe polskie przekłady poezji Rossetti.

Słowa kluczowe: literatura kobieca, poezja, przekład, recepcja, prerafaeliti

АЛЕКСАНДРА БУДРЕВИЧ

ПОЛЬСКАЯ РЕЦЕПЦИЯ ТВОРЧЕСТВА КРИСТИНЫ РОССЕТТИ

Резюме

В статье рассматриваются вопросы рецепции творчества поэтессы викторианской эпохи Кристины Россетти (1830–1894) в Польше. Её имя не было особо популярно в польской среде, поскольку чаще всего здесь писали о произведениях британских поэтов. Женское творчество во многом трактовалось поверхностно, что находит отражение в не совсем старательной подготовке обзоров и заметок в прессе на тему Россетти. Статья посвящена также вопросам польских переводов её поэзии.

Ключевые слова: женская литература, поэзия, перевод, рецепция, прерафаэлиты

ALEKSANDRA BUDREWICZ

THE POLISH RECEPTION OF CHRISTINA ROSSETTI

Summary

The article discusses the outline of the Polish reception of the Victorian poet Christina Rossetti (1830–1894). She was not particularly popular in Poland, as more attention was devoted to male writers. The works by women were treated in a casual way, which was reflected in the quality of the press notes concerning Rossetti. The article also lists and shortly discusses the Polish translations of Rossetti.

Keywords: female literature, poetry, translation, reception, the Pre-Raphaelite Brotherhood

MIROŚŁAWA BUCHHOLTZ

Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-8208-728X>

LITERATURA I WŁADZA

TRZY POLSKIE PRZEKŁADY *THE TURN OF THE SCREW* (1898)

HENRY'EGO JAMESA

WSTĘP: WŁADZA

Słownik *Merriam-Webster* wylicza dziewięć grup znaczeniowych rzeczownika *power*; od najbardziej ogólnych i powszechnie używanych, jak na przykład posiadanie autorytetu, możliwość kontrolowania i wywierania wpływu, aż po wyrażenia stosowane w matematyce¹. Słowniki angielsko-polskie wymieniają trzy główne odpowiedniki rzeczownika *power*: władza, siła i moc oraz dalsze: potęga, prawo, zasilanie, energia². Choć pojęcie jest wieloznaczne, najbardziej oczywistym skojarzeniem jest władza i to najczęściej polityczna³. To o niej pisała Hannah Arendt, komentując rządy totalitarne. Przeciwwstawiała władzę przemocy i twierdziła, że przemoc pojawia się wtedy, gdy władza jest zagrożona⁴.

Władza opiera się na relacjach międzyludzkich i to ludzie ją uprawomocniają⁵. Relacje zaś dotyczą różnych sfer życia, wykraczając poza politykę. Badania władzy jako społecznego wpływu prowadzą zatem również

¹ Zob. <https://www.merriam-webster.com/dictionary/power> [dostęp: 30.11.2022].

² Zob. <https://pl.pons.com/t%C5%82umaczenie/angielski-polski/power> [dostęp: 30.11.2022].

³ Od władzy politycznej wychodzi Mona Baker, aby znaleźć jej związki i skupić się na władzy narracji w *Translation and Conflict: A Narrative Account*. London–New York 2006.

⁴ H. Arendt: *O przemocy. Nieposłuszeństwo obywatelskie*. Przeł. A. Łagodzka, W. Madej. Warszawa 1998, s. 72. Por. H. Arendt: *Crises of the Republic; lying in politics, civil disobedience on violence, thoughts on politics, and revolution*. New York 1972.

⁵ H. Arendt: *O przemocy...*, s. 53.

psychologodzy społeczni. Wstrząsające są wyniki studiów Stanleya Milgrama nad posłuszeństwem, które obejmują przypisane role nauczyciela i ucznia. O ile Arendt, zapewne idealistycznie, marzyła o symetrii relacji, o tyle eksperyment Milgrama przeprowadzony w latach 1961–1962 pokazuje, jak autorytet nadany przypadkowej osobie wpływa na jej zachowanie⁶. Praktyczny wymiar studiów psychologów społecznych Johna R.P. Frencha i Bertrama Ravena nad podstawami władzy jako odwrotnej strony zależności⁷ inspiruje do dziś zwłaszcza osoby, które zajmują się polityką, zarządzaniem i marketingiem.

Powszedniość władzy wraz z przynależnymi jej, a negatywnie nacechowanymi zjawiskami zależności, posłuszeństwa i przemocy sprawia, że staje się ona doświadczeniem nie tylko w sferze życia politycznego, ale też życia społecznego, nawet w najmniejszej jego skali. Relacje władzy rozgrywają się zatem także w procesie kształcenia i w recepcji dzieła literackiego. Ich nieuniknioność uzasadnia pytanie, czy guwernantka jest w stanie zapanować nad uczniami, których świat jest jej coraz bardziej niedostępny? Czy może zapanować nad sobą? Czy i w jaki sposób autor panuje nad czytelnikiem? I kto ma władzę nad tekstem przełożonym na język obcy lub na język obrazu?

TOUR DE FORCE I CHAŁTURA

The Turn of the Screw (1898) to bodaj najbardziej znane i najchętniej omawiane dzieło Jamesa⁸, choć on sam zdawał się je bagatelizować. W listach do rodziny i przyjaciół nie określał tej noweli inaczej niż jako książeczki („little book”⁹) i biednej chałturki bez znaczenia (“a poor little pot-boiling study of

⁶ S. Milgram: *Behavioral study of obedience*. „Journal of Abnormal and Social Psychology” 1963, nr 67, s. 371–378. Zatrważające jest także to, że podobne eksperymenty przeprowadzane w następnych dekadach nie świadczyły o zasadniczej zmianie podejścia badanych do władzy, autorytetu i posłuszeństwa. *Obedience to Authority: Current Perspectives on the Milgram Paradigm*. Red. T. Blass. Mahwah, New Jersey 2000.

⁷ Zob. J. French, B. Raven: *The Bases of Social Power*. W: *Studies in Social Power*. Red. D. Cartwright. Ann Arbor 1959, s. 150–167. Wyróżnili oni pięć podstaw władzy: przymus, nagradzanie, prawomocność, fachowość i akceptację, a analizowali te podstawy w odniesieniu do takich parametrów jak oficjalność, dobrowolność, nadzór i stabilność. W 1965 Raven uzupełnił ten wykaz o szóstą podstawę władzy: informacyjną. Zob. B.H. Raven: *Social influence and power*. W: *Current studies in social psychology*. Red. I.D. Steiner, M. Fishbein. New York 1965, s. 371–382.

⁸ R. Drummond: *The Turn of the Screw*. W: *Critical Companion to Henry James: A Literary Reference to His Life and Work*. Red. E.L. Haralson, K. Johnson. New York 2009, s. 289.

⁹ List do siostry, Alice James. H. James: James on *The Turn of the Screw*. W: *The Turn of the Screw* by Henry James. Red. R. Kimbrough. New York 1966, s. 107.

nothing at all, *qui ne tire pas à conséquence*”¹⁰). Choć zdecydował się włączyć ją do nowojorskiego wydania (a zatem i kanonu) swoich dzieł, w przedmowie nazywał ją znów „zwykłą bajeczką” („a fairy-tale pure and simple”¹¹). Jej „techniczny” tytuł — dosłownie „obrót śruby” — wydaje się sprowadzać literacki kunszt do technicznych umiejętności. Podkreślając technikę, James zdawał się udowadniać, że kontroluje opowieść, sam nie dając się jej porwać. Tym właśnie różni się od biednej guwernantki, która jest bohaterką, główną narratorką i zakładniczką własnej opowieści.

Nowela ukazała się po raz pierwszy w odcinkach w czasopiśmie „Collier’s Weekly”, przeznaczonym dla całej rodziny. Towarzyszyły jej ilustracje, w tym zastanawiający rysunek autorstwa Johna La Frange’a, przyjaciela i mentora Jamesa z czasów młodości. Przedstawia on dwie siostrzane postaci, przy czym starsza obejmuje ramię młodszej, ale na skroni młodszej jest jeszcze druga dłoń symbolicznie biorąca jej głowę w posiadanie¹². Gest obejmowania widoczny jest także w szkatułkowej (choćby i połowicznie) strukturze noweli. Pamiętnik guwernantki zostaje wprowadzony do towarzyskiego obrotu w ramach bożonarodzeniowych tradycji snucia opowieści o duchach i odczytany przez mężczyznę, Douglasa, który znał ją w młodości¹³. Epilogu nie ma, bo i któż miałby odpowiadać na pytania czytelnika skoro ani guwernantka, ani Douglas w chwili publikacji noweli już nie żyją. Nie wiadomo, w jakim stopniu historia guwernantki jest opowieścią Douglasa, a w jakim stopniu bezimiennego narratora, który przedstawia Douglasa i cytuje *in extenso* czytaną przez niego opowieść.

The Turn of the Screw można więc postrzegać jako studium różnych odmian władzy: autora nad własnym dziełem i publicznością, narratorów nad (cudzą) opowieścią i wreszcie skomplikowanych wielokierunkowych relacji postaci. James mnoży wieloznaczności w zaskakujących paralelach, lustrzanych odbiciach, mimikrze, sprawiając tym samym, że pytania nurtujące czytelnika od początku nabrzmiewają w trakcie lektury, a w końcu pozostają bez odpowiedzi. Kto jest tutaj autorem? Jaki interes mają narratorzy? Czy nowela podważa czy umacnia tradycyjne hierarchie społeczne? To wszystko kwestia odczytania, a zatem rodzaj władzy przekazanej czytelnikowi (w tym tłumaczowi) — do potrzymania — tylko na chwilę i bez jakiegokolwiek gwarancji i pewności.

¹⁰ List do francuskiego pisarza Paula Bourgeta. W: H. James: James on *The Turn of the Screw*..., s. 109.

¹¹ H. James: *The Art of the Novel: Critical Prefaces*. Red. R.P. Blackmur. New York 1962 [1934], s. 171.

¹² Zob. <https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/9/9b/The-Turn-of-the-Screw-Collier%27s-3A.jpg> [dostęp: 30.11.2022].

¹³ H. James: *The Turn of the Screw*..., s. 2.

WŁADZA DUCHÓW

Douglas przedstawia guwernantkę w prologu jako 21-letnią dziewczynę, najmłodszą spośród kilku córek biednego wiejskiego pastora, która podejmuje swoją pierwszą pracę¹⁴. W odpowiedzi na ogłoszenie, przybywa do Londynu na rozmowę z wujem osieroconego rodzeństwa i właścicielem wiejskiej posiadłości, gdzie ma się odbywać kształcenie. Mimo jej młodego wieku i braku wcześniejszego doświadczenia, przystojny i zamożny mężczyzna obdarza oczarowaną nim dziewczynę władzą („supreme authority”¹⁵) nad domostwem¹⁶. Stawia tylko jeden warunek — by pod żadnym pozorem nie absorbowała go sprawami posiadłości, gdzie guwernantka ma sprawować nadzór nad gospodynią, panią Grose, oraz rodzeństwem: 8-letnią Florą i 10-letnim Milesem, który wraca na wakacje ze szkoły, skąd, jak się okazuje, został wydalony¹⁷. Bogaty arystokrata ma oczywistą przewagę i władzę nad młodą, niezamożną kobietą z niższej klasy społecznej, a jego władza ma też wymiar erotyczny. Uwodzi ją słowami byle tylko dała mu wolność, przejęła odpowiedzialność i pozwoliła na jego nieobecność. W tym sensie wujek też jest jednym z duchów straszących w idyllicznym z pozoru Bly.

The Turn of the Screw to jeden z najsłynniejszych przykładów anglojęzycznych opowiadań o duchach, ale — o dziwo — James nader rzadko używa słowa *duch* i jego synonimów¹⁸. Nie nazywając zjaw w ten sposób, zdaje się uznawać je za część rzeczywistości. Słowami, które w odniesieniu do duchów pojawiają się u Jamesa znacznie częściej, jest *visitor* (dwanaście razy) i *visitant* (cztery razy)¹⁹. Duch służącego, diabolicznego Petera Quinta pojawia się jako pierwszy, najpierw w otwartej przestrzeni²⁰, potem za oknem²¹ i wresz-

¹⁴ Tamże, s. 4.

¹⁵ Tamże, s. 5.

¹⁶ O jego rezygnacji z autorytetu na rzecz guwernantki pisze M. Ellmann: *The Nets of Modernism: Henry James, Virginia Woolf, James Joyce, and Sigmund Freud*. Cambridge 2010, s. 38.

¹⁷ H. James: *The Turn of the Screw*..., s. 10.

¹⁸ Rzeczownik *ghost* pojawia się jeden raz w prologu, *specter* — też tylko raz i *apparition* — pięć razy. Dla porównania, w przekładzie Witolda Pospieszalskiego słowo *zjaw* pojawia się trzynaście razy, *widmo* — siedem razy, *upiór* jeden raz, podobnie jak *duch* (jako synonim *zjawy*, choć wielokrotnie w innym znaczeniu, także u pozostałych tłumaczy, np. *hart ducha*). W przekładzie Jacka Dehnela *duch* pojawia się jeden raz, *zjaw* — trzy razy, *widmo* — cztery razy, a *upiór* — ani raz. W przekładzie Barbary Kopeć-Umiastowskiej *duch* nie pojawia się w tym sensie ani raz, *zjaw* — dwa razy, *widmo/widmowa postać* — pięć razy, *upiór* — dwa razy. Najbardziej straszny zatem Pospieszalski.

¹⁹ Zob. H. James: *The Turn of the Screw*. <https://www.gutenberg.org/files/209/209-h/209-h.htm>.

²⁰ Tamże, s. 15–17.

²¹ Tamże, s. 20.

cie wewnątrz domu²². To pani Grose wyjaśnia guwernantce, kim był Quint, implikując relacje naznaczone transgresją: zażyłość z pracodawcą (nosił jego ubrania i stawał się niejako jego sobowtórem), romans z poprzednią guwernantką, Miss Jessel, i wreszcie bliska więź z Milesem. Pojawia się też sama Miss Jessel jako postać nad jeziorem, wpatrzona we Florę²³.

Wprawdzie „wizytacje” ustają, jednak dzieci zachowują się dziwnie — uciekają z łóżek w nocy, przy czym jedno odwraca uwagę guwernantki tak, by nie zauważyła eskapady tego drugiego. Władza nad wychowankami wymyka się guwernantce z rąk. Została wprawdzie obdarzona autorytetem, jednak odczuwa w coraz większym stopniu, że dzieci panują nad nią, a nad nimi — jak się domyśla — panują duchy. W obliczu tych zdarzeń, guwernantka czuje się w obowiązku bronić dzieci i zarazem walczyć o swoją nad nimi władzę. Duchy zaś, jak się zdaje, dążą do tego, by znów być razem ze sobą i z dziećmi (albo za ich pośrednictwem), a także doprowadzić do powrotu pracodawcy do Bly. Traktowane instrumentalnie, to dzieci właśnie padają ofiarą heroicznej misji guwernantki, by ocalić przystojnego wujka przed odpowiedzialnością. Flora popada w chorobę i opuszcza Bly z panią Grose, a Miles — sam na sam z guwernantką — umiera w jej ramionach właśnie w tym momencie, kiedy — jak się jej wydaje — przyznaje się do konszachtów z Quintem. Zatem to dzieci doznają psychicznej przemocy ze strony dorosłych — żyjących i nieżyjących.

WŁADZA W POLSKICH PRZEKŁADACH *THE TURN OF THE SCREW*

Pierwszy polski przekład noweli Jamesa ukazał się w 1959 roku, w czasach „odwilży” i destalinizacji²⁴, ponad 60 lat od czasu jej publikacji w języku angielskim. Nosi definiujący jej gatunek tytuł: *W kleszczach lęku*²⁵. Przekładu dokonał Witold Pospieszała, który — w przeciwieństwie do Marii Skibniewskiej i Marii Skroczyńskiej — przetłumaczył tylko tę jedną, ale niezwykle popularną nowelę i pozostaje enigmą w środowisku tłumaczy literatury anglojęzycznej. W tym sensie także on jest „duchem” (w) polskiej wersji tej noweli.

Minęło kolejnych 56 lat, zanim swój przekład zatytułowany *Dokręcanie śruby* w 2015 roku opublikował Jacek Dehnel. W przeciwieństwie do Po-

²² Tamże, s. 41.

²³ Tamże, s. 32.

²⁴ Zob. P. Machcewicz: *Odwilż 1956. W: Polski wiek XX. T. III: PRL od lipca 1944 do grudnia 1970*. Red. K. Persak, P. Machcewicz. Warszawa 2010, s. 199–237.

²⁵ M. Ziaja-Buchholtz: *Reflections of the Matser. The Reception of Henry James in Poland (1877–2000)*. Toruń 2002, s. 157–165.

spieszały, Dehnel jest postacią rozpoznawalną jako poeta i prozaik, walczący o prawa osób homoseksualnych, a przy tym uprawiający „[p]rócz literatury [...] również malarstwo i ‘sztukę życia’ polegającą na kopiowaniu ubioru i zachowań dandysa”²⁶. Ma wiele wspólnego z Jamesem, który także dbał o strój (własny i swoich postaci)²⁷, chętnie czytał i komentował Balzaka²⁸ i wykazywał skłonności homoseksualne²⁹. W wywiadzie udzielonym Dorocie Gutfeld, Dehnel mówi wprost o stłamszonym homoseksualizmie i „dwuznacznej, zakłamanej seksualności” Jamesa³⁰.

Kolejne tłumaczenie autorstwa Barbary Kopeć-Umiastowskiej zatytułowane *Obrót śruby* ukazało się w następnym roku³¹. Jest to pierwszy „kobiecy”³² przekład osławionej noweli Jamesa. O ile Dehnel upomniał się o homoseksualne podteksty prozy Jamesa³³, o tyle Kopeć-Umiastowska z jednej strony odrywa utwór Jamesa od sensacyjnego wymiaru narzuconego przez Pospieszalę, a z drugiej — od jednoznacznie biografizującej interpretacji Dehnela. Dzięki temu może skupić się na centralnej postaci guwernantki.

Choć cała nowela Jamesa dotyczy władzy, słowo *power* pojawia się w niej tylko trzy razy, w rozdziałach VII, XIII i XV. Słowo *strength* pojawia się cztery razy, a *force* — siedem razy. W sumie, nie więcej niż czternaście razy. Polscy tłumacze dostrzegli fakt, że w noweli gra toczy się o władzę i wielokrotnie używają polskich odpowiedników słów *power*, *strength* oraz *force* (Tabela 1).

²⁶ Jacek Dehnel. <https://culture.pl/pl/tworca/jacek-dehnel> [dostęp: 03.12.2022].

²⁷ Zob. C. Hughes: *Henry James and the Art of Dress*. Houndmills 2001.

²⁸ Zob. W.W. Stowe: *Balzac, James, and the Realistic Novel*. Princeton 1983; P. Brooks: *The Melodramatic Imagination: Balzac, Henry James, Melodrama, and the Mode of Excess*. New Haven–London 1995. James wygłaszał wykłady na temat Balzaka podczas swojej podróży do USA w latach 1904–1905 i wydał *The question of our speech; The lesson of Balzac: two lectures* (1905). Dehnel opublikował zaś zbiór czterech minipowieści *Balzakiana* (2008).

²⁹ M. Buchholtz: *Henry James i sztuka auto/biografii*. Toruń 2011, s. 215–216.

³⁰ J. Dehnel, D. Gutfeld: *Niech James żyje: z Jackiem Dehnelem o przekładzie „The Turn of the Screw”*. „Litteraria Copernicana” 2017, nr 1 (21), s. 196.

³¹ James tradycyjnie publikował swoją prozę w odcinkach w różnych czasopismach. Tu tę tradycję odtworzono. Zob. H. James: *Obrót śruby*. Przeł. B. Kopeć-Umiastowska. „Literatura na Świecie” 2016, nr 5–6 (538–539), s. 5–122.

³² Na razie w cudzysłowie jako hipoteza badawcza, na której udowodnienie potrzeba znacznie więcej czasu i miejsca.

³³ Apogeum homoseksualnej interpretacji w przekładzie Dehnela następuje w scenie finałowej. W oryginale, na pytanie guwernantki: „Whom do you mean by ‘he’?” Miles odpowiada „Peter Quint — you devil!” H. James: *The Turn of the Screw...*, s. 88. W przekładzie Dehnela, Miles tak oto odpowiada na pytanie „Peters Quint... ty diablisko!” H. James: *Dokręcanie śruby*. Przeł. J. Dehnel. Warszawa 2015, s. 174. Por. „Piotr Quint, ty szatanie!” H. James: *W kleszczach lęku*. Przeł. W. Pospieszala. Poznań 1990, s. 229; „Peter Quint... ty diable!” H. James: *Obrót śruby*. W: *Historie drobnoziarniste*. Przeł. B. Kopeć-Umiastowska. Warszawa 2019, s. 166. W przekładzie Dehnela Miles zwraca się do guwernantki i przeciwko niej, oskarżając ją o nieuprawnioną, diabelską ingerencję w jego relację z Quintem.

Najrzadziej posilkują się słowem *władza*, zapewne dlatego, że nieodparcie kojarzy się z władzą polityczną. Interesująca jest wspólna Dehnelowi i Kopeć-Umiastowskiej preferencja dla słowa *moc*, w przeciwieństwie do *siły*, którą preferował Pospieszala.

Tabela 1. Częstotliwość występowania słów w przykładach.

	Witold Pospieszala 1959	Jacek Dehnel 2015	Barbara Kopeć- Umiastowska 2019 [2016]
SIŁA (silnie/silny)	24 (12)	19 (1)	12 (1)
WŁADZA	0	2	1
MOC (mocno/ mocny)	2 (12)	6 (13)	4 (18)
Razem	26 (12+12)	27 (1+13)	17 (1+18)

W rozdziale VII, słowo *power* jest częścią opisu załamania się guwernantki w obliczu ingerencji duchów i, co jeszcze straszniejsze, uświadomienia sobie możliwości ich zмовy z dziećmi. Guwernantka przyznaje się do porażki w rozmowie z gospodynią, dobroduszną panią Grose, ale „siła oporu” dotyczy w tym fragmencie walki wewnętrznej, trzymania „fasonu” wobec podwładnych:

It brought out again all her [Mrs. Grose's] compassion for me, and at the renewed touch of her kindness *my power to resist broke down* [kursywa — M.B.]. I burst, as I had the other time made her burst, into tears; she took me to her motherly breast, and my lamentation overflowed. “I don't do it!” I sobbed in despair; “I don't save or shield them! It's far worse than I dreamed—they're lost!”³⁴

Od pierwszego użycia tego słowa, *power* nie wyraża możliwości działania, ale co najwyżej możliwość stawiania oporu, która również ulega erozji. Nie wiadomo na pewno, czemu guwernantka stara się stawić opór. Być może jest to poczucie bezsilności, które kontrastuje z władzą nadaną jej przez pracodawcę. Od samego początku pojęcie *power* występuje zatem u Jamesa w kontekście braku lub utraty władzy. Tym, co jako pierwsze nasuwa się w porównaniu przykładów jest wielosłowie u Pospieszala (75 słów)³⁵ i oszczędność

³⁴ H. James: *The Turn of the Screw...*, s. 33.

³⁵ [Pospieszala:] „To sprawiło, że serce mojej przyjaciółki znowu wezbrało głębokim współczuciem dla mnie, a sam przypływ jej dobroci odebrał mi wszelką siłę, by się przeciwstawić się [kursywa — M.B.]. Wybuchnęłam płaczem tak, jak ona poprzednio, kiedy ją do tego doprowadziłam. Przygarnęła mnie do swojej macierzyńskiej piersi i rozplakałam się na dobre. — Nie umiem dać sobie rady! — szlochałam rozpaczliwie. — Ani ich nie

słowa u Dehnela (55 słów)³⁶. Kopeć-Umiastowska sytuuje się pomiędzy (61 słów)³⁷.

Słowo *power* pojawia się znów w rozdziale XIII w opisie rozmowy z panią Grose, w której guwernantka wyraża pragnienie zachowania mocy widzenia duchów, mimo wszystko, dla dobra podopiecznych:

I had said in my talk with Mrs. Grose on that horrid scene of Flora's by the lake—and had perplexed her by so saying—that *it would from that moment distress me much more to lose my power than to keep it* [kursywa — M.B.]. I had then expressed what was vividly in my mind: the truth that, whether the children really saw or not—since, that is, it was not yet definitely proved—I greatly preferred, as a safeguard, the fulness of my own exposure. I was ready to know the very worst that was to be known.³⁸

W odróżnieniu od Pospieszały³⁹ i Dehnela⁴⁰, Kopeć-Umiastowska nie używa w tym kontekście słowa *moc*, a jedynie *dar*, czym sugeruje poko-

ratuję, ani ich nie chronię! Jest o wiele gorzej, niż to sobie wyobrażałam. Oboje są straceni!" H. James: *W kleszczach lęku*. Przeł. W. Pospieszała. Warszawa 2012 [1959], s. 85–86. Porównując ten fragment z wersją w wydaniu opublikowanym w Poznaniu w 1990 roku, zauważyłam istotne zmiany. Przekład Pospieszały oferowany w różnych wydaniach wykazuje wiele drobnych zmian, co świadczy o ingerencji redaktorów. Por. H. James: *W kleszczach lęku*. Przeł. W. Pospieszała. Poznań 1990. Pospieszała ewidentnie nie panuje nad tym, co jest obecnie sprzedawane jako jego przekład.

³⁶ [Dehnel:] „Co znów wydobyło z niej współczucie dla mnie, a pod dotykiem jej czułości *mój opór stopniał* [kursywa — M.B.]. Wybuchłam płaczem, podobnie jak ona wcześniej; przytuliła mnie do matczynej piersi, a z moich ust popłynął lament: — Nie uda mi się! — Ikałam w rozpacz. — Nie ocalę ich, nie ochronię! Jest znacznie gorzej, niż sądziłam... oni są straceni!" H. James: *Dokręcanie śruby*. Przeł. J. Dehnel. Warszawa 2015, s. 67–68.

³⁷ [Kopeć-Umiastowska:] „To na nowo wzbudziło jej współczucie, ja zaś, czując świeży dotyk jej dobroci, *nie miałam już siły dłużej się opierać* [kursywa — M.B.]. Wybuchnęłam płaczem, tak jak kiedyś ona przeze mnie; a gdy po matczynemu przytuliła mnie do piersi, lży polały się rzęsiście. — Nie daję rady! — załkałam rozpaczliwie. — Nie ratuję ich, nie osłaniam! Jest znacznie gorzej, niż mi się śniło! Są zgubione!" H. James: *Obrót śruby*. W: *Historie drobnoziarniste*. Przeł. B. Kopeć-Umiastowska. Warszawa 2019, s. 66.

³⁸ H. James: *The Turn of the Screw...*, s. 52.

³⁹ [Pospieszała:] „Powiedziałam pani Grose, gdy opisywałam tę okropną scenę odegraną przez Florę nad jeziorem — i wprowadziłam ją w zakłopotanie, mówiąc o tym, że *począwszy od tamtego momentu, bardziej by mnie martwiła utrata mej mocy widzenia, niż utrzymanie jej nadal* [kursywa — M.B.]. Potem wyjawiałam, na czym się skupiają moje myśli — ową prawdę, że niezależnie od tego, czy dzieci rzeczywiście wiedziały, czy nie — bo dotąd nie zostało to ostatecznie potwierdzone — wolę jednak niby straż ochronna wziąć wszystko na siebie. Gotowa byłam poznać choćby najgorsze, jeśli trzeba będzie". H. James: *W kleszczach lęku...*, s. 135.

⁴⁰ [Dehnel:] „Omawiając z panią Grose tamtą straszliwą scenę z Florą nad stawem, zakłopotalam ją słowami, że *od tej chwili znacznie bardziej boję się utracić moją moc widzenia, niż ją zachować* [kursywa — M.B.]. Wyraziłam wówczas to, o czym żywo rozmyślałam: tak naprawdę, bez względu na to, czy dzieci widziały, czy nie — jako że wówczas nie było na to jeszcze dowodów — zdecydowanie wołałam, jako ich strażniczka,

rę i receptywność XIX-wiecznej guwernantki⁴¹. Właśnie takie tropy mogą wskazywać na „kobiecość” jej przekładu.

Trzecie i ostatnie użycie słowa *power* w noweli Jamesa pojawia się w rozdziale XV, po kłótni między Milesem i guwernantką w drodze do kościoła. Tematem sprzeczki jest możliwość interwencji wujka, czego Miles się domaga. Podczas gdy chłopiec śmiało wchodzi do kościoła, guwernantka pozostaje na zewnątrz, zbyt wzburzona, by przejść do porządku nad tą sytuacją:

The business was practically settled from the moment I never followed him. It was a pitiful surrender to agitation, but *my being aware of this had somehow no power to restore me*⁴².

Świadomość, która jeszcze w rozdziale XIII była pomostem pomiędzy nią a światem jej podopiecznych, na początku rozdziału XV już nie daje oparcia. O tym, jak trudno zinterpretować to negatywne przesłanie świadczy różnorodność rozwiązań proponowanych w przekładach:

[Pospieszała:] Cała ta sprawa praktycznie została przesądzona z chwilą, gdy za nim nie poszłam. Było to pożałowania godne, że tak łatwo uległam podnieceniu, jakie ogarnęło mój umysł, *ale świadomość tego bynajmniej nie przywróciła mi równowagi*⁴³.

[Dehnel:] Wszystko zostało ustalone praktycznie od chwili, kiedy nie poszłam w jego ślady. Było to żalosne poddanie się wzburzeniu, *jednak nawet uświadomienie sobie tego nie pozwoliło mi odżyć*⁴⁴.

[Kopeć Umiastowska:] Z chwilą gdy za nim nie poszłam, sprawa praktycznie się rozstrzygnęła. Owszem, żałośnie poddałam się wzburzeniu, *lecz świadomość tego faktu jakoś nie była w stanie przywrócić mi sił*⁴⁵.

Pospieszała pisze o równowadze, Dehnel o odżywianiu, a Kopeć-Umiastowska o przywracaniu sił. Czytelnik odnosi wrażenie, że wraz z tłumacza-

całkowicie wystawić się na niebezpieczeństwo. Byłam gotowa dowiedzieć się rzeczy najgorszych, jakich dowiedzieć się można”. H. James: *Dokręcanie śruby...*, s. 104.

⁴¹ [Kopeć-Umiastowska:] „W pamiętnej rozmowie z panią Grose po ohydnej scenie nad stawem z udziałem Flory oznajmiłam — ku wielkiej konfuzji rozmówczyni — że *odtąd o wiele większym zmartwieniem byłaby dla mnie utrata mego daru aniżeli jego zachowanie* [kursywa — M.B.]. Dałam też wyraz temu, co tak jaskrawo mnie zaprzętało: przekonaniu, że bez względu na to, czy dzieci naprawdę coś widzą — gdyż nie zostało to ostatecznie dowiedzione — powinnam, w ramach zabezpieczenia wziąć na siebie całe ryzyko. Byłam gotowa poznać wszystko, co najgorsze [...]”. H. James: *Obrót śruby...*, s. 100–101.

⁴² H. James: *The Turn of the Screw...*, s. 57.

⁴³ H. James: *W kleszczach lęku...*, s. 149.

⁴⁴ H. James: *Dokręcanie śruby...*, s. 114.

⁴⁵ H. James: *Obrót śruby...*, s. 111.

mi tylko zbliża się do zrozumienia sytuacji i jedyne, co rozumie na pewno, to świadomość przegranej, która od tego rozdziału aż do ostatniego, XXIV, łączy się z bezsilnością i popadaniem w szaleństwo.

KONKLUZJA: WŁADZA TŁUMACZY

Henry James nie ufał przekładowi. W liście do francuskiego tłumacza Auguste'a Monoda z 7 września 1913 przyrównywał przekład do próby odrywania mięsa od kości⁴⁶. Przyznawał, że intencja tłumacza może być chwalebna, ale sam przekład kojarzył mu się z aktem przemocy. Konceptualizował zatem przekład jako ponure morderstwo dokonywane — paradoksalnie i perwersyjnie — w imię szacunku i podziwu. Przekład w rozumieniu Jamesa jest przejawem przemocy nad tekstem, a przemoc — jak twierdziła Hannah Arendt — to przeciwieństwo władzy. W obliczu wymykających się możliwości uchwycenia zjaw(isk języka), tłumacze, podobnie jak guwernantka, mogą sięgać po narzędzia, które tylko pozornie pozwalają utrzymać lub umocnić władzę.

Przedmiotem ogólnie, ale dosadnie wyrażonego konfliktu Jamesa z tłumaczami jest zatem władza nad tekstem, władza uzasadniona tożsamością dzieła i twórcy. W liście do Monoda James przedstawia tekst jako organizm, który można zniszczyć i zabić. *The Turn of the Screw* to tekst szczególny, ponieważ jego podstawowym tematem jest władza: autora i narratora nad tekstem, nauczyciela nad uczniem, żyjących nad nieżyjącymi, wreszcie panowanie nad sobą samym. Co więcej, James wyobraża sobie też sytuacje odwrotne, kiedy to tekst panuje nad piszącym i opowiadającym, uczeń nad nauczycielem, a duchy nad żyjącymi. Tekst Jamesa, a zatem w jakimś sensie zawsze także i jego przekłady, pokazuje, jak łatwo władza (z nadania albo samowładztwa) zamienia się w bezsilność albo też przemoc.

Zarówno James, jak i jego polscy tłumacze sprawują władzę i swoją władzę nad tekstem wykorzystują do tego, by wykraczać poza ramy ściśle literackie⁴⁷. Teksty i przekłady starzeją się, ale w swoim czasie stanowią ingerencję i interwencję w sprawach wychodzących poza literackość. Dehnel krytykuje tłumaczenie Pospieszały („wydawało mi się potwornie kwadrato-we, nieforemne”⁴⁸) i „ten koszmarny polski tytuł, który brzmi jak banalny ty-

⁴⁶ H. James: *Letters to A.C. Benson and Auguste Monod*. New York 1969, s. 118.

⁴⁷ O przekładzie jako praktyce społecznej pisał np. Theo Hermans w *Norms and the Determination of Translation. A Theoretical Framework*. W: *Translation, Power, Subversion*. Red. R. Alvarez, M.C. Africa Vidal. Clevedon–Philadelphia–Adelaide 1996, s. 25–51.

⁴⁸ J. Dehnel, D. Gutfeld: *Niech James żyje...*, s. 201.

tuł powieści groszowej”⁴⁹. W swojej krytyce zdaje się jednak nie uwzględniać faktu, że w czasach destalinizacji w Polsce, publikacja dekadencjonalnej opowieści o duchach, z której nie wynika żadna umoralniająca nauka, mogła być zabiegiem równie subwersywnym jak poszukiwanie w tekście Jamesa śladów homoseksualizmu ponad pół wieku później. Dehnel przyznaje, że jego odczytanie nawiązuje do operowej adaptacji noweli Jamesa wykreowanej przez Benjaminą Brittena⁵⁰, a zatem przypisuje część władzy nad tekstem Jamesa Brittenowi — swojemu sojusznikowi w dziele upominania się o prawa osób homoseksualnych nie tylko w literaturze, ale i w życiu społecznym. Kopeć-Umiastowska wyważa natomiast pomiędzy tanią sensacją opowieści o duchach i jej jednoznacznym biograficznym odczytaniem w kategoriach seksualności. Zarówno James, jak i jego tłumacze są zanurzeni także w przestrzeniach innych niż literacka. Stamtąd przychodzą, podejmując zadanie literackie i do tych innych przestrzeni, głównie politycznych i społecznych, ich teksty nieuchronnie zmierzają.

BIBLIOGRAFIA

- Arendt H.: *O przemocy; Nieposłuszeństwo obywatelskie*. Przeł. A. Łagodźka, W. Madej. Warszawa 1998.
- Baker M.: *Translation and Conflict: A Narrative Account*. London–New York 2006.
- Blass T. (red.): *Obedience to Authority: Current Perspectives on the Milgram Paradigm*. Mahwah, New Jersey 2000.
- Brooks P.: *The Melodramatic Imagination: Balzac, Henry James, Melodrama, and the Mode of Excess*. New Haven–London 1995.
- Buchholtz M.: *Henry James i sztuka auto/biografii*. Toruń 2011.
- Dehnel J., Guttfield D.: *Niech James żyje: z Jackiem Dehnelem o przekładzie „The Turn of the Screw”*. „Litteraria Copernicana” 2017, nr 1 (21), s. 195–202.
- Drummond R.: *The Turn of the Screw*. W: *Critical Companion to Henry James: A Literary Reference to His Life and Work*. Red. E.L. Haralson, K. Johnson. New York 2009, s. 285–294.
- Ellmann M.: *The Nets of Modernism: Henry James, Virginia Woolf, James Joyce, and Sigmund Freud*. Cambridge 2010.
- French J., Raven B.: *The Bases of Social Power*. W: *Studies in Social Power*. Red. D. Cartwright. Ann Arbor 1959, s. 150–167.
- Hermans T.: *Norms and the Determination of Translation. A Theoretical Framework*. W: *Translation, Power, Subversion*. Red. R. Alvarez, M.C. Africa Vidal. Clevedon–Philadelphia–Adelaide 1996, s. 25–51.
- Hughes C.: *Henry James and the Art of Dress*. Houndmills 2001.
- Jacek Dehnel. <https://culture.pl/pl/tworca/jacek-dehnel> [dostęp: 03.12.2022].
- James H.: *The Art of the Novel: Critical Prefaces*. Red. R.P. Blackmur. New York 1962 [1934].
- James H.: *Letters to A.C. Benson and Auguste Monod*. New York 1969.

⁴⁹ Tamże, s. 202.

⁵⁰ Tamże, s. 195.

- James H.: *The Turn of the Screw*. Red. R. Kimbrough. New York 1966 [1908].
- James H.: *James on "The Turn of the Screw"*. W: *The Turn of the Screw* by Henry James. Red. R. Kimbrough. New York 1966, s. 106–123.
- James H.: *The Turn of the Screw*. 1996. <https://www.gutenberg.org/files/209/209-h/209-h.htm>.
- James H.: *W kleszczach lęku*. Przeł. W. Pospieszala. Warszawa 2012 [1959].
- James H.: *Dokręcanie śruby*. Przeł. J. Dehnel. Warszawa 2015.
- James H.: *Obrót śruby*. W: *Historie drobnoziarniste*. Przeł. B. Kopeć-Umiastowska. Warszawa 2019 [2016], s. 5–166.
- Machcewicz P.: *Odwilż 1956*. W: *Polski wiek XX*. T. III: *PRL od lipca 1944 do grudnia 1970*. Red. K. Persak, P. Machcewicz. Warszawa 2010, s. 199–237.
- Milgram S.: *Behavioral study of obedience*. „Journal of Abnormal and Social Psychology” 1963, 67, s. 371–378.
- Stowe W.W.: *Balzac, James, and the Realistic Novel*. Princeton 1983.
- Ziaja-Buchholtz M.: *Reflections of the Master. The Reception of Henry James in Poland (1877–2000)*. Toruń 2002.

MIROŚŁAWA BUCHHOLTZ

LITERATURE AND POWER: THREE POLISH TRANSLATIONS OF *THE TURN OF THE SCREW* (1898) HENRY JAMES

Summary

This essay focuses on *The Turn of the Screw* (1898) and its three Polish translations in the context of power relations, as seen from the vantage point of political theory (Hanna Arendt) and social psychology (Stanley Milgram). It argues that the main theme of the novella is the power of the author and narrators over their audience, of the governess over her charges, and of the living over the dead. James envisages also the reverse situations when the narrator is carried away by the story, children overpower their governess, and the dead threaten the living. The incessant struggle can easily turn power into its dark opposite: violence, dependency, and obedience. The comparison of the three translations by Witold Pospieszala (1959), Jacek Dehnel (2015), and Barbara Kopeć-Umiastowska (2016) shows how the translators approach the topic of power and what kind of power they claim for themselves.

Keywords: Henry James, ghost story, power relations, literary translation

МИРОСЛАВА БУХХОЛЬЦ

ЛИТЕРАТУРА И ВЛАСТЬ: ТРИ ПОЛЬСКИХ ПЕРЕВОДА *THE TURN OF THE SCREW* (1898 г.) ГЕНРИ ДЖЕЙМСА

Резюме

Эссе посвящено повести *Поворот винта* (1898 г.) Генри Джеймса и его трём польским переводам в контексте властных отношений с точки зрения политической теории (Ханна Арендт) и социальной психологии (Стэнли Милгрэм). Утверждается, что власть автора и рассказчиков над своей аудиторией, гувернантки над её подопечными и живых над мёртвыми является главной темой новеллы. Джеймс предвидит и обратные ситуации, когда рассказчик увлечён историей, дети одолевают гувернантку, а мёртвые угрожают живым. Непрекращающаяся борьба может легко превратить власть в её тёмную противоположность: насилие, зависимость и послушание. Сравнение трёх переводов — Витольда Поспешалы (1959), Яцека Денеля (2015) и Барбары Копец-Умястовской (2016) показывает, как переводчики подходят к теме власти и на какую власть они претендуют сами.

Ключевые слова: Генри Джеймс, история о привидениях, властные отношения, художественный перевод

PRZESTRZENIE PRZEKŁADU — 7

pod red. Jolanty Lubochy-Kruglik, Oksany Małysy, Gabrieli Wilk oraz Anny Paszkowskiej
Stowarzyszenie Inicjatyw Wydawniczych–Śląsk Wydawnictwo Naukowe, Katowice 2023
ISBN 978-83-8183-170-3

OSMAN FIRAT BAŞ

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9303-1604>

TŁUMACZ I FERDYDURKE

DOMESTYKACJA — EGZOTYZACJA

Adaptacja, albo domestykacja to jedna z dwóch tradycyjnych strategii przekładowych, sformułowanych pierwotnie przez Friedricha Schleiermachera w 1813 roku w *Ueber die verschiedenen Methoden des Uebersetzens* (O różnych metodach tłumaczenia), rozpropagowanych dużo później — w 1995 roku — przez Lawrence’a Venutiego w książce *The Translator’s Invisibility — The History of Translation* (Niewidzialność tłumacza: historia przekładu). Według Schleiermachera

[...] przed tłumaczem, którego zadaniem jest zbliżyć do siebie dwie odrębne jednostki (autora oryginału i czytelnika przekładu), rysują się zasadniczo dwie możliwości — tłumacz może zbliżyć czytelnika do autora lub zbliżyć autora do czytelnika¹.

Adaptacja zakładająca zbliżenie autora do odbiorcy stanowi więc antonim egzotyzacji (albo forenizacji), „która polega na nasyceniu translatu nośnikami konotacji obcości, czyli elementów przywołujących u odbiorców ‘skojarzenia z obcymi krajami, kulturami i językami’”². Za sprawą faktu, że Schleiermacher opowiadał się za zachowaniem obcości w przekładzie jako jedyne go sposobu prawdziwego kontaktu czytelnika

¹ H. Salich: *Techniki i strategie tłumaczenia neologizmów autorskich*. Warszawa 2018, s. 50.

² J. Szerszunowicz: *Między adaptacją a egzotyzacją: odwołania do tekstów kultury polskiej jako kategoria lakunarna w przekładach wierszy Wisławy Szymborskiej*. „Białostockie Archiwum Językowe” 2014, nr 14, s. 219.

z autorem oryginału³, zbyt jaskrawa widzialność tłumacza jest niemile widziana i krytykowana. Podobnie się działo z tureckim przekładem *Ferdydurke*, wykonanym po raz pierwszy bezpośrednio z polskiego⁴, który został skrytykowany za procedury zbyt daleko idącej adaptacji.

Tego rodzaju krytyczna recepcja tureckiego przekładu *Ferdydurke* wynika — jak się zdaje — z faktu, że jego krytycy mylą pojęcie „strategia, będąca decyzją dotyczącą całego tekstu” z „procedurą”, która „dotyczy konkretnych problemów występujących w obrębie tekstu na różnych jego poziomach, np. na poziomie leksykalnym”⁵. Tym bardziej że krytyczne uwagi pod adresem przekładu dotyczyły przede wszystkim sturczenia części antroponomów intencjonalnych w języku oryginału oraz mówienia polskich chłopów turecką gwarą chłopską. W ostatnim przypadku chodziło raczej o fonetykę wiejską mającą służyć jedynie do zaznaczenia odstępstwa od języka standardowego i sztucznie stworzoną z myślą (skonceptualizowaną przez czeskiego teoretyka literatury i przekładu Jiříego Levý’ego), że dialekt języka źródłowego może zostać w języku docelowym jedynie zasugerowany:

Levý twierdzi, że dialekt w tłumaczeniu należy jedynie zasugerować za pomocą odpowiednich narzędzi językowych: „Tłumacz nie może przełożyć dialektu w całości, jeśli stara się uniknąć językowego neutralizmu — dialekt może zostać jedynie zasugerowany”⁶.

„...FORMA OWA, ÓW STYL, [...] NARZUCONY Z ZEWNĄTRZ”⁷

Tłumacz — oczywiście — jest wolny w wyborze tekstów do tłumaczenia, ale od momentu dokonania tego wyboru już trudno mówić o jego wolności w wyborze strategii translatorskiej, w tym także pomiędzy domestykacją a egzotyzacją. Jak bardzo trafnie ujmuje to Bożena Tokarz, „przekład nie

³ P. Kwieciński: *Disturbing Strangeness. Foreignisation and Domestication in Translation Procedures in the Context of Cultural Asymmetry*. Toruń 2001, s. 40. Cyt. za: H. Salich: *Techniki i strategię tłumaczenia...*, s. 51.

⁴ W. Gombrowicz: *Ferdydurke*. Przeł. O.F. Baş. Stambuł 2015, wyd. II 2017.

⁵ P. Kwieciński: *Disturbing Strangeness. Foreignisation and...*, s. 115–120. Cyt. za: H. Salich: *Techniki i strategię tłumaczenia...*, s. 49.

⁶ J. Levý: *The Art of Translation*. Przeł. P. Corness. Amsterdam–Philadelphia 2011, s. 98. Cyt. za: P. Deryło: *Tłumaczenie dialektu na podstawie powieści „The Help” Kathryn Stockett*. W: *Wkład w przekład 3. Materiały pokonferencyjne 9. Studenckich Warsztatów Tłumaczeniowych „Dziewięć muz przekładu”*. Red. A. Filipek, M. Osiecka, M. Gwóźdź, K. Małajowicz. Kraków 2015, s. 62.

⁷ W. Gombrowicz: *Ferdydurke*. Kraków 1992, s. 78.

jest wypowiedzią artystyczną w pełni samodzielną [...]. Jako drugi autor ma on [tłumacz — O.F.B.] ograniczoną swobodę twórczą [...]”⁸. Leksykalno-stylistyczne właściwości autorskiego języka tłumaczonego tekstu bowiem stają się już — albo powinny się stać — determinantem dalszych decyzji tłumacza, narzucającym mu nie tylko określoną strategię translatorską, ale również oscylację pomiędzy przeciwstawnymi procedurami tłumaczeniowymi. Pomijając już cały tekst, utrzymanie obcości nawet pojedynczego słowa — np. rażącej dziwaczności raptem pojawiającego się w wypowiedzi Sajetana w *Szewcach* Witkacego określenia: „putryfikacyjne owe bąble”⁹ — wymaga od tłumacza udomowienia całej struktury bezpośrednio je otaczającej.

W przekładzie *Ferdydurke* — i nie tylko na turecki, ale również na inne języki świata — przesunięcie środka ciężkości ku adaptacji odbywa się za sprawą obecnych w tekście niezliczonych leksykalnych i frazeologicznych odstępstw od normy języka standardowego w postaci:

1. Stylizowanych przez autora socjolektów, czyli odmian języka charakterystycznych dla poszczególnych grup społecznych, np. żargon uczniowski:

Słyszac tę pokraczną mowę umilkłem, jakby mi kto język skręcił, oni zaś nie przestawali, jak gdyby nie mogli — lecz im okropniejsze były te wyrazy, z tym większą lubością, z maniackim uporem babrali w nich siebie i wszystko wokoło. I mówili — białogłowa, niewiasta, podwika, balwierz, Febus, miłosne zapały, skrzat, profesor, lekcjus polskus, ideałus, chutnie. [...] a głównym ich tematem były bądź to — w młodszy wieku — części płciowe, bądź to — w starszym — sprawy płciowe, co w połączeniu z archaizacją i łacińskimi końcówkami tworzyło cocktail wyjątkowo wstrętny¹⁰.

2. Dialektu, czyli regionalnej odmiany języka polskiego, np. gwara chłopska:

[...] wynurzała się cała wieś szczekając i warcząc: — Bierzta go, kurnie! Nie bójta się! Gryźta! Huź! huź! Pssa go! Bierzta Intencyje! Bierzta Inteligencje! Huź, huzia, pssa, kota, kota! Ksss... Ksss...¹¹.

⁸ B. Tokarz: *Wzorzec, podobieństwo, przypominanie. (Ze studiów nad przekładem artystycznym)*. Katowice 1998, s. 58. Cyt. za: P.T. Górski: „Konotacja obcości” w przekładzie. W: *Między tekstem a kulturą: Z zagadnień przekładoznawstwa*. Red. P.P. Chruszczewski, A.R. Knapik. San Diego 2018, s. 359.

⁹ S.I. Witkiewicz: *Szewcy*. <http://wolnelektury.pl/katalog/lektura/szewcy>, s. 3 [dostęp: 20.10.2022].

¹⁰ W. Gombrowicz: *Ferdydurke*. Kraków 1992, s. 25.

¹¹ Tamże, s. 192–193.

3) Idiolektu samego autora, czyli autorskiego języka, który przypisuje zupełnie nowe znaczenia wyrazom bezpośrednio zrozumiałym dla ogółu rodzimych użytkowników języka polskiego, np. gęba, łydka czy pupa:

— Pupa, pupa — rzekł Pimko [...] Tylko prawdziwie niemiły pedagog zdoła wszczepić w uczniów tę miłą niedojrzałość, tę sympatyczną nieporadność i niezręczność, tę nieumiejętność życia, które cechować winny młodzież, by stanowiła obiekt dla nas, rzetelnych pedagogów z powołania. Tylko za pomocą odpowiednio dobranego personelu zdołamy wtrącić w zdziecinnienie cały świat. [...] pewnie, pupa [...] ¹².

NEUTRALIZACJA

Oprócz domestykacji i egzotyzacji istnieje także trzecia — usytuowana pomiędzy nimi — możliwość, którą jednak niektórzy teoretycy (np. Elena V. Kharitonova) uważają nie za strategię tłumaczenia, ale za pójście tłumacza na uproszczenie, który:

[...] nie poradził sobie z tłumaczeniem elementów kulturowych na język docelowy, na skutek czego wiele tekstowych znaczeń konotatywnych (emocjonalnych, wartościujących, ekspresyjnych itp.) zgubiło się w procesie tłumaczenia ¹³.

Neutralizacja, „czyli pozbawienie tekstu docelowego jakichkolwiek elementów wskazujących na odmienność językową bohaterów w oryginale” ¹⁴ miała miejsce np. w pierwszym przekładzie *Ferdydurke* z francuskiego na turecki ¹⁵. Jednak nie wiadomo, czy rozwiązanie to było świadomym wyborem tłumacza, czy nieuniknionym następstwem tłumaczenia za pośrednictwem trzeciego języka. Można mieć przy tym pewność, że przekazanie dialektologicznie nacechowanych jednostek na język docelowy w standardowej formie sprawia, że takie „fragmenty tracą społeczną deikse i nie można wówczas uznać prezentowanych postaci za członków jakiejś określonej grupy” ¹⁶. W przypadku *Ferdydurke* to z kolei niesie zagrożenie tworzenia tekstu w języku docelowym pomijającego całą gombrowiczowską

¹² W. Gombrowicz: *Ferdydurke*. Kraków 1992, s. 38.

¹³ E.V. Kharitonova: *The Influence of the Sociolect Nature of the Text on the Choice of Translation Strategy*. „Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences” 2017, nr 4 (10), s. 447 [przeł. O.F.B.].

¹⁴ P. Deryło: *Tłumaczenie dialektu...*, s. 62.

¹⁵ W. Gombrowicz: *Ferdydurke*. Przeł. Y. Avunç. Stambuł 1996.

¹⁶ L. Berezowski: *Dialect in Translation*. Wrocław 1997, s. 51. Cyt. za: K. Puławski: *Techniki i strategię tłumaczenia wyrażen dialektalnych (na materiale polskich przekładów utworów Jamesa Joyce’a, Flanna O’Brienia i Johna Millingtona Synge’a*. Niepublikowana rozprawa doktorska. Warszawa 2018, s. 106.

koncepcję literatury i sztuki, gdyż dla niego „życie to ruch” i jeśli nie może dać ruchu, nie może dać życia¹⁷.

„ŻYCIE TO RUCH”

Ferdydurke można zinterpretować m.in. jako jeden długi ruch bohatera-narratora Józefa oraz jego nieodłącznego towarzysza, Miętusa, który siedł za Józefem, kiedy on zaczął iść, a on z nim — i poszli razem...¹⁸. Według niektórych krytyków Józef nawet jest uważany za „chwilowego sobowtóra bohatera Miętusa”¹⁹. Ich ruch przeciąga się przez wszystkie warstwy społeczne przedwojennej Polski: przez środowiska inteligenckie i literackie, szkołę i rodzinę drobnomieszczańską, dzielnicę robotniczą, wreszcie wieś i ziemiaństwo. Każda z tych grup społecznych pojmuje i wyraża siebie oraz świat w charakterystycznej dla niej odmianie języka, będącej odzwierciedleniem świadomości uwarunkowanej życiem. Brak nacechowania odmienności tych subjęzyków w przekładzie za pomocą odpowiedników z kultury docelowej uniemożliwiałoby wtórnemu czytelnikowi nie tylko w pełni adekwatnie określenie grupy społecznej, z której te postaci pochodzą²⁰, ale jednocześnie śledzenie ruchu w *Ferdydurke*. W tym właśnie — w konieczności unaocznienia ruchu — znajduję uzasadnienie dla zastosowania przeze mnie w przekładzie *Ferdydurke* strategii translatorskiej skłaniającej się ku adaptacji. Mimo tego mam wątpliwości, czy można ją określić jako „adaptację”, ponieważ tak jak każdy byt, już w całości zrealizowany i istniejący przekład też „nawiedza nicłość”²¹, czyli niebyt niewykorzystanych możliwości adaptacji czy egzotyzacji jeszcze bardziej zaawansowanej niż wykonanej, skoro: „Przekład jakiegoś utworu obcojęzycznego zawsze ma charakter wypowiedzi jednej z wielu możliwości”²².

ZŁOTY ŚRODEK

Ferdydurke, jak każdy tekst literacki, „zależy od miejsca i czasu, w jakim” ten utwór powstał²³. Dlatego niektóre z poruszanych w niej kwestii oraz symbole

¹⁷ W. Gombrowicz: *Dziennik 1957–1961*. Kraków 1986, s. 65.

¹⁸ W. Gombrowicz: *Ferdydurke*. Kraków 1992, s. 177.

¹⁹ A. Sandauer: *Wprowadzenie Gombrowicza (1959)*. W: *Pisma zebrane*. T. 4. Warszawa 1985, s. 385. Cyt. za: J. Błoński: *Rozbieranie Józia*. „Teksty Drugie” 1993, nr 3, s. 19.

²⁰ L. Berezowski: *Dialect in...*, s. 65. Cyt. za: K. Puławski: *Techniki i strategię...*, s. 114.

²¹ J.P. Sartre: *Byt i nicłość. Zarys ontologii fenomenologicznej*. Przeł. J. Kielbasa i in. Kraków 2007, s. 42.

²² E. Balcerzan: *Literatura z literatury (strategie tłumaczy)*. Katowice 1998, s. 18. Cyt. za: K. Puławski: *Techniki i strategię...*, s. 9.

²³ M. Heydel: *Palimpsestowy wiersz E.E. Cummingsa*. W: *Topika erotyczna w przekładzie*. Red. P. Fast. Katowice 1994, s. 29. Cyt. za: E. Skwara: *Eros z patyną. Kilka przykładów z antycznej*

muszą — z natury rzeczy — być zbyt „polskie” i powiązane z kilkoma sytuacjami historycznie zaistniałymi w Polsce. Ponadto Gombrowicz prowadzi dialog, ściślej — polemizuje z innymi tekstami kultury polskiej, których treści i funkcje zakorzenione w świadomości zbiorowej Polaków pozostają obce dla czytelników należących do innych kręgów kulturowych. Tureckojęzyczna wersja *Ferdydurke* zachowuje egzotyzmy — nazwy polskich realiów oraz wszystkie odwołania do literatury polskiej — nieznane tureckojęzycznemu czytelnikowi przede wszystkim kulturowo, ale również odległe czasowo. Innymi słowy: chłopci, choć posługują się w tureckojęzycznej wersji jakąś stylizowaną gwarą chłopów anatolijskich, stoją jednak nadal na murawie położonej gdzieś w Polsce, albo Bładaczka, nosząc już przydomek o innym brzmieniu, dalej nieustannie „recytuje” wielkość Słowackiego.

Mając to na uwadze myślę, że bardziej wyjaśniającą definicją mojej strategii translatorskiej w *Ferdydurke* mogłaby być nie adaptacja, lecz strategia poszukiwania „złotego środka”. Wspomina o niej Kharitonova jako o rosyjskim równoznaczniku pojęcia tzw. tekstu hybrydowego autorstwa tłumaczek Christiny Schäffner i Beverly Adab, według których „tłumaczenie jest wynikiem kompromisu między dwiema lub więcej kulturami”²⁴. Poszukiwanie „złotego środka” (zapożyczonego zapewne od Arystotelesa) polega zaś na znalezieniu:

właściwej równowagi między tym, co tłumacz musi powiedzieć (kierując się oryginałem, tj. forenizacją), a tym, co może powiedzieć (kierując się językiem docelowym, tj. domestykacją), a wreszcie tym, co chce powiedzieć (kierując się własnymi preferencjami i upodobaniami)²⁵.

Prawdziwy akt twórczy tłumacza przypomina zatem chód linoskoczka chwiejącego się na cienkiej linii — trawestując Gombrowicza — nad otchłanią, po jednej stronie której czai się na dnie bezsens, a po drugiej — deformacja tekstu źródłowego. To jest chodzenie tłumacza po cienkiej linii zmierzające ku własnej realizacji, który śledzony jest przez widownię z zapartym tchem — widzowie ci równie dobrze czerpać mogą przyjemność estetyczną z jego wpadnięcia w tę otchłań.

komedii w sprawie historii przekładu erotyki. „Przekładaniec” nr 21 (2008): *Historie przekładów*, s. 55.

²⁴ C. Schäffner, B. Adab: *Translation as Intercultural Communication — Contact as Conflict*. W: *Translation as Intercultural Communication. Selected Papers from the First Congress*. Red. M. Snell-Hornby, Z. Jettmarová, K. Kaindl. Amsterdam 1997, s. 329. Cyt. za: E.V. Kharitonova: *The Influence of the Sociolect...*, s. 478–479 [przeł. O.F.B.]

²⁵ И.В. Войнич: „Золотая середина” как стратегия перевода: о (не)возможности ее достижения. „Мир науки, культуры и образования” 2010, 1 (20), s. 43. Cyt. za: E.V. Kharitonova: *The Influence of the Sociolect...*, s. 479 [przeł. O.F.B.].

BIBLIOGRAFIA

- Balcerzan E.: *Literatura z literatury (strategie tłumaczy)*. Katowice 1998.
- Berezowski L.: *Dialect in Translation*. Wrocław 1997.
- Błoński J.: „Rozbieranie Józia. „Teksty Drugie” 1993, nr 3, s. 5–21.
- Deryło P.: *Tłumaczenie dialektu na podstawie powieści The Help Kathryn Stockett*. W: *Wkład w przekład 3. Materiały pokonferencyjne 9. Studenckich Warsztatów Tłumaczeniowych „Dziewięć muz przekładu”*. Red. A. Filipek, M. Osiecka, M. Gwóźdź, K. Małajowicz. Kraków 2015, s. 57–64.
- Gombrowicz W.: *Dziennik 1957–1961*. Kraków 1986.
- Gombrowicz W.: *Ferdydurke*. Kraków 1992.
- Gombrowicz W.: *Ferdydurke*. Przeł. O. Firat Baş. Stambuł 2015, wyd. II 2017.
- Gombrowicz W.: *Ferdydurke*. Przeł. Y. Avunç. Stambuł 1996.
- Górski P.T.: „Konotacja obcości” w przekładzie. W: *Między tekstem a kulturą: Z zagadnień przekładoznawstwa*. Red. P.P. Chruszczewski, A.R. Knapik. San Diego 2018, s. 356–382.
- Heydel M.: *Palimpsestowy wiersz E.E. Cummingsa*. W: *Topika erotyczna w przekładzie*. Red. P. Fast. Katowice 1994, s. 29–42.
- Kharitonova E.V.: *The Influence of the Sociolect Nature of the Text on the Choice of Translation Strategy*. „Journal of Siberian Federal University. Humanities & Social Sciences” 2017, nr 4 (10), s. 474–482.
- Kwieciński P.: *Disturbing Strangeness. Foreignisation and Domestication in Translation Procedures in the Context of Cultural Asymmetry*. Toruń 2001.
- Levý J.: *The Art of Translation*. Przeł. P. Corness. Amsterdam–Philadelphia 2011.
- Puławski K.: *Techniki i strategie tłumaczenia wyrażen dialektalnych (na materiale polskich przekładów utworów Jamesa Joyce’a, Flanna O’Brienia i Johna Millingtona Synge’a*. Niepublikowana rozprawa doktorska. Warszawa 2018.
- Salich H.: *Techniki i strategie tłumaczenia neologizmów autorskich*. Warszawa 2018.
- Sartre J.P.: *Byt i nicość. Zarys ontologii fenomenologicznej*. Przeł. J. Kielbasa i in. Kraków 2007.
- Sandauer A.: *Wprowadzenie Gombrowicza (1959)*. W: *Pisma zebrane*. T. 4. Warszawa 1985, s. 372–385.
- Schäffner C., Adab B.: *Translation as Intercultural Communication — Contact as Conflict*. W: *Translation as Intercultural Communication. Selected Papers from the First Congress*. Red. M. Snell-Hornby, Z. Jettmarová, K. Kaindl. Amsterdam 1997, s. 325–337.
- Skwara E.: *Eros z patyną. Kilka przykładów z antycznej komedii w sprawie historii przekładu erotyki*. „Przekładaniec” nr 21 (2008): *Historie przekładów*, s. 55–62.
- Szerszunowicz J.: *Między adaptacją a egzotyzacją: odwołania do tekstów kultury polskiej jako kategoria lakunarna w przekładach wierszy Wisławy Szymborskiej*. „Białostockie Archiwum Językowe” 2014, nr 14, s. 217–240.
- Tokarz B.: *Wzorzec, podobieństwo, przypominanie. (Ze studiów nad przekładem artystycznym)*. Katowice 1998.
- Witkiewicz S.I.: Szewcy. <http://wolnelektury.pl/katalog/lektura/szewcy> [dostęp: 20.10.2022].
- Войнич И.В.: „Золотая середина” как стратегия перевода: о (не)возможности ее достижения. „Мир науки, культуры и образования” 2010, nr 1(20), s. 41–45.

Osman Fırat Baş

OSMAN FIRAT BAŞ

THE TRANSLATOR AND *FERDYDURKE*

Summary

This study entitled is an attempt to justify the translation strategy I used to translate Witold Gombrowicz's *Ferdynand* from Polish into Turkish. My choice — domestication, although I prefer the term „strategy of finding the Aristotelian golden middle” because of the limited character of the translation processes performed by me which depend mainly on some pronunciation changes — was determined by lexical-stylistic features, in particular: by the writer's idiolect, sociolects and dialects contained in the text.

Keywords: translation strategy, domestication and foreignization, Witold Gombrowicz, *Ferdynand*

ОСМАН ФИРАТ БАШ

ПЕРЕВОДЧИК И *ФЕРДИДУРКА*

Резюме

В статье предпринимается попытка обосновать переводческую стратегию, применённую нами в переводе романа Витольда Гомбровича *Ferdynand* (русс. *Фердинанд/Фердианд*) с польского языка на турецкий. Данный выбор обозначен как доместикация, однако более подходящим мы считаем термин „стратегия нахождения аристотелевской золотой середины”, учитывая ограниченный характер способов перевода. Главным образом они касались изменений в области произношения, что обусловлено языково-стилистическими чертами текста, прежде всего идиолектом самого писателя, а также социолектами и диалектами, которые нашли отражение в произведении.

Ключевые слова: переводческая стратегия, доместикация и экзотизация, Витольд Гомбрович, *Ferdynand*

СОФИЯ КАМАЛОВА

Uniwersytet Śląski w Katowicach
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6168-7817>

ПРОСТОРЕЧНАЯ ЛЕКСИКА В РОМАНЕ ЕВГЕНИЯ ВОДОЛАЗКИНА *ЛАВР* И ЕГО ПЕРЕВОДЕ НА ПОЛЬСКИЙ ЯЗЫК

Роман *Лавр*, написанный доктором филологических наук, знатком древнерусской литературы, Евгением Водолазкиным, был издан в России в 2011 году. Несмотря на то, что с тех пор прошло уже более десяти лет, а из-под пера писателя вышло как минимум четыре крупных романа (*Авиатор*, 2016, *Брисбен*, 2019, *Соловьёв и Ларионов*, 2019, *Оправдание острова*, 2021), *Лавр* остаётся книгой, которой посвящено больше всего исследований и которой уделяют большое внимание как филологи, так и читатели-любители. Так, в частности, одна из самых известных современных литературных критиков России, Галина Юзефович, включила этот роман в «20 лучших книг десятилетия»¹. Не случайно также и то, что именно эта книга переведена на польский язык, благодаря чему стало возможным нижеприведённое исследование. Польское издание книги вышло в 2015 году, а перевод на польский язык осуществила Эва Скурска.

Почему же именно этот роман Водолазкина стал предметом многочисленных дискуссий и научных исследований? Не заостряя особо внимания на проблематике содержания, важно сказать пару слов о форме произведения, которая для многих при первом прочтении покажется нетипичной. Говоря о форме, в первую очередь имеем в виду

¹ Г. Юзефович: 20 лучших русских и иностранных книг за десятилетие с 2010-го по 2020-й. Выбор Галины Юзефович. «Медуза», 03.01.2020. <https://meduza.io/slides/20-luchshih-russkih-i-inostrannyh-knig-za-desyatiletie-s-2010-go-po-2020-y-vybor-galiny-yuzefovich> [доступ: 28.12.2022].

как жанровую специфику, так и стилистические средства, которые использованы автором. Определение жанра романа как средневекового жития, от которого, судя по всему, отталкивался автор, и к которому склоняются большинство литературоведов, кажется наиболее очевидным. Некоторые литературоведы уточняют — это не просто житие, а кризисное житие², т.е. история человека, который, совершив в начале жизни грех, посвящает всю жизнь на его искупление. История Лавра, называемого также Арсением, Устином, Амвросием — в зависимости от этапа жизненного пути, действительно ведёт нас от смерти его возлюбленной, в которой нам приходится признать его виновным, к абсолютному раскаянию. Принимая к сведению эту точку зрения, стоит однако отметить, что книга явно выходит за пределы средневекового кризисного жития. Автор переносит нас из прошлого — в настоящее, из настоящего — в будущее, из будущего — вновь в прошлое, и управляет временем так, как ему хочется. И всё это — истории людей, отсылки к страшным и кровавым событиям, иногда — литературные аллюзии (Пушкин, Мандельштам, Экзюпери). Таким образом, можно признать, что перед нами — житие на новый лад, свободное от временных и пространственных рамок, строгих канонов. Не последнюю роль играет в этом стиль книги, а в особенности — лексический состав текста. Как замечает Наталья Иванова, «[...] в романе *Лавр* Водолазкин уже работает с их пересечением [времен] на стилистически ином, почти молекулярном уровне: на уровне языка»³.

Язык, на котором создан *Лавр*, можно назвать неординарным, любопытным, по-своему постмодернистичным. Смешение лексических пластов разных уровней (нейтральная лексика, древнерусский и старославянский языки, современные субстандартные лексические единицы) позволяет автору, играя и забавляясь с читателем, донести до него одну важную мысль: времени нет. «Это призыв к тому, чтобы не слишком увлекались временем и не слишком ему доверяли. Потому что времени нет, и это одно из посланий романа»⁴, — говорит автор в одном из своих интервью.

² П. Новоселова: *Кризис духовно-нравственных основ человеческой жизни в романе Е. Водолазкина «Лавр»: проблемы поэтики*. «Язык. Культура. Коммуникации» 2016, № 2. <https://journals.susu.ru/lcc/article/view/445/483/> [доступ: 28.12.2022].

³ Н. Иванова: *Евгений Водолазкин: Филолог? Историк? Писатель? В: Знаковые имена современной русской литературы. Евгений Водолазкин*. Ред. А. Skotnicka, J. Świeży. Kraków 2019, с. 31.

⁴ К. Лученко, Е. Водолазкин: *Евгений Водолазкин: Человек в центре литературы*. «Правмир», 29.01.2014. <https://www.pravmir.ru/chelovek-v-centre-literatury/> [доступ: 28.12.2022].

Безусловно, подобное смешение лексических пластов несёт особую функцию, оживляет и обогащает текст, а также позволяет читателю сделать свои выводы. Стоит, однако, помнить, что при переводе текста это значительно осложняет работу переводчика. В случае перевода *Лавра* можно предположить, что меньшую трудность составил перевод нейтральной лексики, куда большую — перевод древнерусских и старославянских выражений, а также так называемых стилистических анахронизмов. Как пишет Марк Липовецкий, стилистические анахронизмы в романе *Лавр* — это

[...] слова, выражения и фрагменты, явно выпадающие из стилевой ткани Средневековья (и даже нейтрального стиля) и отчётливо отсылающие к современной речи, причём, не обязательно литературной, но часто и субстандартной, то бранной, то по-зощеновски соединяющей просторечие и бюрократические конструкции, и т.п.⁵.

Особый интерес для нас представляет просторечная лексика, и именно переводу просторечной лексики посвящено данное исследование. Согласно *Толковому словарю Ушакова*, термин «просторечие» имеет два значения:

1. Допускаемые в литературных произведениях и разговорной речи для создания определённого колорита непринуждённые и несколько грубоватые слова и формы языка, не входящие в норму литературной речи.
2. Простой, разговорный язык в отличие от книжного, литературного (устар.)⁶.

Уже по этому определению можно сказать, что «просторечие» — довольно широкое и отчасти общее понятие, которое включает огромный пласт слов. Василий Химик писал, что

[...] традиционное для русистики понятие «просторечие» отличается известной неопределённостью, размытостью содержания, проистекающей из особого положения современного городского просторечия относительно других разновидностей русского языка⁷.

Химик подразделяет просторечие на две подсистемы — социальное и функционально-стилистическое. Социальное просторечие он опре-

⁵ М. Липовецкий: *Анахронизмы в Лавре Евгения Водолазкина, или насколько серьёзна «новая серьёзность»*. В: *Знаковые имена современной русской литературы. Евгений Водолазкин*. Ред. А. Skotnicka, J. Świeży. Kraków 2019, с. 57.

⁶ *Толковый словарь Ушакова*. <https://gufo.me/dict/ushakov/просторечие> [доступ: 28.12.2022].

⁷ В.В. Химик: *Поэтика низкого, или Посторечие как культурный феномен*. Санкт-Петербург 2000, с. 192.

деляет как простую, обыкновенную речь, характерную для малообразованных людей⁸. Часто это выражается в ошибочном произношении, ударении, грамматических неточностях. Функционально-стилистическое же противопоставлено социальному, часто такие слова и выражения укладываются в рамки грамматического или произносительного стандарта, вступая в противоречие только со стилистическими или этическими эталонами⁹. Именно функционально-стилистические просторечные слова и выражения будут объектом нашего анализа.

Стоит заметить, что это очень широкий слой лексики, который Химик делит на три категории:

1) Экспрессивная лексика и фразеология, пограничная с разговорно-литературным языком;

2) Традиционные экспрессивные единицы, которые, кроме языковых нормативных ограничений связаны также жёсткими этическими запретами на употребление;

3) «Молодое» просторечие¹⁰.

В исследовании мы не принимаем во внимание второй категории, так как перевод, в данном случае, обценной лексики не вызвал особых затруднений в связи с её богатым запасом и в польском, и в русском языках. В анализируемых фрагментах обратим внимание на два аспекта: передачу семантического значения, а также стилистической окраски лексических единиц.

I. СТИЛИСТИЧЕСКАЯ ОКРАСКА И СЕМАНТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ СОХРАНЕНЫ

Рассмотрим фрагменты, в которых переводчице удалось передать как смысл лексемы/фразеологического оборота, так и стиль.

Шубу снимай, а сам можешь идти. Ты мне ногу выправил, я тебя живым отпускаю.

Ну, чего шары выкатил?¹¹

Zdejmij futro, a sam możesz iść. Nastawiłeś mi nogę, więc puszczę się żywego. No, cóż tak gały wybałuszył?¹²

Вылупить (выкатить) шары — (прост., неодобр.) — ‘установиться, внимательно, не отрываясь, смотреть на кого-л’¹³. По-польски *wu-*

⁸ Там же, с. 193.

⁹ Там же, с. 194.

¹⁰ Там же, с. 194–198.

¹¹ Е. Водолазкин: *Лавр*. Москва 2020, с. 159.

¹² J. Wodolazkin: *Laur*. Пеп. Е. Skórska. Poznań 2015, с. 128.

¹³ *Большой словарь русских поговорок*. <https://dic.academic.ru/dic.nsf/proverbs/49222/Вылупить> [доступ: 28.12.2022].

bałuszać (pot.) — ‘szeroko otwierać oczy’¹⁴. *Gały* — ‘potocznie o oku (zwykle w liczbie mnogiej: *gały* — *oczy*)’¹⁵. Как видим, и русское выражение *выкатить шары*, и польское *wybałuszyć gały* относятся к просторечной и разговорной лексике. Здесь переводчик сохранил и смысл, и стиль выражения благодаря тому, что в польском и русском языках присутствуют похожие выражения.

Следующие три примера будут передавать значение выражения *ударить по лицу*, только в сниженном регистре:

Тем не менее по среднему счёту раз в месяц мне приходилось бить ему морду¹⁶.
I mimo to średnio raz w miesiącu muszę mu nakłaść po mordzie¹⁷.

Когда преследователь приблизился, бежавший с размаху дал ему затрещину¹⁸.
Na środku mostu Karp stanął, a gdy jego prześladowca się zbliżył, z rozmachu strzelił go w kark¹⁹.

Рыло тебе, дружище, ещё начистят — и не раз²⁰.
Jeszcze nieraz nakładą Ci po mordzie²¹.

Бить морду, дать затрещину, начистить рыло — это выражения, которые в целом имеют одно и то же значение, при этом звучат более грубо и оскорбительно, чем нейтральное *бить, ударить по лицу*. В первом случае для перевода словосочетания *бить морду* переводчик выбирает польский аналог *nakłaść po mordzie*. Это кажется рациональным решением, а присутствие и в польском, и в русском языках слова *морда* (по-польски — *morda*), обладающего одним и тем же значением и подобной эмоциональной окраской, облегчает переводчице её задачу.

Следующее словосочетание — *дать затрещину* в польском варианте звучит как *strzelić w kark*. *Затрещина* — это просторечный вариант лексем *пощёчина, оплеуха*²². Переводчица использует выражение *strzelić w kark*, которое, хотя и не принадлежит к устойчивым словосочетаниям, является обоснованным выбором. Польская лексема *strzelić* многозначна, одно из значений, с пометкой «pot.» — это ‘mocno uderzyć

¹⁴ *Wielki słownik języka polskiego*. <https://wsjp.pl/haslo/podglad/18570/wybaluszac> [доступ: 28.12.2022].

¹⁵ *Słownik języka polskiego PWN*. <https://sjp.pl/gały> [доступ: 28.12.2022].

¹⁶ Е. Водлазкин: *Лавр...*, с. 178.

¹⁷ J. Wodółazkin: *Laur...*, с. 140.

¹⁸ Е. Водлазкин: *Лавр...*, с. 184.

¹⁹ J. Wodółazkin: *Laur...*, с. 148.

²⁰ Е. Водлазкин: *Лавр...*, с. 193.

²¹ J. Wodółazkin: *Laur...*, с. 156.

²² *Толковый словарь Ожегова*. <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ogegova/66626> [доступ: 28.12.2022].

kogoś. Таким образом, и русский, и польский вариант несут в себе разговорно-просторечную окраску, а кроме того, полностью сохранён смысл.

В третьем фрагменте сочетание *начистить рыло* передано как *nakładać po mordzie*. Русское устойчивое выражение *начистить рыло* появляется в словарях с пометой «жаргон.»²³. Подобранный польский эквивалент *nakładać po mordzie* не принадлежит к устойчивым сочетаниям. Лексемы *рыло* и *morda* можем считать аналогами, поскольку оба слова имеют одинаковый семантический охват и относятся к разговорной лексике. Тем не менее русское выражение *начистить рыло* по сравнению с польским соответствием более эмоционально окрашено.

Я тебя, пададь, зарежу²⁴.
Zarżnę cię, łajdaku!²⁵

Это пример удачного перевода: сохранён и смысл, и стиль. Русская лексема *пададь*, правда, имеет два значения: это ‘труп животного’, а в переносном смысле (разгов.-сниженное) — ‘презренный, ничтожный человек’²⁶. Второму значению соответствует значение лексемы *łajdak*: (pot.) — ‘człowiek godny potępienia, pogardy’²⁷.

Рассмотрим последний пример, в котором переводчице удалось передать и смысл, и стилевую окраску фразеологического оборота:

Да я вашего брата знаю как облупленного.²⁸
Znam ja was jak łyse konie...²⁹

Как *облупленного знать* (прост., экспрес.) — ‘очень хорошо, до подробностей, мелочей (знать)’³⁰. Несмотря на существование в польском языке адекватной переводческой единицы *znać kogoś na wylot*, переводчица использовала в качестве эквивалента трансформацию фразеологизма *znać się jak łyse konie* (pot. ‘ktoś zna kogoś bardzo dobrze i od

²³ Большой словарь русских поговорок. <https://dic.academic.ru/dic.nsf/proverbs/41050/Начистить> [доступ: 28.12.2022].

²⁴ Е. Водолазкин: *Лавр...*, с. 158.

²⁵ J. Wodolazkin: *Laur...*, с. 127.

²⁶ Толковый словарь русского языка Ефремовой. <https://www.efremova.info/word/padal.html> [доступ: 28.12.2022].

²⁷ Słownik języka polskiego PWN. <https://sjp.pwn.pl/szukaj/lajdak.html> [доступ: 28.12.2022].

²⁸ Е. Водолазкин: *Лавр...*, с. 255.

²⁹ J. Wodolazkin: *Laur...*, с. 205.

³⁰ Фразеологический словарь русского литературного языка. https://phraseology.academic.ru/7637/Как_облупленного_знать [доступ: 28.12.2022].

dawna'³¹). Возможно, что такой выбор был обусловлен большей образностью последнего.

II. СЕМАНТИЧЕСКИЕ ЗНАЧЕНИЯ ЛЕКСИЧЕСКИХ ЕДИНИЦ СОХРАНЕНЫ, НО СТИЛИСТИЧЕСКАЯ ОКРАСКА НЕ ПЕРЕДАНА

В следующих фрагментах семантическое значение лексемы передано, а стилистическая окраска — нет. Обратим внимание на примеры.

Живём в лесу, молимся колесу. Такая наша вера³².
Żyjemy w lesie i tam się modlimy. Oto i nasza wiara³³.

Фразеологический словарь русского языка выражение *жить в лесу, молиться колесу* отмечает пометкой «областное, пренебрежительное» со значением 'о тёмных, необразованных людях'³⁴. Это устойчивое выражение, художественную образность которого интенсифицирует рифма *лесу — колесу*. В польском варианте фразеологическое выражение заменено предложением нейтрального стиля, переводчица выбирает практически дословный перевод, опуская слово *колесо*, которое было бы абсолютно непонятно польскому читателю. Рифма также отсутствует. Вероятно, переводчице не удалось найти выражения, которое бы и по стилистике, а также созвучию было близко к русскому варианту. Смысл, тем не менее, передан, но образность при этом теряется.

В следующем фрагменте главный герой описывает поведение волка.

Он сидит неестественно, я бы сказал, напряжённо. По-моему, он просто боится за свою шкуру³⁵.
Siedzi nienaturalnie, jakby w napięciu. Chyba po prostu się boi³⁶.

Трястись за свою шкуру, как можем прочитать во *Фразеологическом словаре русского языка*, — это 'бояться за свою жизнь, благополучие'³⁷.

³¹ *Wielki słownik języka polskiego*. <https://wsjp.pl/haslo/podglad/55180/ktos-zna-sie-jak-lyse-konie> [доступ: 28.12.2022].

³² Е. Водлазкин: *Лавр...*, с. 48.

³³ J. Wodołazkin: *Laur...*, с. 41.

³⁴ *Фразеологический словарь русского литературного языка*. <https://phraseology.academic.ru/4118> [доступ: 28.12.2022].

³⁵ Е. Водлазкин: *Лавр...*, с. 33.

³⁶ J. Wodołazkin: *Laur...*, с. 29.

³⁷ *Фразеологический словарь русского литературного языка...*

В данном случае наблюдается трансформация фразеологического оборота. С одной стороны, мы можем воспринимать данное выражение здесь как языковую игру, фразеологизм в своей собственной ипостаси, но также и в прямом значении — ведь у волка и в самом деле есть шкура. Наложение двух смыслов создаёт языковую игру, которая в переводе не передаётся. Эмоционально-окрашенное выражение *бояться за свою шкуру* переводчик заменяет нейтральным глаголом *bać się*.

Старец Никандр, послушник Кириллова Монастыря, так сообщает о грядущей смерти Христофору — деду главного героя:

Скажу тебе лишь, что счёт идёт не на годы. И даже не на месяцы. Прими эту информацию спокойно, без соплей, как то и подобает истинному христианину³⁸.

Отметим, что выражение *без соплей* в словарях не фиксируется. Однако эта лексическая единица, безусловно, функционирует в устной речи носителей русского языка и обозначает ‘воспринять что-то без плача, слёз, истерики, спокойно’. Само слово *сопли* разговорно-сниженное, просторечное. Данное выражение обладает ироническим оттенком в контексте того, что оно звучит в речи праведника монастыря. В польском варианте этот фрагмент переведён следующим образом:

Powiem Ci tylko, że rachunek nie idzie w lata. I nawet nie w miesiące. Przyjmij tę wiadomość spokojnie, bez hysterii, jak przystało na prawdziwego chrześcijanina³⁹.

Переводчица выбирает выражение *bez hysterii*, что, безусловно, отражает смысл, но при этом теряется языковая ирония. Сочетание слов *bez hysterii* (по-русски: *без истерики*) относится к нейтральной лексике.

Следующий пример — это также реплика, произнесённая старцем Никандром.

(Кайтесь в них про себя, учил он паству, и не морочьте мне этим голову. За такой дребеденью вы можете не дойти до главного!⁴⁰)

(Proście o skruczę w duchu i nie zawracajcie mi nimi głowy. Przy takich głupstwach możecie nie dojść do rzeczy najważniejszych!⁴¹)

Русское выражение *морочить голову* семантически отражает смысл польского *zawracać głowę*. Посмотрим на значение, приводимое в словарях.

³⁸ Е. Водолазкин: *Лавр...*, с. 54.

³⁹ J. Wodolazkin: *Laur...*, с. 46.

⁴⁰ Е. Водолазкин: *Лавр...*, с. 53.

⁴¹ J. Wodolazkin: *Laur...*, с. 45.

Во Фразеологическом словаре русского литературного языка читаем:

Морочить голову — прост. 1. 'Намеренно вводить в заблуждение, дурачить кого-либо'. 2. 'Надоедать кому-либо глупостями; приставать к кому-либо с пустяками'⁴².

Wielki słownik języka polskiego даёт такое определение:

Ktoś zawraca głowę komuś — 'ktoś przeszkadza komuś, zajmując jego uwagę sprawami, które go nie interesują'⁴³.

Как видим, последняя дефиниция соотносится со вторым значением разеологизма *морочить голову*. Разница двух выражений проявляется лишь в том, что русское словосочетание *морочить голову* относится к просторечию (в некоторых словарях указано — разговорное), между тем как польское словосочетание *zawracać głowę* более нейтральное. Тем не менее, выбор переводчицы кажется верным — и важную роль играет в этом контекст. В романе эту реплику произносит старец Никандр, т.е. священник, и говорит он это перед исповедью. Тон, который выбирает Водолазкин, далёк от официального тона церкви и её формулировок. Так же и по-польски мы не ожидаем, что услышим от ксёндза перед исповедью: «Proszę nie zawracać mi głowy lekkimi grzechami». И по-польски, и по-русски это придаёт выражению иронический оттенок, поэтому цель переводчика выполнена.

Оставаясь при приведённом выше фрагменте, следует обратить внимание также на слово *дребедень*, которое в польском переводе передано как *głupstwo*. Русская лексема *дребедень* в большинстве словарей появляется с пометой «разговорное». В *Толковом словаре Ефремовой* приводится такое определение: 1. 'Ненужные, обычно мелкие вещи'; 2. '(перен.) вздор, бессмыслица, чепуха'⁴⁴.

Очевидно, что в романе использовано второе, переносное значение слова. Это же значение имеет польская лексема *głupstwo* — 1. 'Powiedzenie, niemające sensu'⁴⁵. Однако и здесь стоит подчеркнуть стилистический диссонанс: нейтральное слово *głupstwo* (по-русски *глупость*) не несёт такой же эмоциональной окраски, как русское слово *дребедень*. Фраза во многом теряет комизм и иронический эффект, который был заложен в оригинале.

⁴² Фразеологический словарь русского литературного языка...

⁴³ *Wielki słownik języka polskiego*...

⁴⁴ Современный толковый словарь русского языка Ефремовой. <https://dic.academic.ru/dic.nsf/efremova/160797> [доступ: 28.12.2022].

⁴⁵ *Słownik języka polskiego PWN*. <https://sjp.pwn.pl/slowniki/g%C5%82upstwo.html> [доступ: 28.12.2022].

Следующую реплику в романе произносит юридический Фома, успокаивая одного из второстепенных персонажей:

Да не парься ты, ё-моё⁴⁶.

A co Ty się martwisz, jak słowo daje⁴⁷.

Лексема *париться* имеет несколько значений, но нас в первую очередь интересует её современный смысл. *Словарь современной лексики, жаргона и сленга* так даёт его определение: 1. 'Беспокоиться, волноваться, смущаться' (молодёжный сленг); 2. 'Отбывать срок в местах лишения свободы (уголовный жаргон)'⁴⁸.

Данная лексема, обладающая яркой экспрессивно-эмоциональной насыщенностью, по-польски передана с помощью слова *martwić się*. В семантическом плане такое переводческое решение, безусловно, оправдано, однако стилистические нюансы здесь не передаются. В русском языке в настоящее время *париться* — молодёжное, смелое, яркое слово. На его фоне *martwić się* звучит недостаточно экспрессивно.

Эмоциональность приведённой выше фразы усиливается благодаря вводному выражению *ё-моё*, обозначающему 'любую эмоцию'⁴⁹. Несмотря на то, что оно довольно распространено в разговорной речи и часто воспринимается как нейтральное выражение, оно является эвфемизмом (также как *ёпрст*), который смягчает нецензурное ругательство. Польский вариант *jak słowo daje*, выбранный переводчицей, передаёт смысл лишь отчасти (*jak słowo daje, słowo daje* — 'używane w sytuacji, gdy osoba mówiąca chce wzmocnić wiarygodność swojej wypowiedzi'⁵⁰), а также нивелирует экспрессивность и эмоциональную тональность высказывания.

Последний анализируемый нами фрагмент — вновь слова старца Никандра, который пришёл проститься с Христофором, умершим дедушкой главного героя.

Вот, почитай, сказал не оборачиваясь старец, а я посплю немного. И будь другом, перестань уже, пожалуйста, реветь⁵¹.

O, poczytaj trochę, rzekł starzec, nie odwracając się, a ja się prześpię. I wyświadczyć mi przysługę, przestań już, proszę, płakać⁵².

⁴⁶ Е. Водолазкин: *Лавр...*, с. 199.

⁴⁷ J. Wodołazkin: *Laur...*, с. 160.

⁴⁸ *Словарь современной лексики, жаргона и сленга*. <https://argo.academic.ru/3693/Париться> [доступ: 28.12.2022].

⁴⁹ *Словарь русского аргоса*. http://gramota.ru/slovari/argo/53_3743 [доступ: 28.12.2022].

⁵⁰ *Wielki słownik języka polskiego...*

⁵¹ Е. Водолазкин: *Лавр...*, с. 60.

⁵² J. Wodołazkin: *Laur...*, с. 50.

Согласно словарю Ожегова, *реветь* имеет два значения: 1. 'Издавать рёв'; 2. 'Тромко плакать, а также вообще плакать (разг.)'⁵³.

В анализируемом нами контексте мы имеем дело со вторым значением, поскольку первое значение касается только животных. В польском переводе применяется нейтральный в стилистическом плане эквивалент *plakać* — 'wydzielać łzy, zwykle wskutek silnych emocji'⁵⁴. Вместе с тем переводчица могла здесь использовать глагол *ryczeć*, который является более точным аналогом русской лексемы *реветь*. В подтверждение приведём дефиницию слова *ryczeć*: 1. 'o niektórych zwierzętach: wydać donośny, przeciągły głos'; 2. 'huknąć, zagrzmieć, rozbrzmieć'; 3. 'pot. o ludziach: głośno, przeraźliwie krzyknąć, zaśpiewać, roześmiać się lub zapłakać'⁵⁵.

Так же как и русская лексема, первое значение относится к животным. Так же, как и русское слово, в своём разговорном варианте оно используется, чтобы передать в частности значение глагола *плакать*. В связи с этим употребление слова *ryczeć* в польском переводе позволило бы сохранить исходную экспрессивно-эмоциональную направленность высказывания.

В большинстве рассмотренных нами фрагментах переводчице удалось передать семантическое значение отдельных лексем или фразеологических оборотов, принадлежащих к просторечию. Более сложной переводческой задачей оказалась передача их стилистических нюансов.

В статье мы привели несколько примеров перевода на польский язык, в которых были переданы и семантическое значение, и стилистическая окраска. Чаще всего такой перевод был возможен благодаря тому, что и в русском, и в польском языках существуют слова с одинаковым значением и похожими стилистическими оттенками, например: *выкатить шары* — *wybałuszyć gały*, *начистить морду* — *nakłąć po mordzie*.

В ряде случаев присутствовала лексика, найти аналог которой при сохранении стилистической окраски в польском языке относительно трудно. Примерами этого могут быть, в первую очередь, устойчивые фразы, например, *жить в лесу*, *молиться колесу*. Переводчик в данном случае передал смысл выражения — *Żyjemy w lesie i tam się modlimy*, однако потеряв при этом и игру слов, и рифму, и образность. В тексте присутствовали и отдельные лексические единицы, например, устой-

⁵³ Толковый словарь Ожегова. <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ogegova/206022> [доступ: 28.12.2022].

⁵⁴ *Słownik języka polskiego PWN...*

⁵⁵ Там же.

чивое выражение *без соплей*, глагол *париться*, для которых были подобраны нейтральные в стилистическом плане соответствия. В тексте встречаются также примеры слов, к которым можно было бы найти более подходящие по стилю эквиваленты. Например, русское слово *реветь*, которое на польский переводчица перевела как *plakać*, можно было бы передать с помощью слова *ruszeć* — оно отражает и смысл, и стиль исходной русской лексемы.

Безусловно, это единичные моменты, которые не препятствуют польскому читателю в понимании произведения. Однако более частый выбор нейтральной лексики вместо просторечной приводит к утрате оригинальности текста, а также не передаёт в полной мере авторского замысла. Ведь, как нами было замечено в начале статьи, Водолазкин огромное внимание уделял стилю и выбору слов, поскольку это было непосредственно связано с идеей романа.

Стоит отметить, что проанализированные в тексте фрагменты представляют собой примеры приёма эквивалентности в переводе согласно классификации Романа Левицкого. Также интересно было бы обратить внимание на примеры, при которых переводчик использовал приём компенсации — это может стать предметом будущих исследований.

ЛИТЕРАТУРА

- Большой словарь русских поговорок. <https://dic.academic.ru/dic.nsf/proverbs/49222/> [доступ: 28.12.2022].
- Водолазкин Е.: *Лавр*. Москва 2020.
- Иванова Н.: *Евгений Водолазкин: Филолог? Историк? Писатель? В: Знаковые имена современной русской литературы. Евгений Водолазкин*. Ред. А. Skotnicka, J. Świeży. Kraków 2019.
- Липовецкий М.: *Анахронизмы в Лавре Евгения Водолазкина, или насколько серьезна «новая серьезность»*. В: *Знаковые имена современной русской литературы. Евгений Водолазкин*. Ред. А. Skotnicka, J. Świeży. Kraków 2019.
- Лученко К., Водолазкин Е.: *Евгений Водолазкин: Человек в центре литературы*. «Правмир», 29.01.2014. <https://www.pravmir.ru/chelovek-v-centre-literatury> [доступ: 28.12.2022].
- Новоселова П.: *Кризис духовно-нравственных основ человеческой жизни в романе Е. Водолазкина «Лавр»: проблемы поэтики*. <https://journals.susu.ru/lcc/article/view/445/483/> [доступ: 28.12.2022].
- Словарь современной лексики, жаргона и сленга. <https://argo.academic.ru> [доступ: 28.12.2022].
- Современный толковый словарь русского языка Ефремовой. <https://dic.academic.ru/dic.nsf/efremova> [доступ: 28.12.2022].
- Толковый словарь Ожегова. <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ogegova/66626> [доступ: 28.12.2022].

Просторечная лексика...

- Толковый словарь русского языка Ефремовой. <https://www.efremova.info/word/padal.html> [доступ: 28.12.2022].
- Химик В.В.: Поэтика низкого, или Просторечие как культурный феномен. Санкт-Петербург 2000.
- Фразеологический словарь русского литературного языка. <https://phraseology.academic.ru/> [доступ: 28.12.2022].
- Юзефович Г.: 20 лучших русских и иностранных книг за десятилетие с 2010-го по 2020-й. Выбор Галины Юзефович. «Медуза», 03.01.2020. <https://meduza.io/slides/20-luchshih-russkih-i-inostrannyh-knig-za-desyatiletie-s-2010-go-po-2020-y-vybor-galiny-yuzefovich> [доступ: 28.12.2022].
- Słownik języka polskiego PWN. <https://sjp.pl/gały> [доступ: 28.12.2022].
- Wielki słownik języka polskiego. <https://wsjp.pl/haslo/podglad/18570/wybaluszac> [доступ: 28.12.2022].
- Wodołazkin J.: Laur. Пеп. Е. Skórska. Poznań 2015.

SOFIA KAMALOVA

SUBSTANDARD VOCABULARY IN EVGENIY WODOŁAZKIN'S NOVEL *LAUR* AND ITS TRANSLATION INTO POLISH

Summary

The article presents the problem of translating substandard phenomena from Russian into Polish on the basis of the novel *Laurus* by Evgeniy Vodolazkin. In the course of the study, it was noticed that the transfer of the semantic meaning of a word or expression turned out to be less problematic for the translator — in most cases, the meaning was the same or very close to the original. However, the translation of stylistic coloring turned out to be a more difficult challenge for the translator: in most examples, the Polish translation is inferior to the original. This does not interfere with the understanding of the novel but leads to a loss of originality of the text.

Keywords: Vodolazkin, *Laurus*, style, literary translation

SOFIJA KAMAŁOWA

SŁOWNICTWO PODSTANDARDOWE W POWIEŚCI *LAUR* JEWGENIJA WODOŁAZKINA I JEGO TŁUMACZENIE NA JĘZYK POLSKI

Streszczenie

W artykule przedstawiono problem tłumaczenia zjawisk podstandardowych z języka rosyjskiego na język polski na materiale powieści *Laur* Jewgenija Wodołazkina. W trakcie badań zauważono, że dużo mniej trudności tłumaczowi sprawiło przekazanie semantyki słowa lub wyrażenia — w większości przykładów znaczenie było równoznaczne lub bardzo bliskie oryginałowi. Natomiast trudniejszym wyzwaniem dla tłumacza okazało się zachowanie stylu: najczęściej polskie tłumaczenie ustępuje oryginałowi, jest bardziej neutralne. Nie przeszkadza to w odbiorze powieści, lecz prowadzi do utraty oryginalności tekstu.

Słowa kluczowe: Wodołazkin, *Laur*, styl, przekład artystyczny

ДАРИНА АНТОНЯКОВА

Прешовский университет в Прешове
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1943-1655>

РЕЧЕВАЯ ФРАЗЕОЛОГИЯ И ПРОБЛЕМЫ ЕЁ ПЕРЕВОДА НА СЛОВАЦКИЙ ЯЗЫК

Фразеология является неотъемлемой частью лексико-фразеологической системы любого естественного языка. В силу специфических факторов своего возникновения, развития и функционирования она представляет собой довольно сложную область использования в устной и письменной речи, главным образом для изучающих данный язык как иностранный. Наши наблюдения и работа со студентами словацких вузов, а также общение с молодыми людьми, носителями русского языка как родного, показывают, что фразеология является той областью языка, которая вызывает их интерес и одновременно выявляет недостаточные знания, связанные с декодированием фразеологических единиц (далее ФЕ), их употреблением, если взять во внимание не только семантико-стилистическую, но и функционально-коннотативную сторону ФЕ.

Известно, что в русской лингвистике существует несколько подробно разработанных фразеологических концепций, которые показывают, что точки зрения отдельных учёных не сходятся даже в определении основных понятий фразеологии, к которым относим даже сам термин «фразеология», но также ФЕ и выделение основных её характеристик. Так, например, Леонид Ройзензон, Николай Шанский¹ основным признаком ФЕ считают воспроизводимость, а Моисей Копыленко и Зинаида Попова² к их отличительным чертам относят идиоматичность и устойчивость.

¹ Л.И. Ройзензон: *Лекции по общей и русской фразеологии*. Самарканд 1973; Н.М. Шанский: *Фразеология современного русского языка*. Санкт-Петербург 1996.

² М.М. Копыленко, З.Д. Попова: *Очерки по общей фразеологии*. Воронеж 1978.

Известное подразделение фразеологии на фразеологию в узком и широком смысле принадлежит Сергею Ожегову³. В настоящее время к фразеологии в узком смысле относим три типа ФЕ, согласно классификации Виктора Виноградова⁴. Это такие ФЕ, которые выступают элементами предложений. Речь идёт о фразеологических сращениях, фразеологических единствах и фразеологических сочетаниях. К фразеологии в широком смысле относим крылатые выражения, поговорки, т.е. пословицы и поговорки, афоризмы, сентенции, сказочные формулы и др. Интерес представляет также точка зрения Владимира Архангельского⁵, который, характеризуя ФЕ, говорит об их устойчивости с точки зрения содержания и формы, что обеспечивает их воспроизводимость, под которой учёный понимает их использование в разных контекстах и речевых ситуациях. Следуя концепции Виноградова, он принимает термин «фразообразование», но предлагает различать термины «процессы фразообразования» и «способы фразообразования». В первом случае речь идёт о диахронии, а во втором — об [...] «образовании новых фразем и устойчивых фраз в данном языке»⁶. Идеи Архангельского впоследствии развивали его ученики и единомышленники: Вероника Телия⁷, Юрий Гвоздарёв⁸, Анатолий Балакай⁹, Валентин Зимин¹⁰ и др. Теорию фразообразования

³ С.И. Ожегов: *О структуре фразеологии (в связи с проектом фразеологического словаря русского языка)*. В: *Лексикология. Лексикография. Культура речи*. Москва 1974, с. 182–219.

⁴ В.В. Виноградов: *Об основных типах фразеологических единиц в русском языке*. В: *Его же: Избранные труды. Лексикология и лексикография*. Москва 1977.

⁵ В.Л. Архангельский: *Устойчивые фразы в современном русском языке. Основы теории устойчивых фраз и проблемы обучения фразеологии*. Ростов-на-Дону 1964.

⁶ В.Л. Архангельский: *Замечания об основных понятиях русского фразообразования. Проблемы русского фразообразования*. Тула 1973, с. 6–7.

⁷ В.Н. Телия: *Что такое фразеология?* Москва 1966; В.Н. Телия: *Владимир Леонидович Архангельский. Проблемы русской фразеологии*. Тула 1978; В.Н. Телия: *Типы языковых значений: Связанное значение слова в языке*. Москва 1981.

⁸ Ю.А. Гвоздарёв: *Фразеологические сочетания современного русского языка*. Ростов-на-Дону 1973; Ю.А. Гвоздарёв: *Основы русского фразообразования*. Ростов-на-Дону 1977; Ю.А. Гвоздарёв: *Функция фразеологических единиц в русской речи*. В: *Фразеологическая номинация. Межвузовский сборник научных трудов*. Ростов-на-Дону 1989, с. 12–19.

⁹ А.Г. Балакай: *Фразеологическая единица в аспекте логической функции языка*. В: *Функционирование языковых единиц современного русского языка. Межвузовский сборник научных трудов*. Магнитогорск 1995, с. 25–34; А.Г. Балакай: *Школа Архангельского. Актуальные вопросы лексикологии и фразеологии*. В: *Сборник научных трудов, посвященный 90-летию со дня рождения В.Л. Архангельского*. Отв. ред. А.Д. Романов. Тула 2005.

¹⁰ Н.М. Шанский, В.И. Зимин, А.В. Филиппов: *Опыт этимологического словаря русской фразеологии*. Москва 1987.

в дальнейшем разрабатывал Гвоздарёв — представитель ростовской фразеологической школы. В монографии *Основы русского фразообразования*¹¹ он даёт всестороннее освещение вопросов, связанных с изучением русского фразообразования.

В нашем анализе фразеологии мы исходим именно из его концепций, но используем также утверждения Валерия Мокиенко¹², занимающегося исследованием не только русской, но и славянской фразеологии. Согласно теории фразообразования Гвоздарёва при изучении фразеологии необходимо принимать во внимание характер деривационной базы, выявлять источник или ситуацию зарождения ФЕ, а также учитывать предпосылки образования ФЕ, под которыми понимается материальная и духовная культура народа. Автор выделяет пять типов деривационных баз, на основе которых в процессе фразообразования возникают ФЕ.

К первому типу Гвоздарёв относит образования ФЕ на базе отдельных слов. В рамках этого типа он выделяет два процесса: а) процесс фразеологической интеграции (*капля в море*) и б) процесс фразеологической дифференциации (*учинить расправу, дать совет*). [...]

Именно последний способ образования ФЕ вызывает разногласия. Ю.А. Гвоздарёв такие образования считает ФЕ, а Наталия Николаевна Амосова и В.М. Мокиенко их не считают ФЕ и предлагают исключить из фразеологии, так как они не обладают экспрессивностью¹³.

Второй тип ФЕ определяется как фразеологическая транспозиция. Данный тип основан на переменных сочетаниях, по терминологии Бориса Ларина¹⁴, т.е. свободных и разложимых.

Третий тип ФЕ соотносится с устойчивыми словосочетаниями нефразеологического характера, т.е. создаётся на базе пословиц русского языка.

Четвёртый тип представляют ФЕ, возникшие на основе уже существующих ФЕ, а к пятому типу принадлежат ФЕ, образовавшиеся на основе иноязычного материала. В рамках данного типа выделяется транслитерация (*idée fixe* — *идея фикс*) и транслексикализация (*carte blanche* — *открытый лист*).

¹¹ Ю.А. Гвоздарёв: *Основы русского...*

¹² В.М. Мокиенко: *Славянская фразеология*. Москва 1989.

¹³ Д. Антонякова: *Русская фразеология в зеркале суеверия*. Прешов 2011, с. 63.

¹⁴ Б.А. Ларин: *Очерки по фразеологии (О систематизации и методах исследования фразеологических материалов)*. В: Его же: *История русского языка и общее языкознание. Избранные работы*. Москва 1977, с. 125–149.

Такой подход к изучению фразеологии позволяет выявить закономерности образования ФЕ и определить источник их происхождения. Согласно приведённой теории, Гвоздарёв ФЕ воспринимает как [...] «устойчивые в языке и воспроизводимые в речи языковые составные знаки, имеющие самостоятельное значение, состоящие из двух или более слов, из которых хотя бы одно имеет фразеологически связанное значение»¹⁵.

Концепция Мокиенко заключается в раскрытии специфической семантической асимметрии фразеологии и выделении её основных антиномий, к которым он относит: 1) устойчивость — неустойчивость; 2) моделируемость — немоделируемость; 3) имплицитность — эксплицитность; 4) образность — безобразность; 5) синхронию — диахронию. ФЕ он определяет как [...] «относительно устойчивое, воспроизводимое, экспрессивное сочетание лексем, обладающее (как правило) целостным значением»¹⁶.

Если сравнить определения ФЕ, приводимые Гвоздарёвым и Мокиенко, то увидим, что Мокиенко придаёт важное значение экспрессивности ФЕ. У Гвоздарёва данный признак фразеологизма не подчёркивается, но изучение его работ показывает, что экспрессивность и образность он считал одними из главных признаков ФЕ. И Мокиенко, и Гвоздарёв, также, как большинство фразеологов, признают, что компоненты ФЕ имеют лексемный характер. Наш опыт работы в области фразеологии русского языка подтверждает правомерность представленных точек зрения относительно определения ФЕ и способов их образования. В настоящей работе мы руководствуемся теорией Гвоздарёва, поскольку, по нашему мнению, она обеспечивает выявление и всестороннее раскрытие образования и функционирования ФЕ.

В данной статье обратим внимание на проблемы перевода фразеологии русского языка на словацкий язык. Под речевой ФЕ понимаем выражение, которое возникло в процессе фразеобразования на основе метафорического или метонимического переноса, сравнения, символа, и соответствует всем характеристикам ФЕ. Отличительной чертой такого типа ФЕ является то, что они не зафиксированы во фразеологической системе языка, не отражены в словарях, но с ними можно встретиться в художественной литературе, в публицистике, в научных статьях по истории развития науки, общества, в текстах научно-популярного подстиля и т.п. Если удаётся собрать примеры использования таких единиц не только одним автором, а несколькими, не в одинако-

¹⁵ Ю.А. Гвоздарёв: *Основы русского...*, с. 18.

¹⁶ В.М. Мокиенко: *Славянская фразеология*. Москва 1989, с. 5.

вом временном отрезке, а в разное время — то такие единицы получают статус речевой единицы. Возможно, в дальнейшем они найдут своё место во фразеологической системе языка. Подчеркнём, что в данном случае особое внимание следует обратить на разграничение речевых фразеологических единиц и окказионализмов.

Известно, что хороший переводчик должен владеть языком оригинала и языком перевода на высоком уровне и иметь знания в области истории развития языка и народа, этнографии, культурологии и лингвокультурологии. Он должен хорошо знать и фразеологию в самом широком смысле слова, экспрессивно-эмоциональную, социально и территориально ограниченную лексику. Как известно, фразеология является богатым источником лингвострановедческих знаний, а благодаря своей образности и экспрессивности ФЕ выступают как выразительное средство в художественной литературе, в публицистике, в разговорной речи. Так, Архангельский по поводу фразеологии высказался следующим образом:

Фраземные знаки представляют собою самостоятельные духовные ценности. Подобно рычагам, они содействуют образности и убыстрению мышления, а своей суггестивностью способствуют компрессии мышления¹⁷.

Отмечается, что этот исследователь «был чуток и отзывчив к художественному слову и видел во фразеологии проявление творческого потенциала русского народа»¹⁸.

Если говорить о речевых фразеологизмах, то обычно имеем в виду ФЕ, которые связаны со старинными обычаями, обрядами, бытом, верованиями, суевериями, историческими событиями и т.п. Очень часто они выступают как названия самих обрядов, обычаев или обрядовых актов с конкретным значением. Так, например, ФЕ *разуть жениха* — ‘дать согласие на брак’, *надеть красный сарафан* — ‘стать замужней женой’, прыгать в понёву — ‘дать согласие на брак’, *чинить кашу* — ‘давать свадебный пир, угощение, справлять свадьбу’ — связаны со свадебным обычаем. ФЕ *квасить невесту* — ‘долго не отдавать девушку замуж, заставляя её засиживаться в девках, особенно, если в доме не было сыновей’ связана с крестьянским бытом XIX в. Псковской и Тверской губерний. ФЕ *мазать дёгтем* — ‘позорить, порочить, запятнать, замарать чью-либо честь’ (обычно мазали ворота в доме, где жила нецело-

¹⁷ В.Л. Архангельский: *Семантика фраземного знака*. В: *Проблемы русской фразеологии*. Тула 1978, с. 16.

¹⁸ Д.А. Романов: *В.Л. Архангельский и развитие отечественной фразеологической науки (К 100-летию со дня рождения ученого)*. «Русский язык в школе» 2015, № 3, с. 76.

мудренная девушка) первоначально представляла название обычая, но со временем это символическое действие стало источником ФЕ. Ещё Александр Афанасьев писал: «Когда хотят обесчестить дом, в котором есть нецеломудренная девушка, то мажут дёттем ворота»¹⁹. В этом символическом действии проявляется, по его мнению, связь любовного акта с пролитием дождя, так как поэтическое представление дождя у славян совпадало с уподоблением его плотскому семени²⁰. Со смертью и похоронным обрядом связаны такие ФЕ: *кутьёй пахнуть* — ‘быть близким к смерти’, *идти домой* — ‘умереть’, потому, что дом, домовина, домовё — это гроб, *обряжать в домовину* — ‘готовить покойника в гроб’, *ни гроба, ни савана* — ‘пожелание чего-либо дурного кому-либо’.

Установить связь ФЕ с обрядом или обычаем бывает довольно затруднительно. Так, например, ФЕ *съесть [все] жданки; жданушки поесть, жданцы съесть* связана с обычаем, бытовавшим у сибиряков и старообрядцев, а также среди казаков на Дону. К примеру, в романе Константина Федина *Костёр* читаем: «Дождаться ещё надо... помогу-то твою. — Нашу, нашу с тобой помогу, — опять шёпотом сказала Мавра. — Все жданки съешь...». Валентин Распутин тоже использует данную ФЕ в повести *Живи и помни*: «Побывка сорвалась, но приготовленное для встречи по какой-то суеверной примете не трогали: *изведёшь жданки* — не дождёшься и встречи». Если при переводе на другие языки использовать только синонимичные данной ФЕ выражения ‘долго ждать’ и ‘не дожидаться’, то потеряется образность, возникшая на ассоциации с другим сходным словом. В данном случае речь идёт об обыгрывании глагола *ждать*. Гвоздарёв в книге *Рассказы о русской фразеологии* по поводу данной ФЕ говорит следующее:

В донских говорах, например, есть слово *жданка*, которое означает «жена казака, отбывающего службу»; есть здесь и слово *жданки*, которое употребляется только во множественном числе и означает ожидание. Таким образом, обнаруживается обычай готовить заранее всё необходимое для встречи и не трогать это до самого приезда ожидаемого. И уж если долго человек не возвращается, тогда могут *поесть все жданки*. Отсюда и смысл фразеологизма — ‘долго ждать’²¹.

По поводу перевода ФЕ в художественном тексте не существует единого мнения. В случае, если в тексте существуют языковые ФЕ, они

¹⁹ А.Н. Афанасьев: *Поэтические воззрения славян на природу. Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов*. Т. 1–3. Москва 1865–1869, с. 789.

²⁰ Там же, т. 1, с. 572.

²¹ Ю.А. Гвоздарёв: *Рассказы о русской фразеологии. Книга для внеклассного чтения учащихся старших классов*. Москва 1988, с. 175–176.

обычно не представляют переводческую проблему, так как в переводных словарях, как правило, можно найти их частичный или полный (семантический и стилистический) эквивалент. Приведём отдельные примеры перевода русских ФЕ на словацкий язык, связанных с греческой и римской мифологией, почерпнутых из библейских текстов, а также соотносимых с бытом двух народов: *двуликий Янус* — ‘двуличный, лицемерный человек, который в глаза говорит одно, а за спиной — другое’ — *jánusovská tvár*; *ждать как манны небесной* — ‘ждать с нетерпением, как чуда’ — *čakať ako na mappi z neba*; *бабье лето* — ‘ясные тёплые дни ранней осени’ — *babie leto*; *быть под башимаком (сапогом, каблуком) у кого-н.* — ‘находиться в чьей-либо власти, в подчинении (обычно речь идёт о муже, с чьим мнением совершенно не считается жена)’ — *byť pod papišoi* и т.д. Как видим, в данных случаях речь идёт о полных эквивалентах, т.е. о совпадении на лексико-семантическом и стилистическом уровнях.

Проблема может наступить тогда, когда в текст вводятся ФЕ разговорного плана, просторечные, диалектные, жаргонные или арготические.

Так, например, в повести Владимира Тендрякова *Не ко двору* встречаемся с забавным трактористом Фёдором Соловейковым, который нравится многим девушкам. Ему тоже нравятся многие из них, со многими он флиртует и наконец влюбляется. Его друзья над ним шутят, смеются и говорят о нём следующее: «Фёдор врезался намертво, сел всей рамой». Если вместо разговорно-сниженного выражения *врезался намертво*, имеющего в переносном смысле значение ‘сильно влюбился’, использовать при переводе синонимичную ему языковую фразеологическую единицу *влюбился по уши* — ‘очень сильно влюбился’, то переводчику удастся передать только экспрессивность выражения, но не стилистические нюансы. В словацком языке эквивалентом выражения *врезался намертво* может стать территориально ограниченное сниженное выражение *fest sa zalúbil, tuho sa zalúbil*. В словацком языке слово *fest* имеет значение ‘сильно, интенсивно, устойчиво, стойко’. Если оно будет находиться в препозиции по отношению к наречию, то будет выражать абсолютную меру положительного или отрицательного качества. Однако в любом случае это разговорно-сниженное слово будет соответствовать стилю оригинального выражения.

Вторая конкретизирующая часть — *сел всей рамой* — служит образно-выразительным средством, основанным на метафоре и гиперболе, которое уточняет степень и меру влюблённости, а также глубину чувств. Данное сочетание даёт возможность приблизить речевую фразеологию одной профессиональной группы. Таким образом, в перево-

де к данному выражению лучше всего было бы подобрать соответствие, которое отражало бы специфику профессии героя, о которой идёт речь в тексте, а также своеобразии речи её носителей. В словацком языке выражение *сел всей рамой* звучало бы так: *zapadol až po nápravu*. Данная речевая ФЕ русского языка и в словацком языке представляет собой речевую ФЕ одной социально-профессиональной группы. Она возникла в процессе дословного перевода названного выражения, что подтверждается и её лексико-стилеобразующим оформлением. Нужно ещё добавить, что обе ФЕ возникли на основе переменных сочетаний, т.е. таких, которые могут выступать и в прямом, и в переносном значении, что подтверждает состоятельность теории фразообразования Гвоздарёва и теории перевода Корнея Чуковского.

Писатель, поэт и переводчик Корней Чуковский в книге *Высокое искусство*, задумываясь над проблемой хорошего перевода и переводчика, считает, что переводчик должен не только переводить слова и фразы, но и обращать внимание на своеобразие стиля автора. Он пишет следующее:

В переводе не должно остаться без перевода самое важное качество подлинника, его главная суть, его стиль... [...] Как бы ни были порой губительны отдельные словарные ошибки, даже они далеко не всегда наносят переводу такую тяжелую травму, какую наносит ему искажение стиля. [...] Перевод может считаться отличным, заслуживающим всяких похвал, если в нем передано самое главное: художественная индивидуальность переводимого автора во всем своеобразии его стиля²².

Автор задумывается здесь также над переводом ФЕ и паремий. Он считает, что если в оригинале они имеют национально-исторический характер, то в переводе нужно искать эквивалент, который точно передаст смысл и не пострадает стиль перевода. Если в языке оригинала находятся интересные ФЕ и паремии, а в языке перевода нет подходящего эквивалента, то, согласно К. Чуковскому допускается и дословный перевод, особенно в случае, когда переводчик уверен, что данное выражение будет понятно. Обычно таким способом сохранится образность, экспрессивность, а у читателя одновременно появится возможность благодаря данным выражениям познакомиться с культурой народа, способом его жизни, юмором и т.п.

В настоящей статье мы попытались подчеркнуть важность проблемы, связанной с переводом ФЕ в художественном тексте, и обратить внимание переводчиков на богатство и разнообразие ФЕ,

²² К. Чуковский: *Высокое искусство*. lit-ra.ru/korney-chukovskiy/vysokoe-iskusstvo/ [доступ: 06.01.2023].

обладающих, наряду с экспрессивностью, часто образностью, эмоциональностью, а также богатой экстралингвистической информацией. Речевые ФЕ являются характерными культурологическими единицами, представляющими и охватывающими широкое этнокультурное пространство, и поэтому довольно часто они становятся переводческой проблемой.

ЛИТЕРАТУРА

- Амосова Н.Н.: *Основы английской фразеологии*. Ленинград 1963.
- Антонякова Д.: *Фразеологические единицы русского языка, связанные с народными обычаями и обрядами*. Прешов 2006.
- Антонякова Д.: *Русская фразеология в зеркале суеверия*. Прешов 2011.
- Архангельский В.Л.: *Замечания об основных понятиях русского фразообразования. Проблемы русского фразообразования*. Тула 1973.
- Архангельский В.Л.: *Устойчивые фразы в современном русском языке. Основы теории устойчивых фраз и проблемы обучения фразеологии*. Ростов-на-Дону 1964.
- Архангельский В.Л.: *Семантика фраземного знака*. В: *Проблемы русской фразеологии*. Тула 1978, с. 9–18.
- Афанасьев А.Н.: *Поэтические воззрения славян на природу. Опыт сравнительного изучения славянских преданий и верований в связи с мифическими сказаниями других родственных народов*. Т. 1–3. Москва 1865–1869.
- Балакай А.Г.: *Фразеологическая единица в аспекте логической функции языка*. В: *Функционирование языковых единиц современного русского языка. Межвузовский сборник научных трудов*. Магнитогорск 1995, с. 25–34.
- Балакай А.Г.: *Школа Архангельского. Актуальные вопросы лексикологии и фразеологии*. В: *Сборник научных трудов, посвященный 90-летию со дня рождения В.Л. Архангельского*. Отв. ред. А.Д. Романов. Тула 2005.
- Виноградов В.В.: *Об основных типах фразеологических единиц в русском языке*. В: *Его же: Избранные труды. Лексикология и лексикография*. Москва 1977.
- Гвоздарёв Ю.А.: *Фразеологические сочетания современного русского языка*. Ростов-на-Дону 1973.
- Гвоздарёв Ю.А.: *Основы русского фразообразования*. Ростов-на-Дону 1977.
- Гвоздарёв Ю.А.: *Рассказы о русской фразеологии. Книга для внеклассного чтения учащихся старших классов*. Москва 1988.
- Гвоздарёв Ю.А.: *Функция фразеологических единиц в русской речи*. В: *Фразеологическая номинация. Межвузовский сборник научных трудов*. Ростов-на-Дону 1989, с. 12–19.
- Копыленко М.М., Попова З.Д.: *Очерки по общей фразеологии*. Воронеж 1978.
- Ларин Б.А.: *Очерки по фразеологии (О систематизации и методах исследования фразеологических материалов)*. В: *Его же: История русского языка и общее языкознание. (Избранные работы.)* Москва 1977, с. 125–149.
- Мокиенко В.М.: *Славянская фразеология*. Москва 1989.
- Ожегов С.И.: *О структуре фразеологии (в связи с проектом фразеологического словаря русского языка)*. В: *Лексикология. Лексикография. Культура речи*. Москва 1974. с. 182–219.
- Распутин В.: *Повести*. Горький 1985.
- Ройзензон Л.И.: *Лекции по общей и русской фразеологии*. Самарканд 1973.

Дарина Антонякова

- Романов Д.А.: *В.Л. Архангельский и развитие отечественной фразеологической науки (К 100-летию со дня рождения ученого)*. «Русский язык в школе» 2015, № 3, с. 70–76.
- Телия В. Н.: *Что такое фразеология?* Москва 1966.
- Телия В.Н.: *Владимир Леонидович Архангельский. Проблемы русской фразеологии*. Тула 1978.
- Телия В.Н.: *Типы языковых значений: Связанное значение слова в языке*. Москва 1981.
- Тендряков В.Ф.: *Не ко двору. Повесть*. Москва 1965.
- Федин К.: *Костер*. Саратов 1985.
- Хуснутдинов А.А.: *Заметки к истории фразеологической науки*. В.В. Виноградов — В.Л. Архангельский — В.Т. Бондаренко. «Тульский научный вестник. Серия История. Языкознание» 2021, вып. 1 (5), с. 76–89.
- Чуковский К.: *Высокое искусство*. lit-ra.ru/korney-chukovskiy/vysokoe-iskusstvo/ [доступ: 06.01.2023].
- Шанский Н.М.: *Фразеология современного русского языка*. Санкт-Петербург 1996.
- Шанский Н.М., Зимин В.И., Филиппов А.В.: *Опыт этимологического словаря русской фразеологии*. Москва 1987.

DARINA ANTOŇÁKOVÁ

SPEECH PHRASEOLOGY AND PROBLEMS OF ITS TRANSLATION INTO SLOVAK LANGUAGE

Summary

The article focuses on the problems of translation of speech phraseological units in a literary text. The author draws the translator's attention to the richness, diversity and singularity of phraseological units, which, in addition to expressiveness, often have figurativeness and emotionality, which complicates the method of translation, especially when, within the framework of the adequacy of the translation, attention must also be paid to the style of the author.

Keywords: phraseological unit, semantics, expressiveness, figurativeness, equivalent, custom

DARINA ANTOŇÁKOVÁ

FRAZEOLÓGIA I PROBLEMY JEJ TŁUMACZENIA NA JĘZYK SŁOWACKI

Streszczenie

Artykuł poświęcony jest problemom przekładu frazeologizmów w tekście literackim. Autorka zwraca uwagę na bogactwo, różnorodność i specyfikę związków frazeologicznych, które oprócz ekspresywności, często charakteryzują się również obrazowością i emocjonalnością, co utrudnia znalezienie odpowiedniego ekwiwalentu, zwłaszcza gdy dla adekwatności tłumaczenia istotny jest również styl autora.

Słowa kluczowe: związek frazeologiczny, semantyka, ekspresywność, obrazowość, ekwiwalent, zwyczaj

PRZEKŁAD SCENICZNY

MACIEJ MAŁEK

Uniwersytet Śląski w Katowicach
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9786-6924>

O PRAKTYCE PRZEKŁADU SCENICZNEGO
PRZEKŁAD INTERTEKSTUALNOŚCI W DRAMACIE *ФИНИСТ ЯСНЫЙ СОКОЛ*

W 1999 roku Elżbieta Tabakowska wydała książkę *O przekładzie na przykładzie. Rozprawa tłumacza z „Europą” Normana Daviesa*. To monografia, która bada przekład z punktu widzenia nie czytelnika, lecz tłumacza. Według samego Daviesa takie badanie przekładu ma przypominać odwracanie dywanu na drugą stronę i przyglądanie się mu od spodu.

Ponieważ tylko oglądając dywan od spodu, da się dostrzec każdą nitkę, każdy węzelek i każdy ścieg i dzięki temu zrozumieć, jak ostatecznie powstał pełny wzór¹.

Tabakowska skupia się na trudnościach, jakie napotkała w procesie tłumaczenia, wyjaśnia, jak rozwiązywała liczne problemy i tłumaczy mechanizmy działania języka, które stały za konkretnymi wyborami. Autorka (i tłumaczka) pokazuje, jak ważna i użyteczna jest translatologiczna wiedza naukowa, która pozwala świadomie i precyzyjnie uzasadniać swoje wybory. Żyjemy w czasach, w których o przekładach nie piszą już wyłącznie badacze i krytycy przekładu, ale także sami ich autorzy. Takie teksty — w mojej opinii — trafnie przedstawiają, jak teoria przekłada się na praktykę, a praktyka na teorię. Jak oba te podejścia są spójne, komplementarne i sobie potrzebne, gdyż „teoria bez praktyki jest martwa, a praktyka bez teorii — ślepa”².

¹ N. Davies: *Przedmowa*. W: E. Tabakowska: *O przekładzie na przykładzie. Rozprawa tłumacza z „Europą” Normana Daviesa*. Kraków 2008, s. 6–16.

² Słowa przypisywane Aleksandrowi Suworowowi, rosyjskiemu dowódcy i teoretykowi wojskowemu. Oryg. „Теория без практики мертва, а практика без теории слепа”.

O ile do zagadnień teoretycznych podejść jest — jak mi się wydaje — o wiele prościej, o tyle podjęcie się przekładu tekstu stanowi nie lada wyzwanie. Nie tylko tłumaczeniowe, lecz przede wszystkim organizacyjne. W rozwijaniu umiejętności tłumaczeniowych pomagają między innymi szkoły przekładu. Taką szkołę dla języka rosyjskiego stworzyło Centrum Polsko-Rosyjskiego Dialogu i Porozumienia (obecnie Centrum Mieroszewskiego). Szkoła organizuje zajęcia dla początkujących tłumaczy literatury z języka rosyjskiego na język polski. Odbywają się one w formie weekendowych zjazdów raz w miesiącu. Zjazdy podzielone są na dwie części: spotkania z mistrzami, doświadczonymi tłumaczami, redaktorami, ekspertami z Polski i Rosji oraz pracę warsztatową nad tłumaczonymi tekstami. Dzięki szkole początkujący adept przekładu poznaje cały cykl pracy tłumacza i zdobywa orientację, jak rozeznaczyć się w rynku wydawniczym, wybrać materiał do tłumaczenia, analizować tekst literacki, redagować własny przekład. Zna też aspekty prawne pracy tłumacza, wie, jak uzyskać dofinansowanie i jak kontaktować się z wydawnictwami. Podczas zajęć warsztatowych młodzi tłumacze pracują nad przekładami tekstów współczesnych pisarzy rosyjskojęzycznych dotychczas niepublikowanych w Polsce, a praktycznym efektem ich wysiłków jest książka wydawana nakładem Centrum. IV edycja Szkoły przekładu *Słowa na słowa*, która miała miejsce w dniach 24.10.2020–13.06.2021, nosiła podtytuł *Zoom na współczesną rosyjską dramaturgię* (nazwą nawiązano do spotkań, które z powodu pandemii koronawirusa, odbywały się online w aplikacji Zoom). W tej edycji skupiono się po raz pierwszy na tekstach dramatycznych. Przez dziewięć miesięcy uczestnicy odbyli wiele warsztatów pod okiem dwóch profesjonalnych tłumaczek: Poliny Justowej i Agnieszki Sowińskiej. Poza tym brali udział w spotkaniach, m.in. z Michaiłem Durnienkowem — rosyjskim dramaturgiem, scenarzystą, pedagogiem, Pawłem Rudniewem — krytykiem teatralnym, wykładowcą w Państwowym Instytucie Sztuki Teatralnej w Moskwie, dramaturżką Julią Holewińską, a także Galiną Józefowicz, Jekateriną Rachiliną, Agnieszką Lubomirą Piotrowską i seniorką współczesnej translatoryki — Elżbietą Tabakowską. Bogaty program został zwieńczony czytaniem performatywnymi tłumaczonych dramatów, podczas których adepci sztuki przekładu (scenicznego) mogli przekonać się o przydatności inscenizacyjnej ich tekstów; innymi słowy, mogli usłyszeć, jak wybrzmiewają one ze sceny. Bo to przecież inscenizacja jest uważana za koronację dzieła teatralnego, jego formę ostateczną³.

Materiałem do niniejszych badań jest utwór Swietłany Pietrijczuk *Финист ясный сокол* i jego tłumaczenie na język polski mojego autorstwa.

³ P. Pavis: *Współczesna inscenizacja. Źródła, tendencje, perspektywy*. Przeł. P. Olkusz. Warszawa 2011, s. 14.

Pietrijczuk to urodzona w Biszkeku scenarzystka i reżyserka. Ukończyła Szkołę Teatralną Konstantina Rajkina, a także laboratorium dramaturgiczne Michaiła Ugarowa przy Teatrze.doc. Była wielokrotnie doceniana za swoje dramaty. Jej sztuka *Wtorek krótki dzień* (ros. *Вторник короткий день*) znalazła się w finale festiwalu Lubimowka w 2018. Rok później sukces ten autorka powtórzyła tekstem *Finist Jasny Cud-Sokół*, który znalazł się także w finale festiwalu Bolszaja Remarka.

Finist Jasny Cud-Sokół to dramat dokumentalny opowiadający o kobietach, które zdecydowały się na zawarcie związku małżeńskiego przez internet z przedstawicielami radykalnego odłamu Islamu, a następnie na dołączenie do nich w Syrii.

Tekst jest skompilowany z różnych języków artystycznych. Maria Krzysztofiak nazywa to polifonią dzieła. Współbrzmienie ich często decyduje o wymowie ideowej przesłania autorskiego⁴. Analizowany utwór charakteryzuje się licznymi odwołaniami intertekstualnymi — do rosyjskiej bajki ludowej o Finiście, młodym chłopcu przemienionym w sokoła, dla którego jedynym ratunkiem jest miłość pięknej dziewczyny; do kultury muzułmańskiej (w tym do Koranu); Pisma Świętego; rosyjskiego prawa karnego; a także tekstów publicystycznych opisujących śluby młodych dziewcząt z muzułmanami i ich ucieczki do Syrii.

Intertekstualność, na której pragnę się skupić, jest tutaj ważnym wyznacznikiem charakteru tekstu, elementem znaczeniowym. Widać to już na poziomie antagonizmu światów. Z jednej strony odbiorca zanurzany jest w baśniach, obcych kulturach, fantastyczności i abstrakcyjności, a z drugiej — tekstach specjalistycznych, prezentujących fakty i rzeczywistość. Intertekstualność, w tym aluzje i nawiązania, mają przenieść odbiorcę do świata wykreowanego w dramacie. Co więcej, występują one na dwóch płaszczyznach: płaszczyźnie świata przedstawionego i płaszczyźnie stylistyczno-formalnej tekstu⁵. Elementy te musiały zostać zachowane w przekładzie, gdyż były dominantą znaczeniowo-stylistyczną tekstu — jego fundamentem. Tłumacząc ten tekst, zdecydowałem się także na zachowanie kolorytu oryginału, dlatego nie łagodziłem „rosyjskości” utworu, tłumaczyłem tak, by odbiorca pamiętał, że obcuje z tekstem pisarza rosyjskiego.

Pierwsze wyzwanie pojawiło się już na samym początku pracy — w tłumaczeniu tytułu. W oryginale autorka używa tytułu znanego ze zbioru baśni Aleksandra Afanasjew⁶ — *Финист ясный сокол*. Utwór ten jest częścią

⁴ M. Krzysztofiak: *Translatologiczna teoria i pragmatyka przekładu artystycznego*. Poznań 2011, s. 110.

⁵ M. Głowiński: *Poetyka i okolice*. Warszawa 1992, s. 99.

⁶ А.Н. Афанасьев: *Русские народные сказки*. Москва 1913.

całego *universum* świata Finista. Baśnie, bajki i podania różnią się fabułami, postaciami, przygodami bohaterów, ale wszystkie te teksty łączy właśnie postać Finista — młodzieńca pod postacią sokoła. Trzy z tekstów tego *universum* były tłumaczone na język polski, więc postanowiłem skorzystać z ich propozycji. Do wyboru miałem dwa teksty literackie: z tomu *Mocarni czarodzieje: Finist — Sokół Promienisty*⁷ w tłumaczeniu Aleksandra Barszczewskiego, *Piórko Finista Jasnego, Cud-Sokoła*⁸ tłumaczki Marii Dolińskiej, a także radziecki film w reżyserii Giennadija Wasiljewa *Baśń o Jasnym Sokole: Finist — Dzielny Sokół*⁹. Jak widać, każdy tytuł składa się z innych części składowych, które w różny sposób i w różnym natężeniu odwołują się do baśniowości bohatera.

W przekładzie dramatu zdecydowałem się na kompilację powyższych tytułów — *Finist Jasny Cud-Sokół* — z kilku powodów. Po pierwsze, nawiązanie aż czterema członami do wszystkich istniejących już tytułów zwiększa prawdopodobieństwo, że odbiorca skojarzy tytuł z innymi utworami. Po drugie, jak sądzę, wykorzystanie czterech członów sygnalizuje charakterystyczne dla baśni cechy: fikcję, fantastykę, cudy, przewagę „czarodziejskiego” nad „ludzkim”. Po trzecie, wskazuje na bogato skonstruowaną postać fikcyjną, wokół której toczy się akcja. Zaproponowany przeze mnie tytuł wzbudził wątpliwość redaktora tomu, któremu nie podobał się zapis „Cud-Sokół” z łącznikiem. Rzeczywiście jest to we współczesnej polszczyźnie mało produktywne połączenie, jednak uznałem je za kolejny wyznacznik magiczności utworu, jego nietypowości.

Inny przykład to imię jednej z postaci występujących w utworze — „Марьюшка”. Jest tu ona bohaterem zbiorowym i na początku przedstawiona została jako „Марьюшки”. W didaskaliach dopisano następującą informację: „Nieokreślona liczba. Według niektórych danych do 2000 kobiet w ciągu ostatnich kilku lat”. W kolejnych scenach dramatu rolę Mariuszki pełni inna kobieta, która opowiada historię swojej tragicznej miłości. „Марьюшка” to zdrobnienie od imienia *Мария* (pol. *Maria*). Zastosowanie ekwiwalentu polskiego — *Marysi* — w moim przekonaniu niebezpiecznie zbliżyłoby bohaterkę do konopnickiej Sierotki, a ekwiwalentu Marysieńka — do królowej Polski, żony Jana III Sobieskiego. Aleksander Barszczewski zaproponował przeniesienie imienia i zastosował ekwiwalent *Mariuszka*, która wydaje się nieprzemyślaną hybrydą męskiego imienia „Mariusz” z sufiksem *-ka* stosowanym do tworzenia nazw żeńskich na podstawie męskich, a także tworze-

⁷ *Finist — Sokół Promienisty*. W: *Mocarni czarodzieje*. Wybór, przekład, posłowie, przypisy A. Barszczewski. Warszawa 1983, s. 74–84.

⁸ *Piórko Finista Jasnego, Cud-Sokoła*. Przeł. M. Dolińska. Moskwa 1983, s. 3–14.

⁹ *Baśń o Jasnym Sokole: Finist — Dzielny Sokół*. Reż. G. Wasiljew, 1975.

nia form deminutywnych¹⁰. W pozostałych wersjach baśni występują inne imiona, więc nie chciałem brać ich pod uwagę przy przekładzie. Pozostając jednak w kulturze wschodu, postanowiłem sięgnąć po ekwiwalent „Marusia”. Oczywiście, starszym odbiorcom może kojarzyć się jednoznacznie z bohaterką serialu *Cztery pancerni i pies*, natomiast wydaje się, że frekwencja odniesień będzie rzadsza niż w przypadku Marysi czy Marysieńki. Według mnie zaletą tego rozwiązania było nawiązanie tym oswojonym imieniem do kultury wschodniosłowiańskiej.

Kolejny przykład, który odnosi się także do warstwy stylistyczno-formalnej intertekstualności, to wypowiedź Oskarżonej — bohaterki dramatu. Jest ona przesłuchiwana przez sąd i opowiada o swojej relacji z Finistem — ukochanym poznanym przez internet. Mówi, że mężczyzna wyjechał w „Тридесатое государство” walczyć w obronie wiary. Przywołane miejsce to daleki, magiczny i obcy kraj charakterystyczny dla słowiańskich baśni i podań¹¹. Podobne znaczenie w języku polskim posiada nieodmienna fraza przysłóvkowa „za górami, za lasami”, dowolnie rozbudowywana i rozszerzana w zależności od autora. Przekład utworów bajkowych jest specyficznym zadaniem właśnie z powodu zauważalnej w tym miejscu silnej, umocnionej tradycją kodyfikacji reguł gatunkowych. Na tym przykładzie widać nie tylko przekaz semantyki intertekstu, ale przez wzgląd na zmianę go na wyrażenie typowe dla baśni i bajek, przybliża się odbiorcy jedną z głównych cech całego tekstu — trawestację poważnego tematu (związków małżeńskich z terrorystami), pod postacią typowych dla baśni elementów kompozycyjnych.

Подсудимая: Финист-сокол пропал вдруг — ни письма, ни весточки. Я ела зефир килограммами и перестала гулять с собакой, я молилась пять раз в день и избавилась от всех греховных помыслов, но он все не появлялся. А через несколько месяцев вдруг письмо пришло с нового аккаунта, что он уехал в Тридесатое государство за веру свою воевать. Стал звать меня к себе. Говорил, будешь мне женой, тебя будут оберегать, будет много подруг и жизнь прекрасная, с войной никак не будешь связана. Говорил, что в Тридесатом государстве живут настоящие мусульмане, не пьют, не курят, люди относятся друг к другу по-доброму, без негатива.

Oskarżona: Finist Jasny Cud-Sokół nagle przepadł. Żadnej wiadomości. Jadłam zefiry bez opamiętania i przestałam wychodzić z psem, modliłam się pięć razy na dzień i wyrzuciłam z głowy wszystkie grzeszne myśli, ale on wciąż się nie pojawiał. Wreszcie po kilku miesiącach przyszła wiadomość z innego konta, że wyjechał za siódmą górę, za siódmy

¹⁰ M. Wieremiejewicz: *Funkcja semantyczna formantu -ka we współczesnej polszczyźnie*. W: *Tekst — akt mowy — gatunek wypowiedzi*. Red. U. Sokólska. Białystok 2013, s. 401–414.

¹¹ Н.В. Будур: *Тридесатое (тридевятое) царство*. W: *Сказочная энциклопедия*. Red. Н.В. Будур. Москва 2005, s. 495.

las, za siódmą rzekę, żeby walczyć za wiarę. Zaczął mnie wtedy do siebie zapraszać. Mówił, będziesz moją żoną, będą cię bronić, będziesz mieć wspaniałe życie i dużo przyjaciół, wojny nawet nie odczujesz. Mówił, że tam, gdzie jest, za siedmioma górami, za siedmioma lasami, za siedmioma rzekami, żyją prawdziwi muzułmanie, nie piją, nie palą, ludzie się wzajemnie szanują, są szczęśliwi.

Taki zabieg adaptacji treści, jak zauważa Jerzy Czech, pisząc o swoich przekładach sztuk Nikołaja Kolady, jest równie stary jak sam teatr. I choć krytycy przekładu zwykle traktują go lekceważąco (jako ustępstwa na rzecz praktyki, które nie mieszczą się w granicach przekładu literackiego), to Czech uważa, że adaptacja to właśnie przekład, a nie jest nim „mechaniczne kopiowanie, którego efektem są zdania koślawe i puste logicznie”¹².

Nawiązania intertekstualne, jak już zaznaczyłem we wstępie, nie dotyczyły wyłącznie rosyjskich baśni. Innym częstym tekstem źródłowym była kultura islamu. Problem był trudny na tyle, że autorka, jak można podejrzewać, nazwy własne związane z ceremoniałem zaślubin, tradycjami i obrzędami typowymi dla tej religii, zapisywała fonetycznie, co czasami bardzo utrudniało rozszyfrowanie terminu czy pojęcia źródłowego. Nieoceniona w tym przypadku była pomoc arabisty, który po opisanu obrządku określanego przez autorkę konkretnym terminem i przetranskrybowaniu go na język polski, próbował odnaleźć pasujący ekwiwalent.

Reprezentatywne przykłady to odwoływanie się do konkretnych nazw własnych.

Многие исламские ученые не признают никах по скайпу, мотивируя это словами из книги «Равзатат-Талибин»: если человек написал слова бракосочетания тому, кто не рядом, то такой брак не считается действительным, так как это кинajat — косвенное выражение.

Wielu islamskich uczonych nie dopuszcza zaślubin nikah przez Skype’a, uzasadniając to słowami z książki „Rawdat al-Talibin”: jeśli człowiek kieruje słowa przysięgi do tego, kto nie jest obok, to taki ślub nie uważa się za zawarty, ponieważ jest to kinaja — wyznanie niebezpośrednie.

W powyższym akapicie występują trzy nazwy własne.

Pierwsza z nich „никах” odnosi się do małżeństwa zawartego zgodnie z prawem muzułmańskim. W przekładzie zdecydowałem się na zastosowanie amplifikacji, co, choć zdublowało znaczenie pojęcia arabskiego, pozwoliło odbiorcy na natychmiastowe zrozumienie treści. Ta redundancja jest typowa dla teatru i recepcji tekstu ze sceny, gdyż nie ma innych zwią-

¹² J. Czech: *Czy Merylin Mongoł jest piękna? O tłumaczeniu Nikołaja Kolady*. W: *Merylin Mongoł i inne sztuki*. Red. N. Kolada. Kraków 2005, s. 314–322.

złych technik na przekazanie ze sceny bez zatrzymania akcji bądź większych zmian w treści utworu treści obcych, w tym kultury trzeciej.

Inny przykład to tytuł książki *Равзатат-Талибин*, którą zastąpiłem ekwiwalentem *Rawdat al-Talibin*. Należy zaznaczyć, że autorka popełniła błąd ortograficzny w zapisie nazwy książki. W języku rosyjskim istnieje ona jako „Равзат ат-талибин”. Dopiero rozszyfrowanie poprawnej nazwy pozwoliło na odnalezienie tytułu zapisywanego jako *Rawdat at-talibin*, który zgodny jest z zasadami transkrypcji z języka arabskiego na język polski.

To samo dotyczy trzeciego pojęcia — jednego ze sposobów przeprowadzania rozwodu w kulturze muzułmańskiej. Transkrypcja na język polski dałaby coś, co nie istnieje — „kinajat”. Należało odnieść się do arabskich tekstów źródłowych, których transkrypcja przybliżyła odbiorcy arabskie realia. Ekwiwalentem tego leksemu jest „kinaja” (rodzaj rozwodu, kiedy mąż może wypowiedzieć słowa, które nie są tradycyjną formułą rozwodową, ale w jakiś sposób ten rozwód sugerują. W prawie muzułmańskim wystarczy bowiem, że mąż trzy razy powie żonie: „rozwodzę się z Tobą” i są rozwiedzeni). Te trzy przykłady pokazują, jak intertekstualność w przypadku kultury trzeciej jest ważna dla treści i zachowania kolorytu wielokulturowego oryginału.

Zdecydowanie najprostsza grupa treści intertekstualnych są teksty z Pisma Świętego i pochodnych tekstów religijnych. Pismo Święte, uważane przez wielu za podwalinę cywilizacji, doczekało się wielu opracowań. W tym opracowań ułatwiających tłumaczom pracę. Takim narzędziem jest strona bibliopolskie.pl, na której można znaleźć wszystkie dostępne tłumaczenia potrzebnych fragmentów Pisma Świętego. W przypadku innych tekstów religijnych tłumacz zwykle sięga do istniejących już przekładów. Tak też postanowiłem zrobić przy okazji wypowiedzi św. Augustyna — także bohatera analizowanego dramatu.

[1]

Марьюшка: А кто его знает. Как говорил Блаженный Августин, *grande profundum est ipse homo* — великая бездна сам человек, волосы его легче счесть, чем его чувства и движения его сердца.

Марыsieńka: А кто то wie. Jak mówił Święty Augustyn — *grande profundum est ipse homo* — wielką, tajemniczą przepaścią jest człowiek, o Panie! Ale łatwiej zliczyć jego włosy niż jego uczucia i poruszenia jego serca.

[2]

Блаженный Августин: Любовь не тюрьма, но сводит с ума. Любовь не пожар, загорится — не потушишь.

Święty Augustyn: Miłość to nie więzienie, ale wprawia w szal. Miłość to nie pożar, wznieci się — nie ugasisz.

[3]

Блаженный Августин: Ум в дураках у сердца. Любовь — победа воображения над разумом. Сердцу не прикажешь. Любовь зла, полюбишь и козла.

Święty Augustyn: Serce zawsze wystrychnie rozum na dudka. Miłość to zwycięstwo wyobraźni nad inteligencją. Serce nie służy. Miłość to uczucie głupie, zaczyna się w sercu, a kończy na dupie.

[4]

Блаженный Августин: В необходимом — единение, в сомнительном — свобода, во всем — любовь.

Święty Augustyn: W rzeczach koniecznych — jedność, w wątpliwych — swoboda, we wszystkich miłość.

Jeden z powyższych przykładów można odnaleźć w *Wyznaniach* — najśłynniejszym dziele Augustyna. Opisał w nim wydarzenia z własnego życia, poszukując jednocześnie prawdy o sobie, świecie i Bogu. Odnalezienie tego fragmentu polegało wyłącznie na zlokalizowaniu go w istniejącym już przekładzie. Pozostałe kwestie Augustyna to cytaty, quasi-cytaty, powiedzenia i powiedzonka, aforyzmy o miłości, w tym powiedzenia autorskie. W warstwie stylistycznej nawiązują one jednak do charakteru tekstu religijnego. To ważne, bo w swoich *Wyznaniach* Augustyn myśli frazami biblijnymi. Dlatego też warstwa stylistyczna zaproponowanych ekwiwalentów harmonijnie korelowała z warstwą semantyczną. Większość z nich można znaleźć na stronach typu „Пословицы и поговорки на тему любовь” i „Цитаты о любви на каждый день”. Inne natomiast należało odnaleźć w literaturze, jak aforyzm: „Любовь — победа воображения над разумом”, który można przypisać Henry’emu Louisowi Menckenowi — „Miłość to zwycięstwo wyobraźni nad inteligencją”. Były też takie, przy których musiałem wykazać się kreatywnością, by przekazać znaczenie i stylistykę oryginału, w tym sprowadzić do poziomu bajkowości rozgrywającą się akcję (na przykład zdehumanizowanie postaci świętego, czego celem jest już nawet jego obecność w tekście dramatu). Obrazuje to chociażby przykład „Любовь зла, полюбишь и козла” (dosł. Miłość jest zła, bo pokochasz i barana), dla którego z premiedytacją zaproponowałem bardziej wyraziste i obrazowe: „Miłość to uczucie głupie, zaczyna się w sercu, a kończy na dupie”. Wizerunek świętego Augustyna nabrał dzięki temu jowialnego charakteru — z jednej strony wykazuje się dobroduszością, a z drugiej pozwala sobie na pewną dozę rubaszości.

Na tych kilku przykładach chciałem pokazać przede wszystkim problem przekładu intertekstualności na scenie. Zachowanie w przekładzie nawiązań intertekstualnych — niezależnie od rodzaju przekładu — to rzecz trudna, ale nie niemożliwa. I choć często nawiązania intertekstualne są silnie związane z kulturą wyjściową i możliwe do odczytania jedynie przez odbiorcę, który

tę kulturę zna, to przecież odbiorca pierwotny też może nie wszystko zrozumieć. Na końcu należy zadać pytanie, jak w takiej sytuacji odnajduje się tłumacz, którego tekst staje się częścią tekstowego *universum*. Jak powinien zachować się tłumacz sceniczny, który wiedząc o nawiązaniach intertekstualnych, nie może ich eksplicytnie zaznaczyć w tekście, gdyż będzie on wygłaszany ze sceny? W przypadku analizowanego tekstu dużą rolę odgrywała warstwa stylistyczna. To dzięki niej tłumacz mógł nawiązywać do tekstów źródłowych, których wyznaczniki stylistyczne są stosunkowo łatwe do oddania.

W takich przypadkach bardzo ważna jest przydatność inscenizacyjna (inscenizacyjność) tekstu. Taką szansę dała szkoła przekładu „Słowa na Słowa”. Po ośmiu miesiącach pracy nad tekstem tłumaczenia zostały przekazane reżyserom i aktorom do performatywnego odczytania. Wówczas wprawieni w swoją profesję aktorzy odkryli implicytne znaczenia tekstu. Intonacją, modulacją głosu, zmianą ról, odczytaniem tekstu na stronie, wprowadzili odbiorcę w świat *Finista*, w realia syryjskich muzułmanów, w życie i myśli świętego Augustyna. Rola tłumacza polega na stworzeniu takiego tłumaczenia, że nawet bez jego obecności na próbach stolikowych czy czytaniu performatywnym, aktorzy będą w stanie odczytać zapisane treści.

BIBLIOGRAFIA

- Baśń o Jasnym Sokole: *Finist* — *Dzielny Sokół*. Reż. G. Wasiljew, 1975.
- Czech J.: *Czy Merylin Mongoł jest piękna? O tłumaczeniu Nikołaja Kolady*. W: *Merylin Mongoł i inne sztuki*. Red. N. Kolada. Kraków 2005, s. 314–322.
- Finist* — *Sokół Promienisty*. W: *Mocarni czarodzieje*. Wybór, przekład, posłowie, przypisy A. Barszczewski. Warszawa 1983.
- Głowiński M.: *Poetyka i okolice*. Warszawa 1992.
- Krzystofiak M.: *Translatologiczna teoria i pragmatyka przekładu artystycznego*. Poznań 2011.
- Pavis P.: *Współczesna inscenizacja. Źródła, tendencje, perspektywy*. Przeł. P. Olkusz. Warszawa 2011.
- Piórko Finista Jasnego, Cud-Sokoła*. Przeł. M. Dolińska, Moskwa 1983.
- Tabakowska E.: *O przykładzie na przykładzie. Rozprawa tłumacza z „Europą” Normana Daviesa*. Kraków 2008.
- Wieremiejewicz M.: *Funkcja semantyczna formantu -ka we współczesnej polszczyźnie*. W: *Tekst — akt mowy — gatunek wypowiedzi*. Red. U. Sokólska. Białystok 2013, s. 401–414.
- Афанасьев А.Н.: *Русские народные сказки*. Москва 1913.
- Будур Н.В.: *Тридешатое (тридевятое) царство*. В: *Сказочная энциклопедия*. Ред. Н.В. Будур. Москва 2005.

MACIEJ MAŁEK

ON THE PRACTICE OF THE STAGE TRANSLATION. TRANSLATION OF INTERTEXTUALITY IN DRAMA *FINIST, THE BRAVE FALCON*

Summary

The present article aims at presenting the problem of the stage translation practice. The research material are drama *Finist, the brave Falcon* written by Svetlana Petrijchuk and its translation into Polish made by the author of this article. The author analyses the challenges the translator faces during the process of translation of intertextuality, here understood as a distinctive feature of the stylistic character and meaning of the text. Moreover, the author underlines the importance of the translation schools where young adepts of translation can gain requisite knowledge and inestimable experience.

Keywords: *Finist, the brave Falcon*, stage translation, intertextuality

МАЦЕЙ МАЛЕК

О ПРАКТИКЕ СЦЕНИЧЕСКОГО ПЕРЕВОДА. ПЕРЕВОД ИНТЕРТЕКСТУАЛЬНОСТИ В ПЬЕСЕ *ФИНИСТ ЯСНЫЙ СОКОЛ*

Резюме

Настоящая статья посвящена вопросу практики сценического перевода. Материалом для анализа являются пьеса *Финист ясный сокол* Светланы Петрийчук и её перевод на польский язык, выполненный автором данной статьи. Автор анализирует трудности, с которыми сталкивается переводчик в процессе работы над интертекстуальными произведениями. Интертекстуальность в настоящей работе понимается как отличительная особенность стилистической и семантической характеристик сценического текста. Кроме того, автор подчёркивает значение школ перевода, в которых молодые переводчики могут приобрести необходимые знания и бесценный опыт.

Ключевые слова: *Финист ясный сокол*, сценический перевод, интертекстуальность

RENATA NIZIOŁEK

Uniwersytet Pedagogiczny im. KEN w Krakowie
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4002-730X>

POJEDYNEK NA SŁOWA: MOLIEROWSKA SZKOŁA ŻON
W PRZEKŁADACH TADEUSZA BOYA-ŻELEŃSKIEGO I BOHDANA KORZENIEWSKIEGO

W roku 1912, we Lwowskiej Księgarni Bernarda Połonieckiego ukazały się dramaty Moliera w przekładzie Tadeusza Boya-Żeleńskiego. Ta sześciotomowa edycja spotkała się natychmiast z entuzjastycznym przyjęciem zarówno krytyki, jak i czytelników. Wybitny krytyk literacki i teatralny Adam Grzymała-Siedlecki dostrzegł w niej najcenniejszy w ostatnich latach „nabytek piśmiennictwa polskiego”, nazwał ją „dowodem cywilizacyjnym” dającym polskiej mowie twórczość „jednego z najrozumniejszych ludzi, jakich Europa wydała”. „Talent poety — pisał Grzymała-Siedlecki — sprzęgł się w tej pracy z cierpliwością benedyktyna”¹. O przełomowym charakterze pracy Boya świadczą też słowa Zbigniewa Raszewskiego, dla którego teksty te zamykają „pewną epokę w polszczeniu Moliera” i otwierają nową „epokę właściwego przekładu w jego fazie początkowej, pionierskiej”². Zdanie Raszewskiego podzielał także Jan Błoński, który w tekście o wymownym tytule *Szekspir przekładu* pisał:

Boy „przewartościował” pojęcie przekładu, wzmógł zainteresowanie i podniósł wymagania; nadał też pracy tłumacza wyższą godność: trud przekładania książek zbliżył znacznie do pracy pisarza artysty. Dlatego też już na zawsze pozostanie w Polsce patronem tłumaczy³.

¹ B. Winkłowa: *Tadeusz Żeleński (Boy). Twórczość i życie*. Warszawa 1967, s. 53.

² J. Pawłowiczowa: *Zagadnienia edytorskie*. W: Molière: *Wybór komedii*. Wrocław–Warszawa–Kraków 2001, s. LXXIX.

³ J. Błoński: *Szekspir przekładu*. W: T. Boy-Żeleński: *Antologia literatury francuskiej*. Warszawa 1958, s. 5.

Warto przy tym pamiętać, że — jak zaznacza Błoński — ujmując rzecz chronologicznie, język francuski uzyskał rozwojową dojrzałość w wielu XVII (a więc w epoce Moliera), tymczasem polszczyzna rozkwitła w pełni dopiero dwa wieki później, tłumacz nie posiadał więc żadnego chronologicznego odpowiednika w języku polskim. Umiał jednakże

[...] stworzyć fikcyjny styl polskiego (nie istniejącego) klasycyzmu, nie taki, jaki był (bo go nie było) ale taki, jaki być „powinien”. Można by więc żartobliwie powiedzieć, że — tłumacz — napisał Boy spory (a brakujący) fragment historii polskiej literatury⁴.

Sam autor przekładu, dziewięć lat po pierwszym wydaniu dzieł Moliera, już jako wytrawny tłumacz z wieloletnim doświadczeniem, napisze:

Żyliśmy jeden wiek w niewoli; dwa poprzednie, bez mała, w głębokiej ciemnocie. Zatomowano nam tyle źródeł myśli, okaleczono tyle dziedzin ducha, brak nam mnóstwa, mnóstwa rzeczy, bardziej jeszcze w sferze intelektu niż jakiegokolwiek innej. Żadna literatura współczesna nie da prawdziwej kultury umysłu [...]. Na pożywny bulion myśli trzeba wieków. Zwróćmy się tedy do Francji po to, czego nam nie staje [...]. Mamy własnych wspaniałych Romantyków; uczynmy sobie z pisarzy francuskich swoich klasyków⁵.

I choć pod wieloma względami przekłady Boya zasługują na podziw i szacunek, to jednak nie można zapominać, że tłumacz pracował pod naporem dawnej polszczyzny, czego skutkiem są częste u bohaterów Molierowskich komedii wyrażenia rubaszne, manieryczne, swojskie, o sarmackim zabarwieniu. Wybitny aktor, dramatopisarz, prozaik i eseista Jerzy Zawieyski zauważa:

Wielbiciel Fredry, mimo woli nieraz postaciom Molierowskim nadaje cechy podobieństwa do Cześników i Rejentów. Soczystość i dosadność polszczyzny Boya niejednokrotnie prowadzi go ku sarmatyzmowi, ku delikatnym polonizmom, zwłaszcza w niektórych powtarzających się rubasznym wyrażeniach lub zwrotach asan, aśčka, waćpanna, waćpan itp.⁶.

W bardzo podobnym tonie wyraża się o tłumaczeniach Boya romanista, znawca literatury francuskiej Rachmiel Brandwajn:

Boy lekceważy dorobek XIX stulecia i wraca do starych tradycji, choć ani bohaterom, ani obyczajom nie nadaje polskiej barwy. Narzuca jednak aleksandrynom Molierowskim wiersz Zabłockiego, a klasyczną przyzwoitość zastępuje częstokroć krajowego chowu ma-

⁴ Tamże, s. 9.

⁵ T. Boy-Żeleński: *Antologia literatury francuskiej*. Warszawa 1958, s. 43–44.

⁶ J. Zawieyski: *O przekładach dramatu*. W: *O sztuce tłumaczenia*. Red. M. Rusinek. Wrocław 1955, s. 430.

nią, dziarska i poufała. Sarmatyzm przynosi *Świętoszkowi* więcej szkód niż pożytku, uprzystępnia komedię, lecz wypiera elegancję, wdzięk, czasami poezję, niweczy cechy decydujące o randze dzieła w literaturze francuskiej i światowej⁷.

Zasługi Boya-Żeleńskiego w udostępnianiu polskiemu czytelnikowi kanonów francuskiej literatury są niepodważalne. Jednak z upływem czasu zmienia się nie tylko język, ale także estetyczne kanony i nagle to, co przyjęto tak entuzjastycznie na początku wieku, już w połowie tego stulecia wzbudza wątpliwości. Okazuje się bowiem, że w ciągu kilku zaledwie dziesięcioleci zachodzi znacząca zmiana w postrzeganiu Moliera jako autora dzieł teatralnych, a co za tym idzie, także i w ich przekładzie. W roku 1948 wybitny teatrolog i reżyser Bohdan Korzeniewski, w trakcie przygotowań do inscenizacji *Szkoły żon* w jednym z łódzkich teatrów, odkrywa w tłumaczeniu Boya bardzo wiele nieścisłości, co w konsekwencji sprawiło, że reżyser dokonał istnej rewolucji, wprowadzając do tekstu około dwóch tysięcy poprawek⁸. Korzeniewski mówił o tym bardzo wyraźnie:

Wie pani, ile Arnolf ma lat? 42. Molier mówi o tym w tekście bardzo wyraźnie. Ale nikt na to nie zwraca uwagi. Konwencja uczyniła z Arnolfa starca. Im dalej od czasów Moliera, tym bardziej Arnolf się starzał. Człapiący staruszek zakochany w młodej dziewczynie. Tani komizm. I to właśnie przekazał nam Boy. Nie zdobył się nawet na to, by oddać zuchwalstwo języka Moliera. To zresztą trudne. Kiedy Arnolf wybucha namiętnością, długo tajoną, mówi językiem brutalnym, drastycznym. Mówi — będę cię zakorkowywał, będę cię męczył, gniótł, gryzł. A Boy tłumaczy — będę Cię pieścił, cackał, całuski wysysał. Więc u Moliera jest dramat, a u Boya starcze dziamkanie, posuwanie nogami⁹.

Tak więc w przypadku Korzeniewskiego projekt tłumacza (w Bermanowskim rozumieniu tego pojęcia) poprzedzony został niejako etapem wstępnym, rodzajem preanalizy znacznie głębszej niż ta, z jaką mamy do czynienia podczas lektury tekstu, choć nie będącej jeszcze etapem analizy właściwej, która zaistnieć może — zdaniem Bermana — tylko podczas aktu tłumaczenia. Był to etap próby rewizji przekładu Tadeusza Boya-Żeleńskiego. „Gdy przekład jest ponownym przekładem — pisze Berman — jest on jawnie lub nie ‘krytyką’ poprzednich przekładów”¹⁰, ponieważ odwołuje się do poprzednich wersji tekstu, a jednocześnie fakt, że w ogóle zaistniał, świadczy o ich

⁷ R. Brandwajn: „*Świętoszek*” („*Tartuffe*”) Moliera. Warszawa 1968, s. 114.

⁸ Korzeniewski poprosił wdowę po Tadeuszu Boyu-Żeleńskim, Zofię Żeleńską, o zgodę na zamieszczenie informacji o tych poprawkach na afiszu teatralnym, zgody takiej jednak nie otrzymał.

⁹ M. Szejnert: *Sława i infamia. Z Bohdanem Korzeniewskim rozmawia Małgorzata Szejnert*. Kraków 1988, s. 92–93.

¹⁰ A. Berman: *Pour une critique des traductions: John Donne*. Paris 1995, s. 27.

niedoskonałości. Opinia ta doskonale ilustruje przypadek Bohdana Korzeniewskiego. W jego oczach przekłady Boya „były literacko znakomite, ale całość fałszywa, konwencjonalna, zabawowa”¹¹. Korzeniewski twierdził, że literackie stylizacje Boya zbyt nachalnie narzucają pewne konwencje teatralne, stanowiąc często ograniczenie dla scenicznej wypowiedzi reżysera i aktorów. W opinii Zbigniewa Raszewskiego¹² kształt literacki komedii, choć jest tylko jednym w wielu elementów w utworze teatralnym, ma tak istotne znaczenie, że w przekładzie może prowadzić do wyrazistych deformacji woli autora, jak to się stało w przypadku Arnolda. „To samo przecież — dodaje — można powiedzieć o *Tartuffie*, *Alceście* czy *Harpagonie*. I tutaj odnajdujemy załączek najważniejszego problemu: chodzi mianowicie o to, czym ma być tekst teatralny?” Moliere, zdaniem Raszewskiego, jako autor, aktor i inscenizator swoich komedii w jednej osobie „stworzył nowożytny kanon tekstu teatralnego” i choć Raszewski bez wątpienia doceniał historyczne walory przekładów Boya, to jednak podejrzewał, że „pisarz był niewrażliwy na szczególne potrzeby teatru”. Dlatego też obce mu były wątpiwości dotyczące potrzeby ponownego przekładu dzieł wielkiego klasyka:

Ale jest jeszcze jedna okoliczność — pisał — wyznaczająca Korzeniewskiemu szczególne miejsce w dziejach Moliera u nas. Łączy się ona z zawodem, który Korzeniewski długo wykonywał, a mianowicie z zawodem reżysera. Korzeniewski nie dlatego zaczął Moliera na nowo tłumaczyć, że mu się przekład Boya nie podobał, ale dlatego, że wystawiając Moliera, stwierdził potrzebę przełożenia go na nowo z powodów ściśle teatralnych¹³.

To właśnie nadanie teatralnego charakteru komediom Moliera znalazło się u źródeł projektu tłumacza, który o swojej strategii przekładowej pisał:

Za pośrednictwem klasyków nawracamy zawsze do współczesności. Jedynie ten klasyk uzyskuje prawo pobytu na scenie dzisiejszej, który umie przemawiać językiem aktualności. Taki język odnajduje się nie tylko w wydarzeniach naszego czasu, ale i w mowie, jaką się posługujemy. Przy swoim przekładzie byłem zdania, że nie ma potrzeby uciekania się do mowy dawnej, wystarczy jedynie w mowie dzisiejszej starannie unikać słów i zwrotów, którymi współcześni Molierowi Polacy się nie posługiwali¹⁴.

Korzeniewski, jako historyk teatru, przez wiele lat zajmował się epoką klasyczną teatru francuskiego, dogłębnie studiując ją jeszcze przed wojną, podczas stypendialnego pobytu w Paryżu. Świetnie znał twórczość Moliera i widział w niej ogromny potencjał. Jego pragnieniem było odkrycie

¹¹ M. Szejnert: *Sława i infamia...*, s. 92.

¹² J. Pawłowiczowa: *Zagadnienia edytorskie...*, s. LXXVI.

¹³ Tamże.

¹⁴ B. Korzeniewski: *Od tłumacza*. Program teatralny do spektaklu *Tartuffe*. Płock 1985, s. 16.

„prawdziwego Moliera”, takiego, jakiego nie znał jeszcze wtedy polski teatr. Wielokrotnie wyrażał swe ubolewanie, że ów wielki dramatopisarz „znany był w Polsce jako zabawniś”¹⁵. Zależało mu bardzo, by uwolnić Moliera od sztabowych, szkolnych opinii, konwencjonalnych przekonań, krzywdzących komunałów; chciał ukazać głębię jego tekstów, ich wielopłaszczyznowość inspirującą do wielu różnorodnych interpretacji.

Jesteśmy ledwie na początku drogi do prawdziwego życia się z tym pisarzem — pisał — Boy oczyścił spory szmat drogi do Moliera z uprzedzeń, fałszów, często nawet wyraźnych głupstw, ukazał rozległe perspektywy jego sztuki, zachęcił do poszukiwania prawdy ludzkiej w postaciach, ale nie mógł radykalnie zmienić wszystkiego, bo to było nad siły jednego człowieka. Dotąd więc w sądach o Molierze posługujemy się tym łatwym skrótem, który zwyczajnie nosi miano komunału¹⁶.

Tak więc Korzeniewski, chcąc ukazać prawdziwą wielkość twórczości Francuza, przystępuje do tłumaczenia jego sztuk. Przekład *Szkoły żon* pochodzi z roku 1956 (sześć lat wcześniej powstało tłumaczenie Molierowskiego *Don Juana*). Korzeniewski ostatecznie zrezygnował z wystawiania komedii na podstawie gruntownie przerobionego przez siebie tłumaczenia Boya, przygotowując inscenizację dla Teatru Nowego w Łodzi. Dramat jest opowieścią o zatwardziałym kawalerze, czterdziestodwuletnim Arnolfie, którego zła opinia o kobietach oraz paniczny strach przed byciem zdradzonym prowadzi do działań, które mają uchronić go przed kompromitacją. Przygarnia na wychowanie czteroletnią wiejską dziewczynkę, by z dala od wszelkich pokus wyrosła w przyszłości na posłuszną żonę. Los jednak bywa przewrotny i dorosła już Agnieszka zakochuje się w Horacym, synu bliskiego przyjaciela Arnolfa. Zrozpaczony Arnolf próbuje na wszelkie sposoby przekonać Agnieszkę (która w tłumaczeniu Boya nosi imię Anusia) do zmiany decyzji. To końcowy fragment dialogu, o którym tak niepochlebnie wyrażał się Korzeniewski, zarzucając Boyowi, że uczynił z bohatera „dziamkającego starca”. U Boya jest jednak w tej scenie znacznie więcej nieścisłości, które doprowadziły do bardzo znacznego zaburzenia jej wymowy:

Molière¹⁷

Arnolpne: [...]

Vois ce regard mourant, contemple ma personne,
Et quitte ce morveux et l'amour qu'il te donne.
C'est quelque sort qu'il faut qu'il ait jeté sur toi,
Et tu seras cent fois plus heureuse avec moi.

¹⁵ M. Szejnert: *Sława i infamia...*, s. 91.

¹⁶ B. Korzeniewski: *O wolność dla pioruna... w teatrze*. Warszawa 1973, s. 197.

¹⁷ Molière: *L'école des femmes*. Paris 1979, s. 466.

Ta forte passion est d'être brave et leste :
Tu le seras toujours, va, je te le proteste,
Sans cesse, nuit et jour, je te caresserai,
Je te bouchonnerai, baiserais, mangerai ;
Tout comme tu voudras, tu pourras te conduire :
Je ne m'explique point, et cela, c'est tout dire.

Tadeusz Boy-Żeleński¹⁸

Arnolf [...]
Spójrz na mnie, spójrz na wzrok mój z miłości omdlały
I pluń na tego draba i jego zapaly
On cię urzekł na chwilę jakąś mocą ciemną,
Lecz sto razy szczęśliwą bardziej będziesz ze mną.
Lubisz się ładnie stroić, lubisz wstążki, szmatki,
Nie znasz, aniołku, jeszcze mej hojności rzadkiej;
W dzień i w nocy cię będę na rękach kołysał,
Będę cię cackał, pieścił, całuski wysysał;
Wszystko możesz pozwalać sobie bez bojaźni;
No, rozumiesz?... nie można wszak mówić wyraźniej.

Bohdan Korzeniewski¹⁹

Arnolf [...]
Spójrz, jak zebrzę oczami z niepokoju chory,
I porzuć tego chłystka i jego amory.
Jakiś urok diabelski rzucił mi na ciebie.
Ze mną będziesz szczęśliwsza, będzie ci jak w niebie.
Cenisz sobie odwagę, wolność jest ci droga,
Będziesz ją miała zawsze, przysięgam na Boga.
Ciągłe pieścić cię będę i kochać przymuszę.
Zacaluję, zagryzę, w uściskach zaduszę
I przy tem będziesz wolna i duszą, i ciałem.
Nie mówię więcej... Po co?... Wszystko powiedziałem.

Arnolf w tej scenie zapewnia Agnieszkę, że z nim będzie jej znacznie lepiej niż z Horacym, którego określa mianem „morveux”. Epitet ten oznacza smarkacza, Arnolf podkreśla tym samym swoją dojrzałość, mającą zapewnić mu wyższość nad rywalem. Użyty przez Korzeniewskiego epitet „chłystek” wydaje się więc znacznie bardziej pasować do opisanej sytuacji niż zaproponowany przez Boya „drab” oznaczający zbira, awanturnika, chuligana, niekoniecznie przecież młodego, a w dodatku o bardzo nieciekawej charakterystyce. Dalej w tym fragmencie rzeczy jeszcze bardziej się komplikują. Otóż w przypływie rozpaczyny spowodowanej wizją utraty ukochanej Arnolf obiecuje jej daleko idącą wolność w małżeństwie. Obietnica ta wybrzmiewa wy-

¹⁸ Molière: *Szkoła żon*. Przeł. T. Boy-Żeleński. Kraków 2003, s. 99.

¹⁹ Molier: *Szkoła żon*. Przeł. B. Korzeniewski. Warszawa 2017, s. 103.

rażnie w przekładzie Korzeniewskiego („cenisz sobie odwagę, wolność jest ci droga / będziesz ją miała zawsze, przysięgam na Boga”), natomiast bohater tłumaczenia Boya w tym samym momencie próbuje „przekupić” Agnieszkę wstążkami i szmatkami („lubisz się ładnie stroić, lubisz wstążki, szmatki / nie znasz aniołku jeszcze mej hojności rzadkiej”). Trudno o lepszy przykład całkowitego braku poszanowania woli autora skutkującego zmianą sensu wypowiedzi. Kolejny fragment ilustruje kolejne „przewinienie” Boya, który nie dba o precyzyjne oddanie Molierowskiej frazy, zadowolając się bardzo ogólnikowymi ekwiwalentami ze szkodą dla głębokiego sensu wypowiedzi:

Molière²⁰

Chrysalde

Mais comment voulez-vous, après tout, qu'une bête

Puisse jamais savoir ce que c'est qu'être honnête ?

Outre qu'il est assez ennuyeux, que je croi,

D'avoir toute sa vie une bête avec soi [...]

Tadeusz Boy-Żeleński²¹

Chryzald

Ale skądże wymagać możesz od tej gąski

By wiedziała, co znaczy cnota, obowiązki?

Nie mówiąc już, że nudnym musi być zakaty

Mieć wciąż przy swoim boku taki twór skrzydlaty [...]

Bohdan Korzeniewski²²

Chryzald

Lecz jak, u Boga Ojca, chcesz, by takie zwierzę

Zdołało pomiarkować, skąd się cnota bierze?

Musi być strasznie nudno, nad wszelkie pojęcie,

Spędzić calutkie życie z bezmózgim bydlęciem [...]

Powyższy czterowiersz wskazuje na bardzo krytyczny stosunek Chryzalda do wybranki Arnolfa, Agnieszki, którą postrzega on jako głupie zwierzę, które nie wie nic na temat uczciwości i z którym byłoby szalenie nudno spędzić całe życie. W tekście oryginału zwraca uwagę dwukrotne użycie przez Chryzalda leksemu „une bête”, który oznacza „zwierzę”, „bestię” czy nawet „bydlę”, a w znaczeniu przymiotnikowym „głupi”. Tak więc jedno słowo niesie dwa znaczenia, które precyzyjnie oddaje w swoim przekładzie Korzeniewski, gdzie pojawia się w pierwszym wersie „takie zwierzę”, w ostatnim zaś „bezmózgie bydlę”. U Korzeniewskiego czterowiersz ten wybrzmiewa całym swym okrucieństwem i dosadnością sformułowań. Tymczasem Boy-

²⁰ Molière: *L'école...*, s. 412.

²¹ Molière: *Szkola...*, s. 21.

²² Molier: *Szkola...*, s. 13.

-Żeleński nazywa ukochaną Arnolfa prostodusznie i sielsko brzmiącym epitetem „gąska”, by zakończyć wywód Chryzalda określeniem „twór skrzydłaty”, który raczej kojarzyć się może z postacią rodem z baśni czy fantazji niż okrutnym i obraźliwym opisem dziewczyny, jaki znajduje się w oryginale Molierowskiej komedii.

Dwa przytoczone powyżej fragmenty *Szkoły żon* to nieliczne z wielu przykładów bardzo różnych strategii tłumaczeniowych Tadeusza Boya-Żeleńskiego i Bohdana Korzeniewskiego. Dość powiedzieć, że ten ostatni ze znacznie większą pokorą podchodzi do wielkiego klasyka, starając się odnajdywać w języku polskim możliwie najbardziej adekwatne ekwiwalenty francuskich fraz, czyniąc tym samym przekład bliższy oryginałowi, dzięki czemu polski czytelnik (czy widz) ma możliwość poznać (wbrew wszechobecnym komunałom) bardziej prawdziwe oblicze wielkiego klasyka. Współczesny język tego tłumaczenia, użycie prostych, ale i bardzo precyzyjnych słów o oczywistym znaczeniu sprawia również, że reżyserzy chętnie sięgają po ten przekład, zapewnia on bowiem — a to w przekładzie teatralnym rzecz niezwykle istotna — nawiązanie i utrzymanie przez cały czas trwania widowiska kontaktu pomiędzy widownią i aktorami.

BIBLIOGRAFIA

- Berman A.: *Pour une critique des traductions: John Donne*. Paris 1995.
Błoński J.: *Szekspir przekładu*. W: T. Boy-Żeleński: *Antologia literatury francuskiej*. Warszawa 1958.
Boy-Żeleński T.: *Antologia literatury francuskiej*. Warszawa 1958.
Brandwajn R.: „Świętoszek” („*Tartuffe*”) Moliera. Warszawa 1968.
Korzeniewski B.: *O wolność dla pioruna... w teatrze*. Warszawa 1973.
Korzeniewski B.: *Od tłumacza*. Program teatralny do spektaklu *Tartuffe*. Teatr im. J. Szaniawskiego w Płocku 1985.
Molière: *L'école des femmes*. W: *Oeuvres Complètes*. Paris 1979.
Molière: *Szkoła żon*. Przeł. T. Boy-Żeleński. Kraków 2003.
Pawłowiczowa J.: *Zagadnienia edytorskie*. W: Molière: *Wybór komedii*. Wrocław-Warszawa-Kraków 2001.
Szejnert M.: *Sława i infamia*. Z Bohdanem Korzeniewskim rozmawia Małgorzata Szejnert. Kraków 1988.
Winklowska B.: *Tadeusz Żeleński (Boy)*. *Twórczość i życie*. Warszawa 1967.
Zawieyski J.: *O przekładach dramatu*. W: *O sztuce tłumaczenia*. Red. M. Rusinek. Wrocław 1955.

RENATA NIZIOŁEK

WORD DUEL: MOLIÈRE'S *SCHOOL OF WIVES* AS TRANSLATED BY TADEUSZ BOY-ŻELEŃSKI AND BOHDAN KORZENIEWSKI

Summary

When in 1912 a six-volume edition of Molière's works translated by Tadeusz Boy-Żeleński was published, the critics enthusiastically commented on the qualities of this translation. But translations (especially theatrical translations) are subject to the aging process very quickly, because the language is constantly changing, evolving. Forty years later, another translator, Bohdan Korzeniewski, saw in Boy's translations not only a note of patina, but above all far-reaching interference in the original text. The article aims to show different strategies in the translation work of both translators and to analyze fragments of Molière's *School for Wives* illustrating Boy's creative freedom too far advanced in opposition to Korzeniewski's full respect for the original version.

Keywords: Molière, *School for Wives*, theatrical translations, translation strategies

РЕНАТА НИЗЁЛЕК

ДУЭЛЬ НА СЛОВАХ: МОЛЬЕРОВСКАЯ ШКОЛА ЖЁН
В ПЕРЕВОДАХ ТАДЕУША БОЯЖЕЛЕНЬСКОГО И БОГДАНА КОЖЕНЕВСКОГО

Резюме

Когда в 1912 г. вышло шеститомное издание произведений Мольера в переводе Тадеуша Боя-Желеньского, критики с большим энтузиазмом обсуждали преимущества этого перевода. Известно однако, что переводы (особенно театральные), достаточно быстро стареют, так как язык подвергается разным изменениям. Спустя сорок лет другой переводчик, Богдан Коженевски, увидел в переводах Боя-Желеньского не только нотки патины, но также далеко идущие вмешательства в текст оригинала. Цель статьи заключается в том, чтобы выявить разные стратегии переводческой работы обоих переводчиков, а также проанализировать избранные фрагменты комедии *Школа жён* (1662) Мольера, иллюстрирующие далеко идущую творческую свободу Боя-Желеньского в отличие от версии Коженевского, который относится к оригиналу с большим уважением.

Ключевые слова: Мольер, *Школа жён*, сценический перевод, переводческие стратегии

PRZEKŁAD SPECJALISTYCZNY

LUBOMÍR HAMPL

Uniwersytet Śląski w Katowicach

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-9549-8360>

HEBRAJSKIE PTAKI OFIARNE W CZESKICH I POLSKICH PRZEKŁADACH PISMA ŚWIĘTEGO

WPROWADZENIE

Hebrajczycy — na co zwraca uwagę Janina Abramowska¹ — składali Bogu ku „czci” *jagnięta, barany i cielce*, a ku „przebłaganiu” *byki i gołąbki*. Ofiary krwawe winny się były ograniczać do zwierząt domowych — co miało wskazywać na osobisty charakter takiego czynu. Z tego też względu np. upolowane zwierzęta nie mogły być składane w ofierze, ponieważ nie były własnością ofiarnika, por. chociażby jedną polską i czeską wersję Psalmu 50,10–11: *do Mnie należy cała zwierzyna po lasach, tysiące zwierząt na moich górach. Znam całe ptactwo powietrzne, i do Mnie należy to, co się porusza na polu* (BT² 1989: 613) — czes. *Všechna lesní zvěř mi patří i dobytek na tisíci horách, v horách vím o každém ptáku, polní havěť též mám kolem sebe* (ČEP 2008: 548). Po wnikliwej analizie tekstów biblijnych daje się zauważyć, że w strukturze literackiej całego bloku przepisów skupiających się wokół całopalenia można wyróżnić trzy sekcje: *ofiary z bydła — z trzody — z ptactwa*³. Każda z nich ma trójczłonową budowę: wprowadzenie — rytuał — cel ofiary. Pierwszy rozdział *Księgi Kapłańskiej* opisuje ofiarę całopale-

¹ J. Abramowska: *Pisarze w zwierzyńcu*. Poznań 2010, s. 13.

² Wykaz skrótów znajduje się na końcu artykułu.

³ *Synogarlica* i *gołąb* związane były z różnymi rodzajami składanych ofiar, o których dowiadujemy się z poszczególnych rozdziałów i wersetów *Pisma Świętego*, czyli z *Księgi Kapłańskiej* (Kpł 1,14; 5,7.8.10.11; 12,6.8; 14,22.30; 15,14.29); *Księgi Liczb* (Lb 6,10), *Księgi Rodzaju* (Rdz 5,9) i z *Ewangelii wg Łukasza* (Łk 2,24).

nia (hebr. *ólá*⁴), która, jak zaznacza William MacDonald⁵, miała trzy poziomy, w zależności od tego, na co osoba ofiarująca mogła sobie pozwolić.

SYNOGARLICA I GOŁĄB JAKO DWA PTAKI OFIARNE W KSIĘDZE KAPŁAŃSKIEJ 1,14

Z nazwą *synogarlicą*, czes. *hrdlička* (pojawiającą się najczęściej wraz z nominacją *gołąb*, czes. *holub*) spotykamy się w pierwszym rozdziale *Księgi Kapłańskiej* (Kpł 1,14–17). Przywoływana jest trzecia sekcja (część⁶) rytuału ofiar całopalenia⁷, w której opisano dokładnie, jakie mogą być składa-

⁴ Wyraz *ólá* pochodzi od rdzenia leksemu, który oznacza 'iść w górę'. Stoi za tym metaforyczno-wyobrażeniowa myśl, że całe zwierzę wynoszone jest na Boży ołtarz i w całości jest ofiarowywane jako dar. Rytuał *ólāh* jest zaliczany do najcenniejszych ofiar w Izraelu. Jak zaznacza S. Łach: *Księga Kapłańska. Wstęp — przekład z oryginału — komentarz — ekskursy. Pismo Święte Starego Testamentu*, t. II, cz. 1. Poznań–Warszawa 1970, s. 114, wyraz hebr. *ólāh* wywodzi się od słowa *ālāh* 'wstępować/iść do góry', gdzie cała ofiara wznosiła się z dymem ku niebu. Zaś A. Tronina: *Księga Kapłańska. Nowy komentarz biblijny. Stary Testament*, t. III. Częstochowa 2006, s. 73 konstatuje, że *ólá* pochodzi od czasownika *lh* 'iść w górę'. Dar ofiarny bowiem „wznosił się” do Boga w postaci dymu, czyli w zmienionej formie, niejako odmaterializowany.

⁵ W. MacDonald: *Biblický komentář ke Starému zákonu*. Przeł. M. Indráková, J. Vopalecký. Brno 2017, s. 109.

⁶ Trzecia część — zgodnie z komentarzem biblijnym S. Łach: *Księga Kapłańska. Wstęp...*, s. 120 — skupiającą się wokół rytuału ofiar całopalenia (czes. *zápalná oběť*) dotyczy tzw. ofiar z ptaków — wyłącznie rytualnie i kultycznie czystych, jakimi są synogarlice i gołąbki. Tradycja żydowska przekazała dokładny opis całego rytuału (naderwanie szyi ptaka [inni używają określenia „ukręcenie głowy”], przecięcia paznokciem kości szyi razem z tchawicą i przełykiem, wyciskanie/wylanie krwi naprzeciw/w kierunku ołtarza oraz nadłamanie obu skrzydeł — pomijając obrzęd ćwiartowania — a na koniec spalanie ptasiej ofiary na ołtarzu). Przy ofierze z ptactwa wszystkie czynności rytualne wykonywał sam kapłan przy ołtarzu — patrz szersze rozważania: A. Tronina: *Księga Kapłańska. Nowy komentarz biblijny...*, s. 78–79; *Výklady I ke Starému zákonu. I Zákon: Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium*, příprava starozákonní překladatelská komise. Kostelní Vydří 1991, s. 336; A.J. Levoratti: *Księga Kapłańska. W: Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*. Red. nauk. W. Chrostowski. Warszawa 2000, s. 368–371.

⁷ Ofiara całopalenia — stanowiąca kluczowy element kultu w ramach świątyni — była ofiarą zwyczajną w publicznym kulcie izraelskim oraz najistotniejszym i nieodzownym dla życia aktem kultowym, patrz prace np. S. Łach: *Księga Kapłańska. Wstęp...*, s. 113–122; L. Ryken, J.C. Wilhoit, T. Longman: *Słownik symboliki biblijnej. Obrazy, symbole, motywy, metafory, figury stylistyczne i gatunki literackie w Piśmie Świętym*. Warszawa 1998, s. 633–635; A. Grabner-Haider: *Praktyczny słownik biblijny*. Przeł. i oprac. T. Mieszkowski, P. Pachciarek. Warszawa 1994, s. 877–881; M. Lurker: *Słownik obrazów i symboli biblijnych*. Przeł. bp K. Romaniuk. Poznań 1989, s. 147–149; J.S. Mařík: *Pohledy do tajemství Bible*. Praha 1994, s. 121; J. Bowker: *Bible — ilustrovaný průvodce Starým a Novým zákonem*. Przeł. i odpovědný red. M. Janata. Praha 2005, s. 66–67. W *Starym Testamencie* kult i ofiara były ze sobą nierozzerwalnie związane. Warto także zaznaczyć — na co zwraca uwagę KKB — że istniała tzw. ofiara zastępcza (hebr.

ne ofiary całopalne ze zwierząt⁸, w tym także, z jakich ptaków⁹. Mowa tylko o dwóch ornitofaunistycznych gatunkach (hebr. תֹר [h-8449]¹⁰ *tôr* i hebr. יֹנָה [h-3123] *yônâ*). W czeskich i polskich przekładach biblijnych¹¹ mamy czasami jednak inną sytuację, ponieważ liczba tłumaczonych nominacji ptaków (w zależności od rodzaju tłumaczenia) zmienia się. Najczęściej pojawiają się następujące nazwy jednowyrazowe¹²: czes. *hrdlička*, *holoubě*, *holub*, pol. *synogarlica*, *gołębię*, *turkawka*, *gołąb*, o czym świadczy poniższy werset Kpł 1,14:

- (I) BK *Jestliže pak z tactiva obět zápalnou obětovati bude Hospodinu, tedy ať obětuje z hrdliček aneb z holoubat obět svou.* (Kniha Mojžišova třetí, kteráž slove Leviticus 1,14).
- BO *A pakli z ptačství obětného ofěra bude hospodinu, jakožto z hrdlic a z holubát.*
- ČEP *Jestliže jeho darem Hospodinu bude zápalná obět z ptactva, přinese svůj dar z hrdliček nebo z holoubat.* (Třetí Mojžišova — Leviticus 1,14).
- ČSP *Bude-li jeho obětím darem Hospodinu zápalná obět z ptactva, přinese svůj obětní dar z hrdliček či z holoubat.* (Leviticus 1,14).
- B21 *Prináší-li Hospodinu darem zápalnou obět z ptactva, ať přinese svůj dar z hrdliček nebo z holoubat.* (Leviticus 1,14).
- PNS *Jestliže je však jeho obětní dar jako zápalná obět Jehovovi z ptactva, pak předloží svůj obětní dar z hrdliček nebo z mladých holubů.* (3. Mojžišova 1,14).

ášām) z pary *synogarlic* lub *młodych gołębi*, przeznaczona dla człowieka ubogiego, którego nie stać było na złożenie ofiary ze zwierząt — patrz R.J. Faley: *Księga Kapłańska*. W: *Katolicki komentarz biblijny*. Red. nauk. W. Chrostowski. Warszawa 2001/2004, s. 105.

⁸ Przeglądając dokładnie nazewnictwo zwierząt, można zauważyć, że w tym wersecie najpierw — spośród faunistycznej leksyki — zostało wyeksponowane hebr. słowo תֹר [h-5775] *ôp*, które wskazuje na to, z jakich również innych zwierząt — tym razem skupiając się na świecie podniebnym (tj. latającym) — mogą być składane ofiary całopalne. Chodzi najogólniej o wyraz, który w procesie translacyjnym oddawany jest przez skonwencjonalizowane leksemy: *ptak/ptaki/ptactwo* (staropolskie *ptastwo*) — czes. *pták/ptáci/ptactvo*. W dalszej części tegoż samego wersetu Kpł 1,14 została doprecyzowana nazwa תֹר do dwóch konkretnie awifaunistycznych gatunków: תֹר *tôr* tłumaczony najczęściej jako *synogarlica/turkawka* i יֹנָה *yônâ* przekładany jako *gołąb/gołębica*.

⁹ Ptaki, głównie gołębie domowe, składali w ofierze ludzie biedni, którzy nie mieli większych zwierząt lub nie mogli poświęcić jednego z nich. Starożytne teksty z Alalach i Anatolii, na co zwraca uwagę *Komentarz historyczno-kulturowy do Biblii Hebrajskiej*, potwierdzają, że ptaki składano w ofierze również w krajach sąsiadujących z Izraelem. Ostatnie badania dowodzą (por. J.H. Walton, V.H. Matthews, M.W. Chavalas: *Komentarz historyczno-kulturowy do Biblii Hebrajskiej*. Red. W. Chrostowski. Warszawa 2005, s. 28), że usuwano nie wole, lecz części związane z otworem stekowym, m.in. ogon, odbyt i wnętrzności. Czynności te miały na celu przygotowanie zwierzęcia do złożenia w ofierze.

¹⁰ Przywołuję pomocniczą numerację Stronga hebrajskich nazw.

¹¹ Na potrzeby niniejszego artykułu wykorzystano 16 „bazowych” przekładów biblijnych — 8 czeskich i 8 polskich edycji biblijnych. Porównano dwa przykłady starotestamentowe Kpł 1,14 i Kpł 5,7.

¹² Oprócz nielicznych wyjątków, tj. por. np. dwuwyrazową terminologię ornitologiczną, czyli tzw. nazewnictwo binominalne — pol. *gołąb domowy* (łac. *Columba livia f. domestica*) pojawiające się w edycji PNS.

- JB** *Je-li jeho darem Jahvovi celopal z ptactva, bude obětovat **hrdličku** nebo holoubě.* (Levitikus 1,14).
- SNC** *Pokud mi někdo jako Hospodinu připrloaví oběť z ptactva, ať přinese **hrdličku** nebo mladého holuba.* (Třetí Mojžišova — Levitikus 1,14).
- BG** *A ježliby z ptastwa całopalenia ofiarę chciał kto ofiarować Panu, tedy niech przyniesie z **synogarlic**, albo z gołąbiąt ofiarę swoją.* (Trzecie Księgi Mojżeszowe — Levitikus 1,14).
- BJW** *A jeřliby z ptastwa całopalenia była ofiara Panu, z **synogarlic** albo gołąbiąt,* (Księgi Kapłańskie 1,14).
- NBG** *Zař jeřli jeho ofiara całopalna dla WIEKUISTEGO jest z ptactwa — niech przyniesie swoją ofiarę z **turkawek**, albo młodych gołębi.* (III Księga Mojżesza 1,14).
- BT** *A jeřeli kto chce złożyć w darze ptaka jako całopalenie dla Pana, niech złoży w darze **synogarlicę** lub młodego gołębia.* (Księga Kapłańska 1,14).
- BWP** *Jeřli ktoś składa ofiarę całopalenia z ptaków, niech weźmie **synogarlicę** albo młodego gołąbka.* (Księga Kapłańska 1,14).
- BW** *A jeřeli jego ofiara całopalna dla Pana ma być z ptactwa, to niech złoży swoją ofiarę z **synogarlic** lub z gołąbków.* (Levitikus — Trzecia Księga Mojżeszowa 1,14).
- BP** *Jeřli zař ktoś [chce złożyć] dla Jahwe ofiarę całopalną z ptactwa, niech złoży w darze **synogarlicę** albo gołąbka.* (Księga Kapłańska 1,14).
- PNŚ** *Lecz jeřli jego dar ofiarny jako całopalenie dla Jehowy jest z ptaków, to złoży swój dar ofiarny z **turkawek** lub młodych gołębi domowych.* (Kpł 1,14).

Odnosnie do drugiego z wymienionych ptaków w Kpł 1,14 zauważamy, że w tekście sporządzonym pierwotnie (czyli wyjściowym hebrajskim) przed wyrazem *וֶחֱי* (*yônâ*) występuje leksem *בֶּן* [h-1121], który wskazuje na ‘syna’ w szerokim znaczeniu¹³. Wyraża on również stosunek przynależności, czyli termin ten może oznaczać ‘młody’. Właśnie takie tłumaczenie — *czes. młady holub*, *pol. młody gołąb* — zastosowano w kilku przeanalizowanych przekładach biblijnych: PNS, SNC, NBG, BT, BWP i PNŚ z tą jednak różnicą, że w SNC, BT i BWP zastosowano liczbę pojedynczą, a w PNS, NBG i PNŚ użyto liczby mnogiej. Tylko w polskojęzycznym tłumaczeniu *Przekładu Nowego Świata* widnieje sprecyzowana forma młodych gołębi, uzupełniona dodatkowo przymiotnikiem *domowe*, por. *młodych gołębi domowych*. W tym przypadku zastosowano nazewnictwo binominalne, typowe dla określenia gatunku ptaka. Ponieważ były to ptaki udomowione, rytualne prawo Izraela dopuszczało składanie ich w ofierze. Chodziło, jak zaznacza jeden z komentarzy biblijnych¹⁴, o tzw. ofiary ubogich, gdzie materią mogły być zarówno *hattôrîm* „synogarlice”, jak i *hajjônâ* „gołębie”.

¹³ Por. P. Briks: *Podręczny słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*. Warszawa 2000, s. 59; B. Pípal: *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*. Praha 2006, s. 28; J. Heller: *Vocabularium biblicum septem linguarum — Biblický slovník sedmi jazyků hebrejsko-řecko-latinsko-anglicko-německo-maďarsko-český*. Praha 2000, s. 24–25 oraz J. Heller: *Výkladový slovník biblických jmen*. Praha 2003.

¹⁴ Por. A. Tronina: *Księga Kapłańska. Nowy komentarz biblijny...*, s. 78–79.

Jeżeli zaś chodzi o pierwszego z wymienionych przedstawicieli kategorii pojęciowej ptactwa, jakim jest hebr. *תור* *tôr*, to w tłumaczeniu biblijnym (PNŚ), ale także dodatkowo i we współczesnym przekładzie (NBG) zamiast *synogarlice* pojawia się *turkawka*. W przypisie ostatnio wymienionej *Nowej Biblii Gdańskiej* znajduje się wyraźny zapis, że *turkawki* także oznaczają *synogarlice*, co potwierdzałoby tezę o potocznej synonimii i bliskoźnaczności pojęciowej tych leksemów. Tradycja żydowska wymagała, aby składane w ofierze *synogarlice* były „dorosłe”, zaś *gołębie* by były „młode”. Zostało to w różny sposób odzwierciedlone w zaprezentowanych czeskich i polskich tłumaczeniach biblijnych, czyniąc z nazwy ofiarowanego ptaka formę deminutywną w rodzaju nijakim: czes. *holúbě/holoubě/holoubata*, pol. *gołębię* lub podkreślając bezpośrednio przez przymiotnik jego ‘młodość’, względnie ‘młody wiek’: czes. *mladý holub*, pol. *młody gołąb/młody gołąbek/młode gołębie domowe*¹⁵.

W czeskojęzycznych tłumaczeniach biblijnych tylko w dwóch przypadkach (JB i SNC) użyto liczby pojedynczej, natomiast w przekładach polskojęzycznych odnotowujemy aż trzy tłumaczenia, w których analizowane nazwy ptactwa zostały użyte również w liczbie pojedynczej (BT, BWP i BP). W pozostałych przekładach biblijnych — sześciu czeskich i pięciu polskich (BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, BG, BJW, NBG, BW i PNŚ) — wykorzystano liczbę mnogą¹⁶.

¹⁵ W monografii *Zwierzęta symboliczne i mityczne* Jean C. Cooper zwraca uwagę na awifaunistyczną leksykę, a konkretnie przywołuje zwrot „udomowione ptaki” (które można porównywać z zastosowanym terminem „domowe ptaki”, jaki pojawia się na kartach Biblii). Por. „Udomowione przez Hebrajczyków *synogarlice* i *gołębie* były jedynymi ptakami, które zgodnie z prawem Mojżeszowym można było złożyć w ofierze Bogu” (J.C. Cooper: *Zwierzęta symboliczne i mityczne*. Przeł. A. Kozłowska-Ryś, L. Ryś. Poznań 1998, s. 67). Temat ten porusza również Anna Maria Wajda, która zaznacza, że do zwierząt ofiarnych należały ptaki — *gołębie* (*Columba livia* f. *domestica*) i *synogarlice* (*Streptopelia decaocto*), bo te do niewoli babilońskiej były jedynymi ptakami hodowanymi w starożytnym Izraelu (A.M. Wajda: *Szkice z biblijnego zwierzyńca*. Kraków 2016, s. 95).

¹⁶ Liczba mnoga pojawia się dodatkowo w „uzupełniających” przekładach biblijnych, por. BČ1, PSP, Šrámek, BBrz, BB, BEK, HPST Pięcioksiąg Kuśmirek, natomiast liczba pojedyncza została użyta w KLP, BJ i BPaul, a w polskim tłumaczeniu LXX użyto synonimicznej nazwy *turkawki* w liczbie pojedynczej, co prezentuje poniższe zestawienie (patrz analiza leksemu określającego pierwszego wymienionego ptaka):

1) BČ1 1917	<i>hrdličky</i> — <i>holoubata</i>
2) PSP 2014	<i>hrdliček</i> — <i>mláďat holubice</i>
3) VŠ 1947	<i>hrdličky</i> — <i>holuby mladé</i>
4) KLP	<i>hrdličku</i> — <i>holoubě</i>
5) BBrz 1563/2003	<i>synogarlic</i> — <i>gołąbiąt</i>
6) BB 1572	<i>synogárlic</i> — <i>gołąbiąt</i>
7) BJ 2006	<i>synogarlicę</i> — <i>młodego gołębia</i>
8) BPaul 2008	<i>synogarlicę</i> — <i>młodego gołębia</i>
9) BEK 2017	<i>synogarlic</i> — <i>młodych gołębi</i>

omawianych przedstawicieli awifauny, tj. czes. *hrdlíc/hrdliček*, pol. *synogarlic/turkawek*.

W większości wyekscerpowanych przykładów zauważamy, że polskie i czeskie odpowiedniki nazw obu ptaków pojawiające się w Kpł 1,14 występują w dwóch przypadkach gramatycznych, tj. w dopełniaczu (czes. 2 *pád*) — BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, BG, BJW, NBG, BW i PNŠ, a w JB, SNC, BJ, BWP i BP w procesie przekładu przybrały one postać biernika (czes. 4 *pádu*).

SYNOGARLICA I GOŁĄB JAKO DWA PTAKI OFIARNE W KSIĘDZE KAPŁAŃSKIEJ 5,7

Synogarlica pojawia się także w *Trzeciej Księdze Mojżeszowej* (Kpł 5,7), gdzie jest składana zwłaszcza przez ludzi ubogich jako pokutna ofiara za grzech (tzw. ofiara zadośćuczynienia/przebłagalna/oczyszczenia — por. hebr. *hattā't*¹⁷). Ponieważ ofiara zadośćuczynienia była wymagana od każdego grzesznika, prawodawca kapłański przewidział jej złagodzenie w przypadku ludzi ubogich — patrz uzupełnienia (Kpł 5,7–11 i 11–13) wskazujące na zubożenie gminy kultowej po niewoli¹⁸. Chodziło o tzw. ofiarę ubogich, czyli *kobran*¹⁹, jako *věc zasvěcenou Hospodinu*²⁰. Rytuał²¹

10) HPST Kuś. 2003 *synogarlic* — młodych gołębi

11) LXX Pop. 2014 *turkawkę* — gołębia.

Natomiast nazwa drugiego z ofiarowanych ptaków (hebr. *יֶנֶב* [h-3123] *yônâ*) występuje zarówno w rodzaju męskim (VŠ, BJ, BP_{Paul}, BE_k, Kuśmirek, Popowski), jak i żeńskim (PSP). Są też przypadki jej użycia w rodzaju nijakim (BČ1, KLP, BBrz, BB). Odnosnie do liczby gramatycznej, to z liczbą pojedynczą mamy do czynienia w KLP, BJ, BP_{Paul}, Popowski, ale w większości przypadków nazwy tych ptaków występują w liczbie mnogiej (BČ1, PSP, VŠ, BBrz, BB, BE_k, Kuśmirek).

¹⁷ Czeski komentarz biblijny podaje, że hebr. wyraz *chattā't* znamená jak *hřích*, tak *obět za hřích* — patrz *Výklady I ke Starému zákonu...*, s. 344 — [tłum. pol.: oznacza zarówno grzech, jak i ofiarę za grzech]. *Katolický komentář biblijný* zaznacza zaś, że ofiara za grzech lub *hattā't*, skoncentrowane wokół idei przebłagania oznaczały zarówno grzech, jak i jego konsekwencję, a także ofiarę za grzech — por. R.J. Faley: *Księga Kapłańska...*, s. 104–105.

¹⁸ Por. A. Tronina: *Księga Kapłańska. Nowy komentarz biblijny...*, s. 117.

¹⁹ Por. J. Łach: *Dziecię się nam narodziło — w kręgu teologii dziecięctwa Jezusa*. Częstochowa 2001, s. 168.

²⁰ J. MacArthur: *Starý zákon — Komentář verš po verši*. Przeł. L. Titěrová, M. Černíková, L. Markovička, M. Marková, J. Kopová. Kroměříž 2015, s. 173.

²¹ Jak zaznacza w przypisie *Nowa Biblia Gdańska* dla wersetu (Kpł 5,7), na rytuał ofiary zagrzesznej składają się dwie czynności: pokropienie krwią oraz spalenie tłuszczu. Ponieważ jeden ptak zastępował łój zwierzęcy, który ulegał całkowitemu spaleni, potrzebny był drugi, dla odróżnienia ofiary zagrzesznej od całopalenia. Jednego gołębia (jedną *synogarlicę*) składano w ofierze całopalnej jako czysty wyraz uwielbienia Boga,

określał, że jednego ze składanych ptaków²² (tj. gołębia lub synogarlicę) należy złożyć na ofiarę całopalenia²³, a drugiego na ofiarę przebłągalną²⁴, por.:

- (II) BK *A pakli by s to býti nemohl, aby dobytčie obětoval, tedy přinese obět za vinu svou, kterouž zhřešil, **dvě hrdličky** aneb dvě holoubátek Hospodinu, jedno v obět za hřích a druhé v obět zápalnou.* (Kniha Mojžíšova třetí, kteráž slove Leviticus 5,7).
- BO *A pakli by nemohl ofěrovati brava, ale ofěruje **dvě hrdlici** nebo dvě holubici hospodinu, jednu za hříech a druhú za obět, (3. Mojžíšova 5,7).*
- ČEP *Jestliže není v jeho možnostech obětovat beránka nebo kůzle, přinese Hospodinu jako pokutu za svůj prohřešek **dvě hrdličky** nebo dvě holoubata, jedno k oběti za hřích, druhé k oběti zápalné. (Třetí Mojžíšova — Leviticus 5,7).*
- ČSP *Jestliže jeho prostředky nestačí na ovci, přinese Hospodinu jako obět za vinu, kterou se prohřešil, **dvě hrdličky** nebo dvě holoubata, jedno jako obět za hřích a druhé jako zápalnou obět. (Leviticus 5,7).*
- B21 *Nemůže-li si dovolit jehně, přinese Hospodinu jako odškodnění za svůj prohřešek **dvě hrdličky** nebo dvě holoubata, jedno k oběti za hřích a druhé k zápalné oběti. (Leviticus 5,7).*
- PNS *Jestliže si však nemůže dost dobře dovolit ovci, pak jako svou obět za vinu za ten hřích, jehož se dopustil, přinese Jehovovi **dvě hrdličky** nebo dva mladé holuby, jednoho na obět za hřích a jednoho na zápalnou obět. (3. Mojžíšova 5,7).*
- JB *Nemá-li prostředky, aby si opatřil jeden kus bravu, přinese Jahvovi v obět zadostiučinění za hřích, který spáchal, **dvě hrdličky** nebo dvě holoubata, jedno jako obět za hřích a druhé jako celopal. (Leviticus 5,7).*

i jednego w ofierze przebłągalnej. Ojcowie kościoła — jak zauważa D. Forstner: *Świat symboliki chrześcijańskiej*. Przeł. W. Zakrzewska, P. Pachciarek, R. Tyrzyński. Warszawa 1990, s. 229 — widzą w tej podwójnej ofierze typ Chrystusa w jego obu naturach.

²² Jak zaznacza *Stary zákon. Komentář verš po verši: Oddíl popisuje obětování ptáků: Bůh nežádal po chudých, aby přinesli stejnou zápalnou obět jako finančně dobře zajištění lidé, protože důležitým faktorem je zde relativní cena pro obětujícího. Právě tuto obět přinesl Josef s Marií osmého dne po Kristově narození za Mariino očistění* (srov. L 2,22–24) — patrz J. MacArthur: *Stary zákon...*, s. 175 — [tłum. pol.: sekcja ta opisuje ofiarowanie ptaków. Bóg nie żądał od biednych, by przynosili jednakową ofiarę całopalną, tak jak to czynią ludzie finansowo dobrze zabezpieczeni, ponieważ ważnym czynnikiem jest tutaj względna wartość dla ofiarującego. Taką właśnie ofiarę złożyli Józef z Marią za oczyszczenie Marii].

²³ W *Księdze Kapłańskiej* — jak podkreśla Armando J. Levoratti — przypisuje się ofierze całopalnej pewną funkcję ekspiacyjną: „jako przebłaganie za nieco” (A.J. Levoratti: *Księga Kapłańska...*, s. 370–371). Zazwyczaj wyrażenie *le-kapper ʾal* znaczy „sprawować rytuały ekspiacyjne nad, wobec czy w odniesieniu do” poszczególnę osoby czy grupy ludzi albo jakiegoś przedmiotu (np. ołtarza). Ta przebłągalna wartość ofiary całopalnej jest również wzmiankowana w Kpł 14,20; 16,24 i in. (Tamże).

²⁴ S. Łach: *Księga Kapłańska. Wstęp...*, s. 147–148; J. Milgrom: *Leviticus 1–16, A New Translation with Introduction and Commentary*. Vol. 3, *The Anchor Bible*. Doubleday New York–London–Toronto–Sydney–Auckland 1991, s. 293 i 304.

- SNC** *Pokud je ten člověk chudý a nemůže si dovolit přivést ovci nebo kozu, předloží mi za svou nepravost **dvě hrdličky** nebo holoubata. Jedno jako oběť za provinění a druhé jako obětní dar ke spálení na oltáři. (Třetí Mojžišova — Leviticus 5,7).*
- BG** *A jeřliby nie przemógł ofiarować bydłatką, tedy przyniesie ofiarę za występpek swój, którym zgrzeszył, **parę synogarlic**, albo parę gołąbki Panu, jedno na ofiarę za grzech, a drugie na ofiarę całopalenia; (Trzecie Księgi Mojżeszowe — Leviticus 5,7).*
- BJW** *A jeřliby nie mogła ofiarować drobu, niech ofiaruje **parę synogarlic** abo dwoje gołąbki Panu, jedno za grzech, a drugie na całopalenie. (Księgi Kapłańskie 5,7).*
- NBG** *A gdyby go nie było stać na owcę — to jako ofiarę za grzech, którego się dopuścił przyniesie WIEKUITEMU **parę turkawek** albo parę młodych gołąbków; jednego na „zagrzeszną”, a drugiego na „całopalną” (III Księga Mojżesza 5,7).*
- BT** *Jeżeli zaś ktoś jest tak ubogi, że nie może przynieść owcy, to jako ofiarę zadośćuczynienia za grzech, który popełnił, przyniesie **dwie synogarlice** albo dwa młode gołębie dla Pana, jednego jako ofiarę przebłagalną, drugiego jako ofiarę całopalną. (Księga Kapłańska 5,7).*
- BWP** *Jeśli nie byłoby go stać na owcę [lub kozę], to niech przyniesie na ofiarę przebłagania Jahwe za swój grzech **dwie synogarlice** albo dwa młode gołąbki: jednego [ptaka] jako ofiarę zadośćuczynienia za grzech, drugiego jako ofiarę całopalenia. (Księga Kapłańska 5,7).*
- BW** *Jeżeli zaś nie stać go na owcę, niech przyniesie dla Pana jako swoją pokutną ofiarę za grzech, który popełnił, **dwie synogarlice** albo dwa gołąbki, jedno na ofiarę za grzech, drugie na ofiarę całopalną. (Leviticus — Trzecia Księga Mojżeszowa 5,7).*
- BP** *Gdyby jednak nie było go stać na owcę, niech jako ofiarę za przewinienie, jakiego się dopuścił, przyniesie dla Jahwe **dwie synogarlice** albo dwa młode gołębie: jednego na ofiarę przebłagalną, a drugiego na całopalenie. (Księga Kapłańska 5,7).*
- PNS** *Jeśli jednak nie stać go na owcę, to przyniesie do Jehowy jako swój dar ofiarny za przewinienie, za grzech, który popełnił, **dwie turkawki** lub dwa młode gołębie domowe — jednego jako dar ofiarny za grzechy i jednego na całopalenie. (Kpł 5,7).*

Należałoby zaznaczyć, że w trzech przekładach, a konkretnie w BG podobnie jak w BJW, pojawiają się połączenia kolokacyjne *para synogarlic*, a także w NBG — w którym występuje inny termin określający interesującego nas tutaj ptaka — *para turkawek*. Natomiast w pozostałych trzynastu zbadanych tłumaczeniach biblijnych (BK, BO, ČEP, ČSP, B21, PNS, JB, SNC, BT, BWP, BW, BP i PNS) wyszczególnione zostały takie formy jak *dwie synogarlice/dwie turkawki*, czes. *dvě hrdličky*. Na pewno większość czytelników, będących odbiorcami przedstawionego fragmentu, przeczytawszy tekst w edycji *Biblii Gdańskiej* lub *Biblii Jakuba Wujka*, względnie w *Nowej Biblii Gdańskiej*, zrozumiała go w ten sposób, że owa *para synogarlic* dotyczy wyłącznie ‘dwóch sztuk’ konkretnego gatunku ptaków, chociaż mogą nasunąć się skojarzenia, że chodzi o homonimiczne wyrażenie, pojmowane jako para (prototypowa para), czyli ona i on (samiec

i samica). Przepis nie mówi nic o tym, że musiały to być „ptasie” — L.H.] samce²⁵ wolne od skazy, co miało ułatwić najuboższemu znalezienie materii całopalenia²⁶.

Warto zwrócić uwagę na jeszcze jedną kwestię, a mianowicie na liczbę pojawiających się nazw zwierząt w omawianym wersecie (Kpł 5,7). W trzy-nastu analizowanych wersjach (BK, BO, ČSP, B21, PNS, JB, BG, BJW, BT, NBG, BW, BP i PNŠ) pojawiają się trzy nazwy²⁷. W trzech przekładach (ČEP, SNC i BWP) wykorzystano aż czterech przedstawicieli świata zwierzęcego, jednak zastosowano tu spójnik (czes. *spojka*) pol. *lub*, czes. *nebo*, którego użycie powoduje, że pojawiają się obrazy nie trzech, lecz czterech zwierząt, por.: ČEP: *beránka nebo kůzle, dvě hrdličky, dvě holoubata*; SNC: *ovci nebo kozu, dvě hrdličky, i holoubata* oraz BWP: *owcę lub kozę, dwie synogarlice albo dwa młode gołąbki*. We wszystkich przytoczonych czeskich i polskich

²⁵ W przypisie *Bibli české* autorstwa Jana Hejčla odnaleziono następującą wzmiankę, por. czes. *Z ptactva dovoleno obětovati jen hrdličky neb holoubata. Dle výše zmíněných předpisů mohl jen s a m e c býti přinesen v celopal; talmud dokazuje z Lv 22, 19, že z ptactva i s a m i ě k y směly býti přineseny v celopal* (BČ1 1917, s. 279) — [tłum. pol.: z ptactwa pozwolono ofiarować tylko synogarlice lub gołębiątka. Jak z tego wynika, na ofiarę całopalenia mógł być przyniesiony tylko samiec, lecz *Talmud* udowadnia na podstawie wersetu Kpł 22,19, że z ptactwa i samiczki mogą być przynoszone na ofiarę całopalenia]. Por. to, aby ofiara była przyjęta, złoży na nią samca bez skazy spośród bydła, owiec i kóz. Ze względu na to, że o ptactwie w tym miejscu nie ma żadnej mowy, czyli nie wyklucza (tj. dotyczy) to zarówno samców, jak i samiczek.

²⁶ Por. A. Tronina: *Księga Kapłańska. Nowy komentarz biblijny...*, s. 79.

²⁷ W „uzupełniających” czeskich i polskich tłumaczeniach (Kpł 5,7) pojawiają się również nazwy trzech zwierząt, przy czym *synogarlica*, znajduje się zawsze na drugim miejscu spośród wymienionych przedstawicieli świata fauny w tym wersecie, por.:

1) TB(M) 1965	<i>brawa — dwie hrdlicy — dwie holubicy</i>
2) BKZ 1455/1965	<i>bidlyøczya — dwye garlyczy — dwye goløbyczy</i>
3) BČ1 1917	<i>dobyťce — dvě hrdličky — dvě holoubata</i>
4) PSP 2014	<i>dobyťce — dvě hrdličky — dvě mláďata holubice</i>
5) VŠ 1947	<i>jehně — hrdličky dvě — dva mladé holuby</i>
6) KPL	<i>ovci — dvě hrdličky — dvě holoubata</i>
7) BBrz 1563/2003	<i>bydlátka — dwie synogarlice — dwoje gołąbiąt</i>
8) BB 1572	<i>bydlęciá — parę synogárlic — dwoje gołąbiąt</i>
9) BJ 2006	<i>owcy — dwie synogarlice — dwa młode gołębie</i>
10) BPaul 2008	<i>owcę — dwie synogarlice — dwa młode gołębie</i>
11) BEk 2017	<i>owcę — dwie synogarlice — dwa młode gołębie</i>
12) HPST Kuś. 2003	<i>owcę — dwie synogarlice — dwa młode gołębie</i>
13) LXX Pop. 2014	<i>owieczki — dwie turkawki — dwa młode gołąbki</i>

Odpowiednik drugiego z zaprezentowanych ptaków (hebr. יֹנָתָן [h-3123] *yônâ*) występuje albo w rodzaju męskim (VŠ, BJ, BPaul, BEk, Kuśmirek, Popowski), albo żeńskim (TBM, BKZ, PSP), względnie w rodzaju nijakim (BČ1, KPL, BBrz, BB).

edycjach biblijnych wykorzystano formę biernika (4 *pád*). Wszystkie nazwy ptaków w Kpł 5,7 występują w liczbie mnogiej.

PODSUMOWANIE

Po czesko-polskiej analizie gramatyczno-tekstologicznej i leksykalno-terminologicznej tekstu biblijnego skupionego wokół dwóch wersetów *Księgi Kapłańskiej* (Kpł 1,14 i 5,7) można wysnuć następujące wnioski:

1) innowacje językowe poszerzają zasób leksykalny każdego języka i wpływają na obrazowe urozmaicenie tekstu;

2) w niektórych tłumaczeniach biblijnych mamy do czynienia z dowolnością przekładową, zwłaszcza w zakresie analizowanej domeny ptactwa;

3) wyekscerpowane przykłady odnoszące się do kategorii pojęciowej ptactwa można traktować jako ciekawy przegląd stosowanych technik translatorskich;

4) w analizowanych fragmentach Kpł 1,14 i 5,7 dotyczących czeskich i polskich tłumaczeń biblijnych pojawiają się synonimiczne określenia zwierzęce (zwłaszcza awifaunistyczne);

5) liczba gramatyczna w „ptasich” rzeczownikach nie została odpowiednio zachowana w stosunku do pozostałych edycji *Pisma Świętego* (por. Kpł 1,14 — JB, SNC, BT, BWP, BP);

6) analogiczna sytuacja ma miejsce w przypadku rodzaju gramatycznego, zwłaszcza przy hebr. tłumaczeniu nazwy *yônâ* (pol. *gołąb/gołąbica/gołębię*, czes. *holub/holubice/holoubě*);

7) liczba przetłumaczonych nazw zwierząt nie jest jednakowa w czeskich i polskich wersjach językowych;

8) nazewnictwo różnorodnych przedstawicieli kategorii pojęciowej *ptactwo* reprezentujące rodzaj powiązań semantycznych nie zostało we wszystkich przeanalizowanych polskich przekładach biblijnych zhierarchizowane pod względem stopnia „ogólności” i „konkretności”, patrz nazewnictwo binominalne w PNŚ dot. *gołębia domowego*;

9) w niektórych tłumaczeniach biblijnych nie została odpowiednio zachowana kategoryzacja²⁸;

10) w procesie przekładu (mamy tu na myśli zarówno przekład interlingwany, jak i właściwy) zostały wykorzystane różne przypadki gramatyczne (w zależności od rodzaju tłumaczenia — najczęściej dotyczy to różnic między dopełniaczem i biernikiem).

²⁸ J. Taylor: *Kategoryzacja w języku, prototypy w teorii językoznawczej*. Przeł. A. Skucińska. Kraków 2001 oraz J. Taylor: *Gramatyka kognitywna*. Przeł. M. Buchta i Ł. Wiraszka. Kraków 2007.

BIBLIOGRAFIA

- Abramowska J.: *Pisarze w zwierzyńcu*. Poznań 2010.
- Bowker J.: *Bible — ilustrovaný průvodce Starým a Novým zákonem*. Przeł. i odpovědný red. M. Janata. Praha 2005.
- Briks P.: *Podręczny słownik hebrajsko-polski i aramejsko-polski Starego Testamentu*. Warszawa 2000.
- Cooper J.C.: *Zwierzęta symboliczne i mityczne*. Przeł. A. Kozłowska-Ryś i L. Ryś. Poznań 1998.
- Faley R.J.: *Księga Kapłańska*. W: *Katolicki komentarz biblijny*. Red. nauk. W. Chrostowski. Warszawa 2001/2004, s. 100–129.
- Forstner D.: *Świat symboliki chrześcijańskiej*. Przeł. W. Zakrzewska, P. Pachciarek. R. Tyrzyński. Warszawa 1990.
- Grabner-Haider A.: *Praktyczny słownik biblijny*. Przeł. i oprac. T. Mieszkowski, P. Pachciarek. Warszawa 1994.
- Hampl L., *Świat awifauny w polskich i czeskich przekładach Pisma Świętego (żuraw i struś)*. Katowice 2020.
- Heller J.: *Vocabularium biblicum septem linguarum — Biblický slovník sedmi jazyků hebrejsko-řecko-latinsko-anglicko-německo-maďarsko-český*. Praha 2000.
- Heller J.: *Výkladový slovník biblických jmen*. Praha 2003.
- Levoratti A.J.: *Księga Kapłańska*. W: *Międzynarodowy komentarz do Pisma Świętego. Komentarz katolicki i ekumeniczny na XXI wiek*. Red. nauk. W. Chrostowski. Warszawa 2000, s. 359–385.
- Lurker M.: *Słownik obrazów i symboli biblijnych*. Przeł. bp K. Romaniuk. Poznań 1989.
- Łach J.: *Dziecię się nam narodziło — w kręgu teologii dzieciństwa Jezusa*. Częstochowa 2001.
- Łach S.: *Księga Kapłańska*. Wstęp — przekład z oryginału — komentarz — ekskursy. *Pismo Święte Starego Testamentu*, t. II, cz. 1. Poznań–Warszawa 1970.
- MacArthur J.: *Starý zákon — Komentář verš po verši*. Przeł. L. Titěrová, M. Černíková, L. Markovička, M. Marková, J. Kopová. Kroměříž 2015.
- MacDonald W.: *Biblický komentář ke Starému zákonu*. Przeł. M. Indráková, J. Vopalecký. Brno 2017.
- Mařík J.S.: *Pohledy do tajemství Bible*. Praha 1994.
- Milgrom J.: *Leviticus 1–16, A New Translation with Introduction and Commentary*, Vol. 3, *The Anchor Bible*. Doubleday New York, London, Toronto, Sydney, Auckland 1991.
- Pípal B.: *Hebrejsko-český slovník ke Starému zákonu*. Praha 2006.
- Ryken L., Wilhoit J.C., Longman T.: *Słownik symboliki biblijnej. Obrazy, symbole, motywy, metafory, figury stylistyczne i gatunki literackie w Piśmie Świętym*. Warszawa 1998.
- Taylor J.: *Kategoryzacja w języku, prototypy w teorii językoznawczej*. Przeł. A. Skucińska. Kraków 2001.
- Taylor J.: *Gramatyka kognitywna*. Przeł. M. Buchta i Ł. Wiraszka. Kraków 2007.
- Tronina A.: *Księga Kapłańska*. Nowy komentarz biblijny. *Stary Testament*, t. III. Częstochowa 2006.
- Výklady I ke Starému zákonu. I Zákon: Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri, Deuteronomium, připravila starozákonní překladatelská komise. Kostelní Vydří 1991.
- Wajda A.M.: *Szkice z biblijnego zwierzyńca*. Kraków 2016.
- Walton J.H., Matthews V.H., Chavalas M.W.: *Komentarz historyczno-kulturowy do Biblii Hebrajskiej*. Red. W. Chrostowski. Warszawa 2005.

WYKAZ SKRÓTÓW PRZEKŁADÓW BIBLIJNYCH

- BB — *Biblia. To iest księgi starego y nowego przymierza znowu z ięzyka Ebreyskiego, Greckiego y Lacińskiego, na Polski przełożone*. Wyd. Daniel z Łęczycy i M. Kawęczyński. Nieśwież 1572.
- BBrz — *Biblia Brzeska 1563*. Wyd. Kalwin Publishing i Collegium Columbinum. Clifton–Kraków 2003.
- BČ1 — *Bible česká — díl prvý: Knihy Starého zákona. Svazek I Genesis–Judit*. Dle obecného znění latinského se stálým kritickým zřetelem k původním textům přeložil, úvod předeslal a výkladem provází Jan Hejčl. Redigoval Antonín Podlaha. Nákladem Dědictví sv. Jana Nepomuckého, tiskem Cyrillo-Methodějské knihtiskárny V. Kotrby. Praha 1917.
- BEk — *Biblia Ekumeniczna to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu z księgami deuterokanonicznymi: przekład ekumeniczny z języków oryginalnych*. Towarzystwo Biblijne w Polsce. Warszawa 2017.
- BG — *Biblia to jest Całe Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu z hebrajskiego i greckiego języka na polski pilnie i wiernie przetłómaczona*. Brytyjskie i Zagraniczne Towarzystwo Biblijne. Warszawa 1964.
- BJ — *Biblia Jerozolimska*. Wyd. Pallottinum. Poznań 2006.
- BJW — *Biblia w przekładzie księdza Jakuba Wujka z 1599 r. Transkrypcja typu „B” oryginalnego tekstu z XVI w.* Oficyna Wydawnicza Vocatio. Warszawa 2000.
- BK — *Bible Svata — Pismo svaté Starého a Nového zákona podle posledního vydání Kralického z roku 1613*. Nakl. Česká biblická společnost. Praha 2009.
- BKZ — *Biblia królowej Zofii (Szarospatacka) wraz ze staroczeskim przekładem Biblii*. Wydali Urbańczyk Stanisław i Kyas Vladimir. Cz. I: *Genesis, Exodus, Leviticus, Numeri*. Komitet Językoznawstwa PAN, Zakład Narodowy im. Ossolińskich. Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk. Wrocław–Warszawa–Kraków 1965.
- BO — *Staročeská bible drážďanská a olomoucká*. Kritické vydání nejstaršího českého překladu bible ze 14. století. III *Genesis–Esdráš*. Vydal V. Kyas. Academia nakl. ČSAV. Praha 1988.
- BP — *Pismo Święte Stary i Nowy Testament w przekładzie z języków oryginalnych*. Opracował zespół pod redakcją Michała Petera (*Stary Testament*), Mariana Wolniewicza (*Nowy Testament*). Wydawnictwo Święty Wojciech. Poznań 2012.
- BPaul — *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Najnowszy przekład z języków oryginalnych z komentarzem*. Opracował Zespół Biblistów Polskich z inicjatywy Świętego Pawła. Wydawnictwo Święty Paweł. Częstochowa 2008.
- BT — *Biblia Tysiąclecia Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu w przekładzie z języków oryginalnych*. Oprac. Zespół biblistów polskich z inicjatywy Benedyktynów Tynieckich. Wydawnictwo Pallottinum. Poznań–Warszawa 1989.
- BW — *Biblia to jest Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu. Nowy przekład z języków hebrajskiego i greckiego opracowany przez Komisję Przekładu Pisma Świętego*. Towarzystwo Biblijne w Polsce. Warszawa 2001.
- BWP — *Pismo Święte Starego i Nowego Testamentu „Biblia Warszawsko-Praska”*. W przekładzie z języków oryginalnych opracował Kazimierz Romaniuk. Towarzystwo Biblijne w Polsce. Warszawa 1997.
- B21 — *Bible — Překlad 21. století*. Přeloženo z hebrejštiny, aramejštiny, řečtiny. Vyd. nakl. Babilon. Praha 2009.
- ČEP — *Bible — Pismo svaté Starého a Nového zákona (včetně deuterokanonických knih)*. Český ekumenický překlad. Přel. Ekumenické komise pro Starý a Nový zákon. Nakl. Česká biblická společnost. Praha 2008.

- ČSP — *Bible — Český studijní překlad*. Stará a Nová smlouva přeložené z původních jazyků. Nakl. KMS. Praha 2009.
- JB — *Jeruzalémská Bible — Písmo svaté* vydané jeruzalémskou biblickou školou. Přel. F. a D. Halasovi. Nakl. Krystal OP a Karmelitánské nakladatelství. Praha–Kostelní Vydří 2009.
- KLP — *Katolický liturgický překlad*. <http://www.obohu.cz/bible/>.
- Kuś. — *Hebrajsko-polski Stary Testament Pięcioksiąg. Przekład interlinearny z kodami gramatycznymi, transliteracją oraz indeksem rdzeni*. Oprac. i wstęp A. Kuśmirek. Oficyna Wydawnicza Vocatio. Warszawa 2003.
- NBG — *Pismo Święte — Nowa Biblia Gdańska — Stare i Nowe Przymierze*. Wyd. Szaron, Śląskie Towarzystwo Biblijne.
- Pop. — *Septuaginta czyli Biblia Starego Testamentu wraz z księgami deuterokanonicznymi i apokryfami*. Přel., przypisami i wstępami opatrzył R. Popowski SDB. Oficyna Wydawnicza Vocatio. Warszawa 2014.
- PNS — *Svaté Písmo — Překlad nového světa*. <https://wol.jw.org/cs/>.
- PNŚ — *Pismo Święte w Przekładzie Nowego Świata*. Przetłumaczono z New World Translation of Holy Scriptures z uwzględnieniem języków oryginału. Strażnica — Towarzystwo biblijne i traktatowe 1997.
- PSP — *Bible — Pavlíkův studijní překlad*. Přel. M. Pavlík. Vyd. Kvartus Media. Kroměříž 2014.
- SNC — *Bible — Slovo na cestu s ilustracemi*. Nakl. Česká biblická společnost. Praha 2011.
- VŠ — *Vladimír Šrámek*. <http://www.obohu.cz/bible/>.

LUBOMÍR HAMPL

HEBREW SACRIFICIAL BIRDS IN CZECH AND POLISH TRANSLATIONS OF THE HOLY SCRIPTURES

Summary

The author chose two fragments of the Old Testament *Book of Leviticus* (Leviticus 1,14 and 5,7) from among many biblical locations with sacrificial birds to present the differences in the lexical and terminological disproportions appearing in the pages of the Holy Scriptures in Czech and Polish translations. He drew attention not only to approximate approximations and formal-aesthetic reconstruction of the translated text, but also to the freedom of translation, including linguistic innovations, synonymous terms and other translation techniques. It also focuses on number, gender, and grammatical case, including the total number of representatives of the fauna world and its sequence, appearing in the analyzed biblical passages.

Keywords: imagery and biblical symbolism, translation, Czech and Polish language, the conceptual category of birds

ЛЮБОМИР ХАМПЛ

ДРЕВНЕЕВРЕЙСКИЕ НАЗВАНИЯ ЖЕРТВЕННЫХ ПТИЦ В ЧЕШСКИХ И ПОЛЬСКИХ ПЕРЕВОДАХ СВЯЩЕННОГО ПИСАНИЯ

Резюме

Среди многочисленных упоминаний названий жертвенных птиц в Библии автор выбрал два фрагмента ветхозаветной *Книги Левита* (Лев 1,14 и 5,7) с целью представить разницы в области лексико-терминологических

диспропорций, которые появляются на страницах *Священного Писания* в чешских и польских переводах. В статье обращается внимание не только на аппроксиматическую приближённость и формально-эстетическую реконструкцию переводимого текста, но также на переводческую произвольность, включая языковые инновации, синонимические определения и другие техники перевода. Кроме того, рассматриваются категории числа, рода и падежа названий жертвенных птиц в анализируемых фрагментах.

Ключевые слова: библейские образы и символика, названия птиц, перевод, чешский и польский языки

МАРЕК ХОВАНЕЦ

Прешовский университет в Прешове
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7191-5695>

О ПЕРЕВОДЕ НАЗВАНИЙ СУДЕБНЫХ СТАДИЙ УГОЛОВНОГО ПРОЦЕССА (СЛОВАЦКО-РУССКОЕ СОПОСТАВЛЕНИЕ)

Одной из конкретных форм сотрудничества двух государств является взаимодействие органов юстиции данных государств при расследовании (уголовных) дел и осуществлении правосудия, например, по причине миграции иностранных граждан на территории других государств, проявляющейся в незаконной, противоправной форме их поведения. Такую коммуникацию правоохранительных и судебных органов двух государств (в нашем случае — Словацкой Республики [СР] и Российской Федерации [РФ]), и, соответственно двух правовых порядков, использующих разные языки — словацкий и русский, с присущими им терминологическим аппаратом и узусом), должен обеспечивать т.наз. судебный переводчик путём составления перевода соответствующих письменных документов на целевой язык.

Перевод —

[...] однонаправленный и двухфазный процесс межъязыковой и межкультурной коммуникации, при котором на основе подвергнутого целенаправленному («переводческому») анализу первичного текста создаётся вторичный текст (метатекст), заменяющий первичный в другой языковой и культурной среде; процесс, характеризующийся установкой на передачу коммуникативного эффекта первичного текста, частично модифицируемой различиями между двумя языками, двумя культурами и двумя коммуникативными ситуациями¹.

Аналогичное мнение высказывает Вилен Комиссаров, рассматривающий перевод как

[...] вид языкового посредничества, при котором на переводящем языке создаётся текст, коммуникативно равноценный оригиналу, причём его коммуникативная

¹ А.Д. Швейцер: *Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты*. Москва 1988, с. 75.

равноценность проявляется в его отождествлении рецепторами перевода с оригиналом в функциональном, содержательном и структурном отношении².

Качество выполненного перевода определяется его адекватностью или «полноценностью», под которой Андрей Фёдоров понимает «исчерпывающую передачу смыслового содержания подлинника и полноценное функционально-стилистическое соответствие ему»³. По словам Комиссарова,

[а]декватным переводом называется перевод, который обеспечивает прагматические задачи переводческого акта на максимально возможном для достижения этой цели уровне эквивалентности, не допуская нарушения норм или узуса [переводящего языка], соблюдая жанрово-стилистические требования к текстам данного типа и соответствуя общественно-признанной конвенциональной норме перевода. [...] «адекватный перевод» — это «хороший» перевод, оправдывающий ожидания и надежды коммуникантов [...]⁴.

Значит, для рецептора перевода перевод должен быть «полноправным представителем»⁵ оригинала, его «перевыражением, перекодированием»⁶.

Данные тезисы, несомненно, применимы и при юридическом переводе, под которым нами подразумевается перевод юридических документов, т.е. официальных документов, составленных органами государственной власти СР (судами, органами прокуратуры, полицией) и содержащих правовую информацию — фиксацию юридических фактов, возникновение прав и обязанностей, а также правовых последствий. Для юридических документов характерно «институциональное отношение к созданию, реализации и разъяснению права»⁷.

В данной статье мы, исходя из собственного опыта работы т.наз. судебным переводчиком (уполномоченным Минюстом Словакии совершать заверенный перевод официальных документов между иссле-

² В.Н. Комиссаров: *Теория перевода (лингвистические аспекты)*. Москва 1990, с. 44–45.

³ А.В. Фёдоров: *Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы)*. Для институтов и факультетов иностр. языков. Санкт-Петербург–Москва 2002, с. 144.

⁴ В.Н. Комиссаров: *Теория перевода...*, с. 233.

⁵ Там же, с. 44–45.

⁶ И.С. Алексеева: *Введение в переводоведение*. Санкт-Петербург 2004, с. 7.

⁷ Д.Н. Шлепнев: *Юридический перевод, юридический текст, юридический дискурс: к вопросу об определении*. «Филологические науки. Вопросы теории и практики» 2017, № 12 (78): в 4-х ч., ч. 2, с. 175; Д.Н. Шлепнев: *Юридический дискурс с точки зрения переводчика: рабочая переводческая типология*. «Филологические науки. Вопросы теории и практики» 2018, № 2 (80), ч. 1, с. 185.

дуемыми нами языками), проведём переводческий анализ решения реальной переводческой проблемы. Объектом нашего анализа послужили «уголовно-процессуальные правоприменительные документы»⁸, издаваемые словацкими правоохранительными и судебными органами. Это документы, содержащие индивидуальные решения конкретной группы государственных органов СР — правоохранительных и судебных⁹, а также относящиеся к судебному дискурсу как главной подкатегории процессуального юридического дискурса¹⁰. В их круг входят запрос об оказании правовой помощи, приговор, постановление, акты следствия, протокол допроса, разъяснение прав и обязанностей свидетелю/потерпевшему/обвиняемому.

В текстах таких документов упоминаются названия стадий словацкого уголовного процесса, причём не только те, в ходе которых они составляются и издаются, но также названия предыдущих или последующих стадий. Следует иметь в виду, что часто названия отдельных стадий уголовного процесса, на которые ссылается переводимый документ, являются не просто составной единицей описательно-мотивировочной части документа, а неотъемлемым компонентом закреплённой в переводимом документе самой юридической информации, из которой вытекают определённые правовые последствия. Таким образом это можно считать инвариантом, который переводчик должен передать соответствующему компетентному адресату перевода, т.е. российскому профессиональному рецептору перевода — прокурору, судье, сотруднику полиции и т.д.

В связи с этим целью нашей статьи является выполнение полноценного перевода на русский язык юридических понятий — названий судебных стадий словацкого уголовного процесса, заключающегося

[...] в передаче специфического для подлинника соотношения содержания и формы путём [...] создания функциональных соответствий этим особенностям. Это предполагает использование таких языковых средств, которые, часто и не совпадая по своему формальному характеру с элементами подлинника, выполняли бы аналогичную смысловую [...] функцию в системе целого¹¹.

Итак, нам предстоит решить проблему передачи на русский язык следующих названий судебных стадий словацкого уголовного про-

⁸ К.В. Муравьев: *Уголовно-процессуальные правоприменительные акты*. «Юридический вестник Самарского университета» 2019, т. 5, № 2, с. 75.

⁹ Т.В. Кашанина: *Юридическая техника: учебник*. Москва 2011; А.Ф. Черданцев: *Логико-языковые феномены в юриспруденции*. Москва 2012.

¹⁰ Д.Н. Шлепнев: *Юридический дискурс с точки зрения переводчика...*, с. 185–188.

¹¹ А.В. Фёдоров: *Основы общей теории перевода...*, с. 144.

цесса: preskúmanie a predbežné prejednanie obžaloby, hlavné pojednávanie, odvolacie konanie, vykonávacie konanie¹².

Представим варианты перевода отдельных выражений, предлагаемые доступными (специальными) переводными словацко-русскими словарями:

súdne konanie

súdne konanie — судебное разбирательство, рассмотрение судебного дела, судебный процесс¹³, *súdne konanie* — судебное дело, судопроизводство, судебное разбирательство, рассмотрение судебного дела¹⁴, *súdne konanie* — судопроизводство, судебное разбирательство, рассмотрение судебного дела¹⁵, *súdne konanie* — судебное заседание, судебное дело, судебное разбирательство, судопроизводство¹⁶, *súdny proces* — судебный процесс, *súdny poriadok* — судопроизводство¹⁷, *súdne konanie* — судопроизводство¹⁸, *pojednávanie* — разбирательство, заседание (суда), *súdne pojednávanie* — судебное разбирательство¹⁹;

preskúmanie a predbežné prejednanie obžaloby

predbežný — предварительный²⁰, *priať predbežné opatrenia* — принять предварительные меры, *predbežné vyšetrovanie* — предварительное расследование²¹, *obžaloba* — обвинение, обвинительный акт, обвинительное заключение²²,

¹² J. Ivor: *Predmet a rozsah dokazovania v prípravnom konaní*. B: Aktuálne problémy právneho konania trestného. Zborník príspevkov z celoštátnej vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej dňa 3. apríla 2014. Ред. J. Záhora. Praha 2014, с. 38–49; Z. Perhács: *Organizácia a orgány predsúdneho konania*. B: *Prípravné konanie — možnosti a perspektívy*. Zborník príspevkov z celoštátnej vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej dňa 21. apríla 2016. Ред. J. Záhora. Praha 2016, с. 96–103; M. Štrkolec: *Úvod do trestného práva procesného*. Košice 2022; третья и четвёртая части УПК СР.

¹³ T. Grigorjanová, D. Kollár: *Slovensko-ruský právnicko-ekonomický slovník — Словацко-русский юридическо-экономический словарь*. Bratislava 2000, с. 74.

¹⁴ V. Kamenská: *Slovensko-ruský právnický a politologický slovník*. Banská Bystrica 1999, с. 64.

¹⁵ V. Dorotjaková, E. Fifiková, M. Filkusová, I. Kothaj, A. Španková: *Veľký slovensko-ruský slovník*. I. diel: A–K — *Большой словацко-русский словарь*. I т.: A–K. Bratislava 1979, с. 881.

¹⁶ L. Balážová, V. Dorotjaková, P. Ďurčo, E. Fifiková, M. Filkusová, B. Haasová, A. Jarošová, M. Masárová, M. Petrufová: *Veľký slovensko-ruský slovník*. IV. diel: R–Š — *Большой словацко-русский словарь*. IV т.: P–III. Bratislava 1990, с. 607.

¹⁷ Там же.

¹⁸ Lingea — autorský kolektív pracovníkov Lingea s. r. o.: *Rusko-slovenský slovensko-ruský veľký slovník*. Bratislava 2011, с. 835.

¹⁹ Там же, с. 1007.

²⁰ V. Dorotjaková, E. Fifiková, M. Filkusová, M. Masárová, M. Petrufová: *Veľký slovensko-ruský slovník*. III. diel: P–Q — *Большой словацко-русский словарь*. III т.: (P–Ky). Bratislava 1986, с. 489.

²¹ Lingea — autorský kolektív pracovníkov Lingea s. r. o.: *Rusko-slovenský slovensko-ruský veľký slovník*. Bratislava 2011, с. 1038.

²² V. Dorotjaková, E. Fifiková, M. Filkusová, M. Laciok, M. Masárová, M. Petrufová, M. Šefranková, A. Španková: *Veľký slovensko-ruský slovník*. II. diel: L–O — *Большой словацко-русский словарь*. II т.: L–O. Bratislava 1982, с. 616.

nové prejednanie veci — вторичное рассмотрение дела²³,
obžaloba — обвинительный акт, обвинительное заключение²⁴, обвинительный акт,
обвинительное заключение²⁵,
odovzdať vec na preskúmanie — передать дело на рассмотрение²⁶,
preskúmanie — расследование, исследование²⁷;

hlavné pojednávanie

hlavné pojednávanie — судебное заседание, судебное разбирательство²⁸, *pojednávanie* — судебное заседание, судебное разбирательство, *hlavné pojednávanie* — главное судебное разбирательство²⁹, *pojednávanie* — судебное разбирательство, судебное заседание, *hlavné pojednávanie* — главное судебное разбирательство³⁰, *pojednávanie* — судебное разбирательство, судебное заседание, *hlavné pojednávanie* — главное судебное разбирательство³¹, *súdne pojednávanie* — судебное производство³²;

odvolacie konanie

odvolacie konanie — апелляционное разбирательство³³, *odvolacie konanie* — производство по пересмотру приговоров, апелляционное производство³⁴, *odvolacie konanie* — апелляционное производство³⁵,
odvolací súd — апелляционный суд, *odvolacia sťažnosť* — апелляционная жалоба³⁶;

vykonávanie konanie — нет варианта перевода.

Итак, не все понятия, являющиеся предметом перевода, зафиксированы в переводных словарях. Кроме того, в некоторых предлагаемых вариантах перевода наблюдается определённая неоднозначность,

²³ V. Kamenská: *Slovensko-ruský právnický a politologický slovník...*, с. 164.

²⁴ T. Grigorjanová, D. Kollár: *Slovensko-ruský právnicko-ekonomický slovník — Словацко-русский юридическо-экономический словарь*. Bratislava 2000, с. 110.

²⁵ V. Kamenská: *Slovensko-ruský právnický a politologický slovník...*, с. 116.

²⁶ Там же, с. 168.

²⁷ Lingea — autorský kolektív pracovníkov Lingea s. r. o.: *Rusko-slovenský slovensko-ruský veľký slovník...*, с. 1052.

²⁸ T. Grigorjanová, D. Kollár: *Slovensko-ruský právnicko-ekonomický slovník...*, с. 59.

²⁹ Там же, с. 135.

³⁰ V. Kamenská: *Slovensko-ruský právnický a politologický slovník...*, с. 46, 143.

³¹ V. Dorotjaková, E. Fifiková, M. Filkusová, M. Masárová, M. Petrufová: *Veľký slovensko-ruský slovník*. III. diel: P–Q..., с. 233.

³² Lingea — autorský kolektív pracovníkov Lingea s. r. o.: *Rusko-slovenský slovensko-ruský veľký slovník...*, с. 1165.

³³ T. Grigorjanová, D. Kollár: *Slovensko-ruský právnicko-ekonomický slovník...*, с. 74.

³⁴ Там же, с. 115.

³⁵ V. Dorotjaková, E. Fifiková, M. Filkusová, I. Kothaj, A. Španková: *Veľký slovensko-ruský slovník*. I. diel: A–K..., с. 881.

³⁶ Lingea — autorský kolektív pracovníkov Lingea s. r. o.: *Rusko-slovenský slovensko-ruský veľký slovník...*, с. 953.

в связи с чем в рамках поиска варианта перевода или при его проверке переводчик вынужден работать с разными видами источников информации. Поскольку мы исходим из тезиса о переводе с установкой на достижение коммуникативного эффекта при общении представителей двух языковых и юридических культур, целесообразным и необходимым условием выполнения адекватного или полноценного перевода, с нашей точки зрения, будет применение межкультурного подхода к решению данной переводческой проблемы. В частности, он заключается в проведении сравнительного анализа соответствующих нормативно-правовых актов обоих исследуемых правопорядков (словацкого и российского) как достоверных источников юридической информации. Такое сравнение может быть для переводчика востребованным в плане поиска потенциального варианта перевода, а также, что не менее важно, в аспекте его юридического толкования, интерпретации, т.е. самого анализа функционального соответствия понятий словацкого и российского правопорядков.

Порядок, т.е. процессуальную сторону словацкого уголовного процесса устанавливает «Zákon č. 301/2005 Z. z. — Trestný poriadok Slovenskej republiky» (закон № 301/2005 Свода законов — Уголовно-процессуальный кодекс Словацкой Республики, УПК СР). Третья часть данного кодекса носит название «Súdne konanie» и устанавливает порядок проведения судебных стадий уголовного процесса. Вторая глава данной части УПК СР «Predbežné preskúmanie a prejednanie obžaloby» (статьи 241–245) определяет порядок рассмотрения судьёй обвинительного заключения или обвинительного акта («preskúmanie») и принятия им одного из процессуальных решений. К примеру, это передача уголовного дела соответствующему суду или иному органу, прекращение либо условное прекращение уголовного преследования, отказ в рассмотрении обвинительного заключения и возвращение дела прокурору, выдача исполнительного листа, назначение судебного разбирательства и пр. Кроме того, данная глава определяет («prejednanie»), в каких случаях требуется рассмотрение обвинительного заключения на открытом или закрытом заседании суда с возможным одновременным допросом обвиняемого либо потерпевшего, проверкой законности собранных доказательств, а также предусматривает принятие судьёй одного из вышеприведённых решений.

Третья, четвёртая и пятая главы третьей части УПК СР с названиями «Hlavné pojednávanie», «Verejné zasadnutie», «Neverejné zasadnutie» (статьи 246–305 УПК СР) устанавливают порядок проведения открытых или закрытых судебных заседаний, включая судебное следствие,

осуществляемое путём допроса подсудимого либо свидетеля. «Odvola-
nie a konanie o ňom» — название шестой главы третьей части УПК СР,
устанавливающей каждой из сторон уголовного дела или участников
судебного заседания возможность обжалования вынесенного судом
приговора в назначенный срок.

Осуществление последней стадии словацкого уголовного процес-
са регулирует четвертая часть УПК СР «Vykonávanie konanie» (статьи
406–476 УПК СР), определяющая порядок назначения и исполнения
наказаний, принудительных мер медицинского характера, взыскания
судебных издержек, погашения либо снятия судимости, помилования
и применения амнистии.

Аналогичным нормативно-правовым актом российского право-
порядка является Федеральный закон от 18 декабря 2001 г. № 174-
ФЗ — Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации (УПК
РФ). Данный документ устанавливает порядок уголовного судопро-
изводства в РФ, значит, определяет последовательность отдельных
действий, проводимых конкретными судебными и правоохранитель-
ными органами РФ, т.е. выделяет определённые стадии уголовного
процесса. Однако, как и в УПК СР, данные стадии выделены в УПК РФ
только имплицитно. В связи с этим переводчик должен одновременно
обратиться к научной литературе из области юриспруденции, кото-
рая достаточно активно занимается вопросом определения системы
стадий уголовного процесса в РФ. Она может поэтому предоставить
переводчику ценную информацию в виде комментариев, толкова-
ний, способствующих углублению интерпретации предмета перево-
да. С нашей точки зрения, такой шаг является очень важным, даже
ключевым, поскольку передача коммуникативного эффекта исходно-
го (словацкого) документа представителям целевого (российского)
правопорядка является обязательным условием выполнения адекват-
ного перевода. Отметим, что отдельные системы стадий уголовного
процесса в РФ, предлагаемые российскими правоведами, отлича-
ются друг от друга количеством и отчасти понятиями, используемыми
ими для наименования отдельных стадий. Однако данный факт не
является для переводчика нерешаемой проблемой, поскольку, озна-
комившись с системой стадий словацкого уголовного процесса и их
характеристикой, он сможет разобраться с несоответствием двух раз-
ных правопорядков (СР и РФ). Его задача — подобрать в узусе рос-
сийского правопорядка понятия, выражающие юридические явления,
процедуры, институты и действия, аналогичные тем явлениям, про-

цедурам, институтам, действиям УПК СР, которые зафиксированы в переводимых им понятиях.

Итак, российскими правоведами выделяются следующие судебные стадии уголовного процесса в РФ: «подготовка к судебному заседанию, судебное разбирательство, производство в суде апелляционной инстанции, исполнение приговора, производство в суде кассационной инстанции, производство в суде надзорной инстанции, возобновление производства по уголовному делу ввиду новых или вновь открывшихся обстоятельств»³⁷ или: «подготовительные действия к судебному заседанию, судебное разбирательство, производство в суде первой инстанции, исполнение приговора, стадия снятия и погашения судимости»³⁸.

О процессуальной деятельности, предусмотренной российским законодателем в рамках отдельных стадий уголовного процесса, выделяемых правоведами, можно узнать в действующей редакции УПК РФ. Соответственно судебным стадиям уголовного процесса в РФ посвящена часть 3 УПК РФ «Судебное производство», главы 33 «Общий порядок подготовки к судебному заседанию» (статьи 227–233 УПК РФ) и 34 «Предварительное слушание» (статьи 234–239.2 УПК РФ) её раздела IX. «Производство в суде первой инстанции» регулируют деятельность суда после поступления в него уголовного дела, т.е. рассмотрение поступившего обвинительного заключения, напр., с точки зрения подсудности, законности, обоснованности («*preskúmanie obžaloby*» согласно УПК СР). На данном этапе судья может принять решение о направлении уголовного дела по подсудности, о назначении предварительного слушания, о назначении судебного заседания. В случае назначения предварительного слушания судья может принять такие решения, как, например: о возвращении уголовного дела прокурору, о приостановлении производства по уголовному делу, о прекращении уголовного дела, о назначении судебного заседания и т.д. (статья 236 УПК РФ) («*predbežné prejednanie obžaloby*» согласно УПК СР).

³⁷ Е.Н. Клещина: *К вопросу о системе стадий уголовного судопроизводства*. «Вестник всероссийского института повышения квалификации сотрудников МВД России» 2015, № 1 (33), с. 52; *Уголовный процесс: учебник для академического бакалавриата*. Ред. А.И. Бастрыкин, А.А. Усачёв. Москва 2019, с. 27–28; Н.В. Лантух: *Понятие, сущность и назначение уголовного судопроизводства (уголовного процесса)*. В: *Уголовно-процессуальное право (уголовный процесс)*. Ред. Э.К. Кутуев. Санкт-Петербург 2019, с. 21–33.

³⁸ Н.Н. Полищук: *К вопросу о совершенстве системы стадий уголовного процесса*. «Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского» 2015, № 1, с. 182, 184.

Главы 35–39 (статьи 240–313 УПК РФ) того же раздела регламентируют порядок проведения центральной стадии уголовного процесса — судебного разбирательства. В его рамках на судебном заседании судом осуществляется судебное следствие — исследуются предъявленные доказательства, заслушиваются показания свидетелей, проходят прения сторон уголовного дела, произносится последнее слово подсудимого и суд постановляет приговор именем РФ.

С производством в суде первой инстанции связаны и следующие разделы части 3 УПК РФ: раздел X. «Особый порядок судебного разбирательства» (статьи 314–317.9 УПК РФ), раздел XI. «Особенности производства у мирового судьи» (статьи 318–323), раздел XII. «Особенности производства в суде с участием присяжных заседателей» (статьи 324–353 УПК РФ).

Раздел XIII. «Производство в суде второй инстанции» в главе 45.1. «Производство в суде апелляционной инстанции» (статьи 389.1–389.36 УПК РФ) определяет порядок обжалования не вступившего в законную силу приговора или иного решения суда и порядок последующего рассмотрения судом поданных апелляционных жалоб. Значит, речь идёт о пересмотре судом судебных решений, принятых нижестоящими судами, до их вступления в законную силу на основании апелляции одной из сторон уголовного дела.

Раздел XIV. «Исполнение приговора» (статьи 390–401 УПК РФ) устанавливает порядок исполнения приговора, рассмотрения и разрешения связанных с этим споров. Составной частью данного раздела является статья 400 главы 47, определяющая порядок такой процессуальной деятельности суда, как рассмотрение ходатайства о снятии судимости, которое некоторыми учёными рассматривается в качестве самостоятельной (завершающей) стадии уголовного процесса в РФ. Отметим, что в УПК СР данная юридическая процедура тоже включена в соответствующую стадию уголовного процесса с названием «*vukonávacie konanie*».

Раздел XV. «Пересмотр вступивших в законную силу приговоров, определений и постановлений суда» содержит главы 47.1. «Производство в суде кассационной инстанции» (статьи 401.1–401.17 УПК РФ) и 48.1. «Производство в суде надзорной инстанции» (статьи 412.1–412.13 УПК РФ), рассматриваемые в российской юриспруденции в качестве одноимённых самостоятельных стадий уголовного судопроизводства³⁹. В УПК СР мы находим аналог относительно осуществления

³⁹ Е.Н. Клещина: *К вопросу о системе стадий...*, с. 52–55.

пересмотра в порядке надзора вступивших в законную силу судебных решений. При этом в обоих государствах такой надзор осуществляется высшей судебной инстанцией — Верховным Судом РФ и Верховным Судом СР. В системе стадий уголовного производства в РФ имеет место и стадия, регламентированная главой 49 «Возобновление производства по уголовному делу ввиду новых или вновь открывшихся обстоятельств» того же раздела (статьи 413–419 УПК РФ).

После проведения сопоставительного анализа положений УПК СР и УПК РФ мы пришли к следующим выводам и, соответственно, к переводческим решениям поставленной проблемы:

predsúdne konanie, súdne konanie

Данные выражения, являющиеся общими названиями отдельных групп стадий словацкого уголовного процесса (досудебных и судебных), в рамках одного из наших предыдущих исследований мы предложили переводить на русский язык посредством субституции: «*predsúdne konanie* — досудебное производство; *súdne konanie* — судебное производство»⁴⁰.

preskúmanie a predbežné prejednanie obžaloby

Проведённый анализ показал, что функциональными аналогами данной двухэтапной стадии словацкого уголовного процесса в российском правопорядке являются сразу две начальные судебные стадии, в ходе которых суд (в СР и в РФ) осуществляет соответствующую процессуальную деятельность. При переводе данного словацкого понятия мы предлагаем поэтому воспользоваться дословным переводом, состоящим из русских семантических эквивалентов названия первого этапа данной стадии, *preskúmanie obžaloby* — рассмотрение обвинительного заключения, а также субституцией — заменой названия второго этапа данной словацкой стадии русским понятием, входящим в узус понятийного аппарата УПК РФ и в силу этого знакомым и понятным представителям российского правопорядка: *preskúmanie a predbežné prejednanie obžaloby* — рассмотрение обвинительного заключения и предварительное слушание.

hlavné pojednávanie

Результаты сопоставительного анализа фактически подтвердили адекватность вариантов перевода, предложенных переводными

⁴⁰ М. Хованец: *Названия стадий словацкого уголовного процесса в переводе на русский язык*. В: *Актуальные проблемы лингвистики, лингводидактики и переводоведения. Материалы Международной научно-практической конференции*. Ред. А.В. Волинская. Омск 2021, с. 154.

словацко-русскими словарями (судебное разбирательство, судебное заседание). Однако, учитывая цель перевода, — передать словацкое юридическое понятие, соблюдая узус российского правового порядка (конвенциональную норму перевода), а также процессуальное соответствие данных стадий в УПК СР и УПК РФ, мы предлагаем применить субституцию и в соответствии с узусом УПК РФ употреблять понятие *судебное разбирательство* для наименования всей центральной судебной стадии словацкого уголовного процесса, а понятие *судебное заседание* — для наименования конкретного судебного заседания в рамках судебного разбирательства (слов. *rojednávanie* — «устное разбирательство в суде, назначенное судом, на которое суд вызывает всех участников и всех лиц, присутствие которых является обязательным. [...] Цель судебного заседания — рассмотрение дела по существу, т.е. установление фактического состояния дела, исследование доказательств, допросы свидетелей, участников и т.д.»⁴¹, т.е.: *hlavné rojednávanie* — *судебное разбирательство*, *rojednávanie* — *судебное заседание*. Предложенный вариант *главное судебное разбирательство* мы считаем излишне буквальным переводом, поскольку словацкое определение «hlavné» в названии данной стадии лишь подчёркивает тот факт, что речь идёт о центральной стадии словацкого уголовного процесса, в рамках которой проходят не «предварительные» судебные заседания — рассмотрение обвинительного заключения и предварительное слушание, относящиеся к хронологически предыдущей стадии, а те «ключевые» судебные заседания, на которых исследуются доказательства, проходят прения сторон и выносятся приговор — принимаются решения о виновности или невиновности подсудимого. Таким образом, данное словацкое имя прилагательное указывает на факт, что речь идёт о целой стадии словацкого уголовного судопроизводства, а не о конкретном заседании суда на данной стадии.

odvolacie konanie

В данном случае мы предлагаем употребить субституцию: *odvolacie konanie* — *производство в суде апелляционной инстанции*, либо использовать вариант перевода, предложенный словарём, поскольку, на наш взгляд, он выполняет прагматическую задачу перевода и соблюдает жанрово-стилистическую норму перевода: *odvolacie konanie* — *апелляционное производство*. Кроме того, данное понятие достаточно активно употребляется в юридическом жаргоне и научном

⁴¹ *Slovník právnických termínov pre verejnosť*. Ред. М. Imrichová. Prešov 2015, с. 141 [пер. М.Х.].

обороте⁴², что подтверждает его конвенциональность по отношению к узусу российского правопорядка.

vykonávacie konanie

При переводе названия данной судебной стадии словацкого уголовного процесса мы предлагаем воспользоваться субституцией: *vykonávacie konanie* — *исполнение приговора*. В качестве альтернативного перевода можно считать допустимым и описательный перевод: *vykonávacie konanie* — *производство по исполнению приговора*, так как в нём употреблены выразительные средства УПК РФ (т.е. соблюдается конвенциональная норма перевода) и соблюдены правила лексического сочетания слов в русском языке и в узусе российского правопорядка.

Исходя из вышеизложенного, нам думается, что представленные варианты перевода названий судебных стадий словацкого уголовного процесса можно считать адекватными. Одновременно отметим, что переводчик — межкультурный медиатор, он вправе и должен дать информацию рецептору перевода (российскому судье, прокурору, сотруднику полиции) о том, какие правовые институты и процедуры словацкого правопорядка, зафиксированные в переводимых им понятиях, соотносятся с денотатами российского правопорядка, а какие не соотносятся. Значит, он должен соблюдать конвенциональную норму правопорядка РФ, но также передать в переводе отличия, специфику правопорядка СР.

Наше исследование показало, что переводчику, выполняющему перевод юридических текстов (правоприменительных документов), необходимо наряду со словарями работать с такими достоверными источниками, как нормативные правовые акты и научные труды по юриспруденции, содержащие ценные комментарии и толкования от-

⁴² А.В. Смирнов, К.Б. Калиновский: *Уголовный процесс: учебник*. Ред. А.В. Смирнов. Москва 2008; А.В. Кудрявцева, В.П. Смирнов: *Апелляционное производство в уголовном процессе России*. Москва 2013; С.А. Пашин, С.П. Постыляков: *Ретроспективный анализ апелляционного производства в уголовно процессуальном законодательстве США и России*. «Реформы и право» 2014, № 3, с. 42–48; О.П. Амвросов: *Апелляционное производство: вопросы теории и практики*. В: *Традиционная и инновационная наука: история, современное состояние, перспективы. Сборник статей Международной научно-практической конференции, Уфа, 25 декабря 2015 года*. Ред. А.А. Сукиасян. Уфа 2015, с. 3–6; С.В. Бажанов: *Розыск подсудимого в стадии апелляционного производства*. «Вопросы правоведения» 2015, № 5 (33), с. 143–150; В.И. Матейчук: *Апелляционное производство в системе уголовно-процессуальных производств*. «Вестник Челябинского государственного университета» 2015, № 4 (359), с. 133–138; Л.А. Усич: *Значение, понятие и сущность апелляционного производства по гражданским делам*. «Актуальные проблемы государства и права» 2020, т. 4, № 16, с. 523–529.

дельных положений законов. Именно такой подход к юридическому переводу, на наш взгляд, является обязательным условием выполнения адекватного перевода, на который рассчитывает как автор исходного документа, — словацкое должностное лицо, работник государственного органа СР, так и рецептор перевода — российское должностное лицо, представитель правопорядка РФ.

ЛИТЕРАТУРА

- Алексеева И.С.: *Введение в переводоведение*. Санкт-Петербург 2004.
- Амвросов О.П.: *Апелляционное производство: вопросы теории и практики*. В: *Традиционная и инновационная наука: история, современное состояние, перспективы. Сборник статей Международной научно-практической конференции, Уфа, 25 декабря 2015 года*. Ред. А.А. Сукиасян. Уфа 2015, с. 3–6.
- Бажанов С.В.: *Розыск подсудимого в стадии апелляционного производства*. «Вопросы правоправедения» 2015, № 5 (33), с. 143–150.
- Кашанина Т.В.: *Юридическая техника: учебник*. Москва 2011.
- Клещина Е.Н.: *К вопросу о системе стадий уголовного судопроизводства*. «Вестник всероссийского института повышения квалификации сотрудников МВД России» 2015, № 1 (33), с. 52–55.
- Комиссаров В.Н.: *Теория перевода (лингвистические аспекты)*. Москва 1990.
- Кудрявцева А.В., Смирнов В.П.: *Апелляционное производство в уголовном процессе России*. Москва 2013.
- Лантух Н.В.: *Понятие, сущность и назначение уголовного судопроизводства (уголовного процесса)*. В: *Уголовно-процессуальное право (уголовный процесс)*. Ред. Э.К. Кутуев. Санкт-Петербург 2019, с. 21–33.
- Матейчук В.И.: *Апелляционное производство в системе уголовно-процессуальных производств*. «Вестник Челябинского государственного университета» 2015, № 4 (359), с. 133–138.
- Муравьев К.В.: *Уголовно-процессуальные правоприменительные акты*. «Юридический вестник Самарского университета» 2019, т. 5, № 2, с. 75–80.
- Пашин С.А., Постыляков С.П.: *Ретроспективный анализ апелляционного производства в уголовно-процессуальном законодательстве США и России*. «Реформы и право» 2014, № 3, с. 42–48.
- Полищук Н.Н.: *К вопросу о совершенстве системы стадий уголовного процесса*. «Вестник Нижегородского университета им. Н.И. Лобачевского» 2015, № 1, с. 181–185.
- Смирнов А.В., Калиновский К.Б.: *Уголовный процесс: учебник*. Ред. А.В. Смирнов. Москва 2008.
- Швейцер А.Д.: *Теория перевода: Статус, проблемы, аспекты*. Москва 1988.
- Усачёв А.А.: *Структура уголовного судопроизводства*. В: *Уголовный процесс*. Ред. А.И. Бастрыкин, А.А. Усачёв. Москва 2019, с. 25–29.
- Усич Л.А.: *Значение, понятие и сущность апелляционного производства по гражданским делам*. «Актуальные проблемы государства и права» 2020, т. 4, № 16, с. 523–529.
- Федеральный закон от 18.12.2001 г. № 174-ФЗ (ред. от 29.12.2022) (с изм. и доп., вступ. в силу с 01.01.2023) — *Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации* (электронный ресурс). https://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_34481/.

- Фёдоров А.В.: *Основы общей теории перевода (лингвистические проблемы): Для институтов и факультетов иностр. языков*. Санкт-Петербург–Москва 2002.
- Хованец М.: *Названия стадий словацкого уголовного процесса в переводе на русский язык*. В: *Актуальные проблемы лингвистики, лингводидактики и переводоведения. Материалы Международной научно-практической конференции*. Ред. А.В. Волынская. Омск 2021, с. 152–157. <https://www.elibrary.ru/item.asp?id=46639041> [доступ].
- Черданцев А.Ф.: *Логико-языковые феномены в юриспруденции*. Москва 2012.
- Шлепнев Д.Н.: *Юридический дискурс с точки зрения переводчика: рабочая переводческая типология*. «Филологические науки. Вопросы теории и практики» 2018, № 2 (80), ч. 1, с. 185–188.
- Шлепнев Д.Н.: *Юридический перевод, юридический текст, юридический дискурс: к вопросу об определении*. «Филологические науки. Вопросы теории и практики: электронный периодический журнал» 2017, № 12 (78): в 4-х ч., ч. 2, с. 174–177.
- Balázová L., Dorotjaková V., Ďurčo P., Fifiková E., Filkusová M., Haasová B., Jarošová A., Masárová M., Petrufová M.: *Veľký slovensko-ruský slovník*. IV. diel: R–Š — *Большой словацко-русский словарь*. IV т.: P–III. Bratislava 1990.
- Dorotjaková V., Fifiková E., M. Filkusová, I. Kothaj, A. Španková: *Veľký slovensko-ruský slovník*. I. diel: A–K — *Большой словацко-русский словарь*. I т.: A–K. Bratislava 1979.
- Dorotjaková V., Fifiková E., Filkusová M., Kohatej I., Španková A.: *Veľký slovensko-ruský slovník*. II. diel: L–O — *Большой словацко-русский словарь*. II т.: L–O. Bratislava 1982.
- Dorotjaková V., Fifiková E., Filkusová M., Masárová M., Petrufová M.: *Veľký slovensko-ruský slovník*. III. diel: P–Q — *Большой словацко-русский словарь*. III т.: P–Ky. Bratislava 1986.
- Grigorjanová T., Kollár D.: *Slovensko-ruský právnicko-ekonomický slovník — Словацко-русский юридическо-экономический словарь*. Bratislava 2000.
- Ivor J.: *Predmet a rozsah dokazovania v prípravnom konaní*. В: *Aktuálne problémy prípravného konania trestného. Zborník príspevkov z celoštátnej vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej dňa 3. apríla 2014*. Ред. J. Záhora. Praha 2014, с. 38–49.
- Kamenská V.: *Slovensko-ruský právnický a politologický slovník*. Banská Bystrica 1999.
- Lingea — autorský kolektív pracovníkov Lingea s. r. o.: *Rusko-slovenský slovensko-ruský veľký slovník*. Bratislava 2011.
- Perhács Z.: *Organizácia a orgány predsúdneho konania*. В: *Prípravné konanie — možnosti a perspektívy. Zborník príspevkov z celoštátnej vedeckej konferencie s medzinárodnou účasťou konanej dňa 21. apríla 2016*. Ред. J. Záhora. Praha 2016, с. 96–103.
- Slovník právnických termínov pre verejnosť*. Ред. M. Imrichová. Prešov 2015.
- Štrkolec M.: *Úvod do trestného práva procesného*. Košice 2022.
- Закон č. 301/2005 Z. z. z 24. mája 2005 (časová verzia predpisu účinná od: 1.12.2022 do: 31.5.2023) *Trestný poriadok Slovenskej republiky*. <https://www.slov-lex.sk/pravne-predpisy/SK/ZZ/2005/301/20221201> — *Уголовно-процессуальный кодекс Словацкой Республики (УПК СР)*.

MAREK CHOVANEC

ABOUT THE TRANSLATION OF TITLES OF JUDICIAL STAGES OF CRIMINAL PROCEEDINGS (SLOVAK-RUSSIAN COMPARISON)

Summary

This article deals with the applied problem of legal intercultural communication, namely the translation of the titles of the judicial stages of Slovak criminal proceedings into Russian. In the translation process, the author conducts a comparative analysis of the Slovak and Russian codes of criminal procedure, since these legal acts are the source of adequate translation solutions or a means of searching for them.

Keywords: criminal process, judicial stages, legal translation, crime, rule of law

MAREK CHOVANEC

O TŁUMACZENIU NAZW ETAPÓW POSTĘPOWANIA KARNEGO (PORÓWNANIE SŁOWACKO-ROSYJSKIE)

Streszczenie

Niniejszy artykuł porusza zagadnienia z zakresu prawniczej komunikacji międzykulturowej, a mianowicie tłumaczenia na język rosyjski nazw etapów słowackiego postępowania karnego. W procesie przekładu autor dokonuje analizy porównawczej słowackiego i rosyjskiego kodeksu postępowania karnego, ponieważ właśnie te akty prawne są źródłem odpowiednich rozwiązań tłumaczeniowych lub miejscem ich poszukiwania.

Słowa kluczowe: postępowanie karne, etapy postępowania sądowego, tłumaczenie prawne, przestępstwo, prawo-rządność

ЕЛЕНА ХАВКИНА

Национальный университет «Запорожская политехника»
ORCID: <http://orcid.org/0000-0001-6673-5382>

ЛЕКСИКА ВИОЛЕНТНОСТИ В ПЕРЕВОДЧЕСКОМ АСПЕКТЕ (НА МАТЕРИАЛЕ АНГЛИЙСКОГО, УКРАИНСКОГО И РУССКОГО ЯЗЫКОВ)

Насилие является неизменным спутником человечества на всём пути его существования. Пожалуй, нет такого человека, который бы в той или иной форме ни разу не столкнулся с насилием в своей жизни. Несмотря на это, даже в XXI веке тема виолентности продолжает быть «неудобной», такой, о которой неприлично говорить. Закрытость темы, даже её табуированность, нежелание людей говорить об этом усложняют адекватную оценку масштабов насилия, происходящего в мире.

В последнее время в социуме отмечаются позитивные сдвиги в решении проблемы насилия в обществе в разных его проявлениях. Страны, организации разного уровня поднимают тему, подписывают различные документы, привлекая внимание общественности и призывая людей к искоренению этого позорного явления. Примером могут служить следующие документы, принятые Генеральной Ассамблеей ООН и другими международными организациями в последние несколько десятилетий: *Конвенция против пыток и других жестоких, бесчеловечных или унижающих достоинство видов обращения и наказания* (1984)¹, *Конвенция о правах ребёнка* (1989), *Декларация об искоренении насилия в отношении женщин* (1993)², *Декларация прин-*

¹ United Nations. Human Rights. Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-against-torture-and-other-cruel-inhuman-or-degrading> [доступ: 19.09.2021].

² United Nations. Human Rights. Declaration on the Elimination of Violence against Women. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-elimination-violence-against-women> [доступ: 19.09.2021].

ципов терпимости (1995), Протокол о предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за неё (2000), Конвенция Совета Европы о противодействии торговле людьми (2005), Конвенция Совета Европы о защите детей от сексуальной эксплуатации и сексуального насилия (2007), Конвенция совета Европы о предотвращении и борьбе с насилием в отношении женщин и домашним насилием (2011)³ и др.

Необходимо отметить, что вслух о насилии стали говорить сравнительно недавно. Так, например, общеизвестный сегодня термин *domestic violence* (домашнее насилие, насилие в семье) впервые был употреблён Джеком Эшли не так давно — в 1973 году⁴. Первое упоминание термина *sexual harassment* (сексуальное домогательство) приписывают Мэри Роу в том же 1973.

Сегодня разноуровневые лексические единицы с семантикой виолентности становятся объектом всё большего количества лингвистических исследований. Так, Ольга Абрамова и Лейла Гараева изучают способы вербального выражения агрессии⁵; Лейла Гараева также занимается проблемой функционирования инвективы в профессиональной коммуникации⁶. Лексика виолентности в современном английском языке⁷, а также англоязычные идиомы с семантикой виолентности⁸ являются предметом исследований автора этой статьи. Часто такая лексика изучается на стыке наук, в частности лингвистики и социологии, как, например, в работе Ольги Коробковой⁹.

Однако недостаточность таких исследований, и в особенности научных работ, посвящённых переводу языковых единиц с семантикой виолентности, объясняет актуальность данной статьи.

³ Council of Europe. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (CETS No. 210). <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=210> [доступ: 11.09.2021].

⁴ Z. Akhtar: *Domestic Violence*. https://www.academia.edu/36031273/Domestic_Violence [доступ: 05.08.2021].

⁵ O.I. Abramova, L.M. Garaeva: *Invective Lexis as a Means of Expressing Verbal Aggression (Based on English Periodicals)*. <http://revista.sangregorio.edu.ec/index.php/REVIS-TASANGREGORIO/article/view/990/SEV> [доступ: 05.07.2021].

⁶ Л.М. Гараева: *Инвектива в профессиональной коммуникации: прагмалингвистический аспект*. «Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2. Языкознание» 2014, № 5 (24), с. 79–86.

⁷ О.М. Хавкіна: *Сучасна англомовна лексика віолентності*. В: Тиждень науки-2021. Гуманітарний факультет: тези доповідей науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 19–23 квітня 2021р.). Ред. В.В. Наумик. Запоріжжя 2021, с. 61–63.

⁸ О.М. Хавкіна: *Фразеологізми з семантикою віолентності у сучасній англійській мові*. «Південний архів. Філологічні науки» 2021, № 87, с. 60–64.

⁹ O.S. Korobkova: *Markers of hate speech in the nominations of ethnicity: a sociolinguistic aspect*. «News of the RSPU. A.I. Herzen» 2009, № 111, с. 200–205.

Насилие — комплексное явление, которому достаточно сложно дать определение¹⁰. В целом, это — физическое или психическое воздействие одного человека на другого. Соответственно, лексику виолентности (англ. *violence*) составляют лексические единицы разных языковых уровней, которые описывают различные виды насилия, а также участников (как насильников, так и их жертв) этого явления. Отметим, что жертвами насилия сегодня становятся не только женщины, но и дети, и даже определённый процент мужчин. В связи с этим английские термины *wife abuse/wife beating/wife battering* утратили свою актуальность, уступив место таким лексическим единицам, как *domestic violence/domestic abuse/family violence*. На украинский и русский языки они имеют следующие варианты перевода: укр. *домашнє насильство*; *жорстоке поводження в сім'ї*; *сімейне насильство*; *насильство в сім'ї*; русск. *домашнее насилие*; *насилие в семье*; *внутрисемейное насилие*; *бытовое насилие*; *насилие на бытовой почве*; *семейные конфликты*; *рукоприкладство в семье*.

Анализ структурных особенностей корпуса исследования показал, что языковые единицы с семантикой виолентности могут быть одно- и поликомпонентными; они образуются при помощи различных способов словообразования и по разным словообразовательным моделям. Группа простых лексем виолентности, состоящих из одного корня, является достаточно немногочисленной: *abuse, consent, harass, rape*.

Следующая структурная группа объединяет так называемые деривативы — производные слова. Это могут быть названия различных видов насилия, образованных путём прибавления к глаголу окончания *-ing* (*doxing, stalking*), или лексемы, появившиеся в результате добавления к основе аффиксов: *abuser* (*abuse+er*), *harasser* (*harass+er*), *harassment* (*harass+ment*), *hater* (*hate+er*), *rapist* (*rape+ist*).

Ещё одну группу составляют гибридные слова. Их объединяет наличие в них латинского суффикса *-cide*, означающего «убийство, разрушение». Репрезентанты группы: *androcide, femicide/feminicide, gendercide, geronticide, homicide, infanticide*.

Также лексика виолентности может образовываться путём сложения основ, например, слово *misogyny*, в котором объединились греческие корни *misein* (to hate) и *gynē* (woman). Чаше к сложному слову (состоящему из нескольких корней) добавляется аффикс: *catcalling* (*cat+call+ing*), *cyberbullying* (*cyber+bully+ing*), *gaslighting* (*gas+light+ing*), *misogynist* (*miso+gyny+ist*).

¹⁰ *Saferspaces. What is violence?* <https://www.saferspaces.org.za/understand/entry/what-is-violence> [доступ: 05.10.2021].

Корпус исследования характеризуется также наличием в нём нескольких телескопных номинаций — сокращённых лексических единиц, образованных в результате соединения частей слов (которые при этом не являются морфемами) в одно слово: *mansplaining* (*man+explaining*), *sexting* (*sex+texting*).

Наибольшую группу среди лексики виолентности составляют двухкомпонентные единицы, которые образуются по двум словообразовательным моделям: N1+N2 (*body shaming, child marriage, honor killing, rape culture, victim blaming*) и Adj+N (*corrective rape, human trafficking, sexual exploitation, sexual slavery*). Лексема *violence* является компонентом самой многочисленной подгруппы двухкомпонентных языковых единиц с семантикой виолентности: *digital violence, domestic violence, economic violence, emotional violence, online violence, psychologic(al) violence, physical violence, sexual violence*.

Анализируемая лексика также репрезентирована несколькими аббревиатурами, которые возникли в результате сокращения трёхкомпонентных лексических единиц: *GBV* — *gender-based violence* (насилие над лицами противоположного пола); *FGM* — *female genital mutilation* (женское обрезание); *VAW* — *violence against women* (насилие в отношении женщин).

Важно отметить, что в сравниваемых языках на порядок больше лексем, обозначающих разные виды насилия, направленного на женщин, чем на мужчин. Это может быть объяснено тем, что обычно женщины физически слабее «сильного пола» или имеют меньше прав по сравнению с мужчинами в связи с культурологическими особенностями разных наций¹¹.

Если речь идёт о переводе, то существует определённая зависимость выбора способа передачи лексемы с семантикой виолентности целевыми языками от структуры переводимой лексемы.

Простые лексемы, как правило, переводятся: 1) словарными соответствиями: *rape* — укр. *зґвалтування*; русск. *изнасилование*; 2) описательно: *consent* — укр. *добровільна усвідомлена згода на сексуальний контакт або на шлюб*; русск. *добровольное осознанное согласие на сексуальный контакт или на брак*.

Простые лексемы, деривативы, гибридные слова, а также образованные сложением основ часто переводятся транскодированием. Отметим, однако, что полученные в результате транскодирования вари-

¹¹ А. Міщерікова, Т. Коробкіна: Аб'юз як соціальне явище. В: Пріоритетні шляхи розвитку науки та освіти (частина II): матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції. Львів 2020, с. 38–39.

анты перевода анализируемой лексики находят широкое применение в речи специалистов, к примеру, психологов, психотерапевтов, психиатров или юристов, занимающихся ведением дел, связанных с насилием. Если же подобные виды насилия упоминаются в массмедиа, в быту, в речи неспециалистов, то тогда предпочтительным окажется словарное соответствие или описательный перевод. Приведём примеры. Так, *abuse* на целевые языки переводится следующим образом: укр. *аб'юз; насильство; психологічний тиск; насильницькі взаємини; погане поводження*; русск. *абьюз; оскорбление; надругательство; жестокое обращение*. Тот же подход будет справедливым для производного *abuser* — укр. *аб'юзер; кривдник; насильник; гвалтівник; людина, що чинить насильство над іншими*; русск. *абьюзер; насильник; надругатель; человек, применяющий насильственные методы к другому*. Отметим, что в последнее время в украинском и русском языках появились транскодированные неологические глаголы для передачи семантики английского глагола *to abuse* — укр. *аб'юзити*; русск. *абюзить*.

Производные слова, как уже было сказано выше, при передаче целевыми языками могут транскодироваться, иметь словарные соответствия, а также переводиться описательно: *harassment* — укр. *харасмент; домагання; сексуальне домагання; цькування; психологічний тиск; приставання*; русск. *харассмент; домогательство; сексуальное домогательство; приставание; унижение; действия, причиняющие беспокойство*; *hater* — укр. *хейтер (гейтер); ненавистник; недоброзичливець; неприхильник; той, хто розміщує у соцмережах несхвальні, злі, агресивні коментарі під постами, фотографіями та коментарями інших користувачів*; русск. *ненавистник; недруг; недоброжелатель; завистник; злопыхатель; тот, кто испытывает ненависть к какому-либо человеку*; *doxing* — укр. *доксинг; пошук персональної інформації про людину, злом та публікації її зі злим умислом*; русск. — *сбор и распространение, обнародование, публикация чьих-то личных данных в Интернете без согласия этого лица*; *stalking* — укр. *сталкінг; переслідування; нав'язлива увага до однієї людини з боку іншої*; русск. *сталкинг; скрытое преследование, выслеживание, нежелательное навязчивое внимание к одному человеку со стороны другого*.

Те же способы перевода (транскодирование, словарное соответствие, описательный перевод) являются типичными для передачи целевыми языками слов-гибридов с латинским компонентом *-cide*, который образует существительные с семантикой уничтожения, разрушения: *androcide* — укр. *андроцид; систематичне вбивство чоловіків з різних причин*; русск. *андроцид; систематические убийства*

мужчин, юношей, мальчиков; *femicide* (*feminicide*) — укр. феміцид (фемініцид); жіноцубивство; жіноцгубство; рус. фемцид (феминицид); женоубийство; *gendercide* — укр. гендерцид; систематичне вбивство людей за ознакою статі; русск. гендерцид; систематическое истребление представителей определённого пола, как мужского, так и женского; *geronticide* — укр. геронтицид (геронтоцид); вбивство людей похилого віку; русск. геронтицид (геронтоцид), умерщвление беспомощных стариков, *infanticide* — укр. інфантицид; дітовбивство; умисне позбавлення життя дитини; русск. инфантицид; детоубийство; умышленное умерщвление детей.

Транскодирование, словарные соответствия и описательный перевод используются также для перевода лексем виолентности, образованных сложением основ: *catcalling* — укр. кетколінг; вуличні домагання; вербальні коментарі на адресу людини (переважно жінки) зазвичай відверто сексуального характеру; русск. кэтколлинг; уличные домагания; улюлюканье; неприличное замечание женщине, проходящей мимо, от незнакомых мужчин; обращение к женщине, как к кошке; громкий свист или комментарии сексуального характера, сделанные мужчиной или группой мужчин; *cyberbullying* — укр. кібербулінг; булінг із застосуванням цифрових технологій; цькування певної особи у кіберпросторі, як правило, впродовж тривалого часу; русск. кибербуллинг; травля в сети; травля с использованием цифровых технологий; интернет-травля; киберзапугивание; виртуальное запугивание жертвы с помощью средств электронной коммуникации; *cyber-mobbing* — укр. кібермоббінг; груповий кібербулінг; навмисні образи, погрози та повідомлення іншим даних за допомогою сучасних засобів комунікації; русск. кибермоббинг; массовая интернет-травля человека в коллективе; электронный моббинг, психологический террор посредством интернет-ресурсов; интернет-моббинг; *cyberstalking* — укр. кіберсталкінг; переслідування або цькування, яке відбувається через онлайн-канали, соціальні медіа тощо; русск. киберсталкинг; систематическое преследование человека, группы лиц или компании, их запугивание и/или домогательство с использованием интернета и других электронных средств коммуникации; *misogyny* (греч. *misein* 'to hate' + *gynē* 'woman') — укр. мізогінія; жіноконенавистництво; жононенавистництво; русск. мизогиния; ненависть к женщинам.

Отметим, что английская языковая двухкомпонентная единица *victim blaming* при транскрибировании начинает писаться слитно, как одно слово: *victim blaming* — укр. віктімблеймінг; покладання звинувачення на жертву; звинувачення жертви у ситуації насильства; русск.

виктимблейминг; обвинение жертвы; обвинение жертвы в случившемся факте насилия.

Особый интерес представляет происхождение термина *gaslighting* (укр. *газлайтінг*, русск. *газлайтинг*), который употребляется для обозначения особо изощрённых психологических манипуляций с целью заставить жертву сомневаться в объективном восприятии ею действительности. Термин начал активно входить в обиход, начиная с 1960-х годов, но впервые об этом явлении заговорили после выхода в 1938 году пьесы Патрика Хемилтона *Газовый свет*, а в 1940 году — её экранизации¹². Главный герой применял психологическую манипуляцию по отношению к своей жене, пряча и переставляя предметы в доме, чтобы убедить женщину в том, что она теряет память и рассудок. Он также включал газовый свет (*gaslighting*) в другой части дома, а это заставляло тускнеть свет в той части дома, где жили супруги, но при этом убеждал жену, что проблемы со светом ей только кажутся. Сегодня психологи говорят об отношениях газлайтинга, которые могут возникнуть не только между супругами и партнёрами, но также между родителем и ребёнком, и даже психотерапевтом и пациентом.

Поскольку телескопия не является типичным способом словообразования ни для украинского, ни для русского языков, подобные английские лексемы переводятся описательно, хотя в обоих целевых языках существуют варианты перевода, полученные путём транскодирования: англ. *mansplaining* (*man+explaining*)¹³ — укр. *менсплейнінг*; *зневажливе, менторське ставлення до жінки*; *манери чоловіків розмовляти з жінками, пояснюючи їм речі у поблажливій, самовпевненій, помилковій або спрощеній формі, через «знижку на їхню статтю»*; русск. *менсплейнинг*; *снисходительное, неуважительное отношение к женщине*; *менторский тон, мужская, сексистская, снисходительная, самоуверенная или упрощённая манера объяснять женщинам то, что они и так знают*. Ещё один пример — телескопизм *sexting* (*sex+texting*), который иногда употребляется с уточняющими словами: *non-consensual sexting*. Интересной является попытка сохранить в переводах на целевые языки структуру телескопической номинации: *sexting* — укр. *секстинг*; *надсилання жертві відвертих повідомлень, картинок непристойного характеру*; русск. *секстинг*; *отсылание жертве «сексемесок»*

¹² *Gaslighting. Human behaviour*. <https://www.britannica.com/topic/gaslighting> [доступ: 17.12.2021].

¹³ O. Foubert, M. Lemmens: *Gender-biased neologisms: the case of man-X*. "Lexical and Semantic Neology in English" 2018, № 12, <https://journals.openedition.org/lexis/2453#text> [доступ: 10.11.2021].

(секс+эсемеки) — сообщений, картинок сексуального характера без согласия адресата.

Двусложные лексемы, в частности те, одним из компонентов которых выступает *violence*, при переводе сохраняют свою модель Adj+N, причём прилагательное в них является интернационализмом: *economic violence* — укр. економічне насильство; русск. экономическое насилие; *emotional violence* — укр. емоційне насильство; русск. эмоциональное насилие; *psychological violence* — укр. психологічне насильство; русск. психологическое насилие; *physical violence* — укр. фізичне насильство; русск. физическое насилие¹⁴. У некоторых подобных лексем есть целый ряд синонимичных вариантов перевода: *online (digital) violence* — укр. інтернет-насильство; насильство в мережі; русск. интернет-насилие; насилие в сети; онлайн-насилие; насилие в сетевой среде; *sexual violence* — укр. сексуальне насильство; сексуальна наруга; русск. сексуальное насилие; половое насилие; насилие на сексуальной почве; сексуальное надругательство.

Приведём ещё несколько примеров перевода языковых единиц с семантикой виолентности, образованных по модели Adj+N, которая была сохранена при переводе: *corrective rape* — укр. коригуюче згвалтування; русск. корректирующее изнасилование (изнасилование, совершаемое в связи с предполагаемой сексуальной ориентацией или гендерной идентичностью жертвы, цель которого — «исправить» ориентацию жертвы, заставить её вести себя в соответствии с её гендерными стереотипами); *sexual harassment* — укр. сексуальний гарасмент; сексуальне домагання; сексуальне переслідування; русск. сексуальное домогательство; сексуальное провоцирование; сексуальная агрессия; сексуальное преследование; сексуальные посягательства на работе.

Корпус исследования также характеризуется наличием двухкомпонентных языковых единиц, образованных по модели N1+N2, у которых при переводе N1 выступает в форме родительного падежа постпозитивное определение к соответствию N2: *honor killing* — укр. убивство честі; русск. убийство чести; *human trafficking* — укр. торгівля людьми; купівля і продаж людей у рабство; работоргівля; русск. торговля людьми; работорговля; *rape culture* — укр. культура згвалтування; русск. культура изнасилования.

Анализ поликомпонентных лексем со значением виолентности показал, что для их перевода самым оптимальным способом является

¹⁴ UN Women. Frequently asked questions: Types of violence against women and girls. <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/ending-violence-against-women/faqs/types-of-violence> [доступ: 06.10.2021].

описательный перевод. Это может быть объяснено тем фактом, что чем больше в языковой единице компонентов, тем более сложное для понимания явление она описывает. Следовательно, для её передачи другим языком необходимы более длинные и сложные аналоги. Приведём примеры: *female genital mutilation (FGM)* — укр. жіноче обрізання; калічення жіночих геніталій; русск. женское обрезание; нанесение увечий женским гениталиям; калечащая операция на женских гениталиях; удаление наружных женских половых органов; *gender-based violence (GBV)* — укр. насильство над особами протилежної статі; насильство за гендерною ознакою; русск. насилие над лицами противоположного пола; насилие по гендерному признаку.

Подводя итоги, отметим, что перевод анализируемых лексических единиц в определённой степени зависит от их структурных особенностей. Наиболее частыми способами передачи английской лексики виолентности в украинском и русском языках являются словарное соответствие, транскодирование, описательный перевод — таким образом переводятся простые лексемы, деривативы, слова-гибриды и языковые единицы, образованные сложением основ. При переводе телескопических образований используются транскодирование и описательный перевод. Что касается поликомпонентных лексем, то они передаются целевыми языками описательно, вследствие сложности и комплексности описываемого явления. Двухкомпонентные единицы, образованные по модели Adj+N, сохраняют её при переводе; при передаче лексем, образованных по модели N1+N2, компонент N1 функционирует постпозитивным определением в родительном падеже к соответствию N2. Специалисты, занимающиеся проблемами насилия, отдают предпочтение транскодированным единицам; в научно-популярной литературе чаще наблюдаются словарные соответствия или единицы, переведённые описательно. Считаем дальнейшие исследования лексики с семантикой виолентности перспективными — они могут способствовать более эффективному сотрудничеству специалистов из разных стран, работающих над темой насилия, а также могут помочь глубже понять насилие как социальное явление.

ЛИТЕРАТУРА

Гараева Л.М.: *Инвектива в профессиональной коммуникации: прагматингвистический аспект*. «Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2. Языкознание» 2014, № 5 (24), с. 79–86.

- Мищерікова А., Коробкіна Т.: Аб'юз як соціальне явище. В: *Пріоритетні шляхи розвитку науки та освіти (частина II): матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції*. Львів 2020, с. 38–39.
- Хавкіна О.М.: *Сучасна англомовна лексика віолентності*. В: *Тиждень науки–2021. Гуманітарний факультет: тези доповідей науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 19–23 квітня 2021р.)*. Ред. В.В. Наумик. Запоріжжя 2021, с. 61–63.
- Хавкіна О.М.: *Фразеологізми з семантикою віолентності у сучасній англійській мові*. «Південний архів. Філологічні науки» 2021, № 87, с. 60–64.
- Abramova O.I., Garaeva L.M.: *Investive Lexis as a Means of Expressing Verbal Agression (Based on English Periodicals)*. <http://revista.sangregorio.edu.ec/index.php/REVISTASANGREGORIO/article/view/990/> [доступ: 05.07.2021].
- Akhtar Z.: *Domestic Violence*. https://www.academia.edu/36031273/Domestic_Violence [доступ: 05.08.2021].
- Council of Europe. Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence (CETS No. 210). <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list?module=treaty-detail&treaty-num=210> [доступ: 11.09.2021].
- Foubert O., Lemmens M.: *Gender-biased neologisms: the case of man-X*. “Lexical and Semantic Neology in English” 2018, № 12, <https://journals.openedition.org/lexis/2453#text> [доступ: 10.11.2021].
- Gaslighting. *Human behaviour*. <https://www.britannica.com/topic/gaslighting> [доступ: 17.12.2021].
- Korobkova O. S.: *Markers of hate speech in the nominations of ethnicity: a sociolinguistic aspect*. «News of the RSPU. A.I. Herzen» 2009, № 111, с. 200–205.
- Saferspaces. *What is violence?* <https://www.saferspaces.org.za/understand/entry/what-is-violence> [доступ: 05.10.2021].
- SEV [доступ: 05.07.2021].
- UN Women. *Frequently asked questions: Types of violence against women and girls*. <https://www.unwomen.org/en/what-we-do/ending-violence-against-women/faqs/types-of-violence> [доступ: 06.10.2021].
- United Nations. Human Rights. Convention against Torture and Other Cruel, Inhuman or Degrading Treatment or Punishment. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/convention-against-torture-and-other-cruel-inhuman-or-degrading> [доступ: 19.09.2021].
- United Nations. Human Rights. Declaration on the Elimination of Violence against Women. <https://www.ohchr.org/en/instruments-mechanisms/instruments/declaration-elimination-violence-against-women> [доступ: 19.09.2021].

OLENA KHAVKINA

VIOLENCE VOCABULARY IN THE TRANSLATIONAL ASPECT
(ON THE MATERIAL OF ENGLISH, UKRAINIAN AND RUSSIAN LANGUAGES)

Summary

This article provides the analysis of the specifics of the translation of English lexical units with the semantics of violence into Ukrainian and Russian languages. The author explains the insufficient knowledge of the topic due to its taboo nature and emphasizes the importance of such researches. English lexemes of violence have been analyzed from the point of view

of their structural features (simple lexemes, derivatives, hybrid words, compound words, two- and polycomponent lexical units). The most frequent ways of translation of the vocabulary under analysis into the target languages have been determined; a certain dependence of the choice of the translation way on the language unit structure has been established. Keywords: violence, lexeme, translation, dictionary equivalent, transcoding, descriptive translation

JELENA CHAWKINA

LEKSYKA PRZEMOCY W ASPEKcie PRZEKŁADU (NA MATERIALE JĘZYKA ANGIELSKIEGO, UKRAIŃSKIEGO I ROSYJSKIEGO)

Streszczenie

W artykule rozpatrzono specyfikę przekładu angielskich jednostek leksykalnych z semantyką przemocy na język ukraiński i rosyjski. Autorka zwraca uwagę na to, że badania z tego zakresu stają się szczególnie ważne ze względu na niewystarczający stan wiedzy na ten tabuizowany temat. Angielskie leksemy przemocy zostały przeanalizowane pod kątem ich cech strukturalnych (leksemy proste, pochodne, wyrazy hybrydowe, wyrazy złożone, dwu- i wieloskładnikowe jednostki leksykalne). Określono najczęstsze sposoby przekazywania analizowanego słownictwa na języki docelowe, a także ustalono pewną zależność wyboru techniki tłumaczenia od struktury jednostki językowej.

Słowa kluczowe: przemoc, leksem, tłumaczenie, ekwiwalencja, transkodowanie, tłumaczenie opisowe

КРИСТИНА АРТАМОНОВА

Uniwersytet Śląski w Katowicach
ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-6109-8553>

О ПРОБЛЕМЕ ПЕРЕВОДА ИМЁН СОБСТВЕННЫХ (НА МАТЕРИАЛЕ ТУРИСТИЧЕСКИХ ПУТЕВОДИТЕЛЕЙ)

Имя собственное является одной из языковых универсалий. Можно с уверенностью сказать, что не существует ни одного языка, в составе которого отсутствовали бы онимы. Совокупность имён собственных формирует ономастическую базу культуры, именно культуры, а не языка, так как один и тот же язык может служить официальным языком в нескольких странах, но культуры в данных государствах не будут абсолютно идентичны.

Несмотря на то, что пандемия коронавируса (COVID-19) нанесла колоссальный ущерб туристической сфере, сегодня туризм по-прежнему играет большую роль в расширении границ взаимопонимания и доверия между людьми разных культур. Его деятельность не ограничивается только торговлей товарами и услугами, поиском новых торговых партнёров. Одной из главных функций туризма является также установление взаимоотношений между гражданами разных стран для сохранения и процветания мира. Имена собственные, используемые в письменной и устной коммуникации во всех областях туристической деятельности, могут дать возможность носителям другого языка и иной культуры представить константы истории определённой культуры, её богатство и полифонию¹. Кроме социально-культурного значения, туристические тексты содержат много важной информации,

¹ Д.Ю. Ильин: *Региональные топонимические названия в туристическом дискурсе*. «Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2: Языкознание» 2016, вып. 4 (15), с. 152–158.

к переводу которой нужно подходить крайне внимательно. Это связано со стремлением к тому, чтобы у туристов не возникло проблем найти верное направление маршрута или описание определённой достопримечательности.

Многочисленные антропонимы и топонимы, воспроизводимые в туристических текстах, воссоздают типичные географические, культурные, исторические черты того или иного региона, формируют прецедентные национально-культурные феномены, расширяют границы культурного познания туристов. Имена собственные являются также формой имиджирования территории, что представляет собой актуальный межкультурный тренд в свете интеграционных процессов и межкультурного обмена.

Таким образом, в туристическом дискурсе перевод ономастической терминологии играет особую роль по причине своей высокой культурной значимости. Вместе с тем следует признать, что ономастика всё ещё представляет собой существенную и не до конца изученную проблему в переводоведении².

Говоря о субъективном аспекте проблемы, то он связан с выбором принципов и методов формирования соответствий, т.е. с решениями, принимаемыми переводчиками. Несмотря на то, что такие решения должны приниматься на основе учёта и взвешивания объективных характеристик текста и речевой ситуации, они всё же являются результатом построения субъективной иерархии приоритетов среди разнообразных формальных и содержательных компонентов текста, подлежащих передаче. Выбор варианта, связанного с наименьшими потерями, составляет важнейшую часть творческого акта перевода³.

Субъективность выбора в пользу конкретного переводческого решения объясняется, среди прочего, отсутствием свода правил и/или стандартов перевода имён собственных для конкретных видов наименований и дискурсов. Кроме того, наряду со сложившимися традициями появляются новые тенденции и мода на ту или иную технику перевода, что, безусловно, может вносить путаницу и неуверенность в работу переводчика.

Если речь идёт о типологии ономастических соответствий, то можно отметить, что для перевода имён собственных в туристических текстах существуют различные методы, которые используются в различ-

² Э.Ю. Новикова: *Жанровые, ценностные и транслатологические характеристики международного туристического дискурса в немецкой и русской лингвокультурах*: дисс. д. филол.н. Волгоград 2018, с. 300.

³ В.Н. Комиссаров: *Теория перевода (лингвистические аспекты)*. Москва 1990, с. 194.

ных сочетаниях. Они не являются одноуровневыми, так как отчасти пересекаются друг с другом. Например, традиционные соответствия могут в то же время являться транслитерационными, транскрипционными, калькированными и т.д.

В данной статье проведём анализ реализации некоторых методов перевода имён собственных на основании анализа примеров из путеводителей по Гродненской области Республики Беларусь. В качестве предмета анализа мы использовали печатные путеводители по Гродненскому региону, изданные на польском, русском и английском языках.

Следует отметить, что для создания и издания путеводителей в регионах необходимо наличие целого ряда историко-культурных предпосылок. Главным условием создания такого путеводителя является восприятие региона как единой территориальной и историко-культурной целостности.

Гродненская область за свою историю находилась в составе Великого княжества Литовского (1413–1569), Речи Посполитой обоих народов польского и литовского (1569–1796), Российской империи (1795–1915), под немецкой оккупацией (1915–1919), в составе Польской Республики (1919–1939)⁴. Каждый из перечисленных этапов истории наложил определённый отпечаток на национальное разнообразие⁵.

Кроме того, Гродненская область Беларуси выделяется своим национальным и религиозным составом. Свыше 20% населения составляют поляки. Это единственная область республики, где среди верующих доминирует римско-католическая церковь⁶. Кроме того, так сложилось исторически, что большая часть замков, которые были построены в Беларуси, находятся именно на территории нынешней Гродненской области. Среди достопримечательностей, расположенных в этом регионе, находятся Мирский замок, исторический памятник XVI века, и часть Беловежской пуши, природного заповедника, являющиеся всемирным наследием ЮНЕСКО.

Таким образом, можно сделать вывод, что Гродненщина обладает всеми необходимыми характеристиками, подтверждающими её региональную идентичность.

⁴ GRODNO BY ONLINE. http://www.grodno.by/grodno/history/chronology_1919_1939.html [доступ: 12.11.2022].

⁵ А. Смалянчук: *Белорусские поляки или поляки в Беларуси?* https://web.archive.org/web/20090514063852/http://autary.iig.pl/smalanchuk/artykuly/palaki/palaki_ru.html [доступ: 12.11.2022].

⁶ *Национальный состав Республики Беларусь*. Минск 2020. <https://www.belstat.gov.by/upload/iblock/df5/df5842f32b1b8a711043f8f54856f5c8.pdf> [доступ: 15.11.2022].

Анализируя перевод антропонимов в путеводителях, можно отметить, что в примерах из путеводителей наиболее часто используются транслитерация и транскрипция, а также эвфоническая передача и использование традиционного наименования, о чём свидетельствуют следующие примеры:

Русский	Польский	Английский
Героним Ходкевич	Heronim Chodkiewicz	Jeronim Khodkevich
Максим Богданович	Maksim Bogdanowicz	Maxim Bogdanovich
Элиза Ожешко	Eliza Orzeszkowa	Eliza Orzeszkowa
Давыд Горodenский	Dawid Horodzienski	Davyd Gorodensky
Стефан Баторий	Stefan Batory	Stefan Batory
Людвик Заменгоф	Ludwik Zamenhof	Ludwik Zamenhof
Лев Бакст	Lew Bakst	Leon Bakst
Василь Быков	Wasył Bykow	Vasil Bykov
Адам Мицкевич	Adam Mickiewicz	Adam Mickiewicz

Соответствия для антропонима *Элиза Ожешко* в английской и польской версиях звучат одинаково — *Eliza Orzeszkowa*. В то же время использованы разные приёмы перевода. Для польского соответствия — это метод использования исходного традиционного наименования, а для английского — прямой графический перенос с польского языка.

Тот же приём используется при переносе имени собственного *Адам Мицкевич*, польское и английское соответствия — *Adam Mickiewicz*.

Следующий пример соответствий: *Людвик Заменгоф* — *Ludwik Zamenhof* — *Ludwik Zamenhof*. Поляк еврейского происхождения Людвик Заменгоф является создателем эсперанто — наиболее успешного из сконструированных международных языков. В связи с его мировой известностью при переводе на польский и английский языки используется первичная форма имени собственного — *Ludwik Zamenhof*.

Такой метод прямого графического переноса возможен, конечно, при переводе на языки, использующие тот же или похожий алфавит.

Как видно из примеров, фамилии *Богданович*, *Быков* и *Бакст* переведены путём транслитерации в соответствии с таблицами практической транслитерации польского (*Bogdanowicz*, *Bykow*, *Bakst*)

и английского языков (*Bogdanovich, Bykov, Bakst*). Данные соответствия относятся к ономастическим, то есть воссоздающим фонографическую оболочку слова с той или иной степенью близости к оригиналу.

Обратим внимание на имя *Василь* — *Wasył* — *Vasil* в антропониме *Василь Быков*. Василь Быков (белор. Васіль Уладзіміравіч Быкаў) — белорусский и советский писатель, создававший свои произведения на белорусском и русском языках, а также президент белорусского ПЕН-центра. По причине его широкой известности при переводе не использовались методы традиционного написания имени, а применена практическая транслитерация. Следует отметить, что по-английски имя *Василий* звучит как *Basil* [Бейзл, Базл], а польский этимологический вариант — *Bazyli* [Базелий].

Далее рассмотрим пример перевода антропонима *Стефан Баторий*. Венгр по происхождению Стефан Баторий (венг. Bathory Istvan, польск. Stefan Batory, белор. Стэфан Баторый, лит. Steponas Batoras) был королём польским и великим князем литовским. Для упоминания в путеводителе составителем выбрано польское соответствие *Stefan Batory*, и оно же используется в английской версии. При этом в англоязычных энциклопедиях функционирует адаптированное соответствие — *Stephen Bathory*⁷.

Интересным примером, на наш взгляд, является выбор формирования соответствия для антропонима *Давыд Городенский*. Фамилия *Городенский* происходит от белорусской записи фамилии этого лица *Гарадзенскі* и образована от известного по летописным записям топонима *Городень* (ср. принятую запись в русском языке — *Гродненский*). На польский язык она переведена с помощью фонетической модификации на базе транслитерации, а именно эфонической передачи — *Horodziński*. Наряду с этим в польском языке существует традиционное наименование для номинации *Давыд Городенский*, которое используется в исторических справках, а именно, *Dawid Grodzieński*⁸, в то время как вариант *Horodziński* встречается редко⁹.

Что касается имени *Давыд*, составители путеводителя оставили белорусскую версию имени, хотя в русском языке функционирует написание *Давид*, а *Давыд* считается разговорным или народным ва-

⁷ Britannica. <https://www.britannica.com/biography/Stephen-Bathory> [доступ: 12.11.2022].

⁸ *Niezależna.pl*. <https://niezalezna.pl/226387-dawid-grodzienski-rycerz-ktory-walczac-z-krzyzakami-nie-przegral-zadnej-bitwy> [доступ: 15.11.2022].

⁹ L. Dacewicz: *Antroponimia Białegostoku w XVII–XVIII wieku*. Białystok 2001, с. 49.

риантом¹⁰. При передаче данного антропонима на польский язык переводчиком было принято решение использовать устойчивый эквивалент имени в польском языково-культурном пространстве, т.е. *Dawid*. При формировании английского соответствия переводчик отказался от использования традиционного написания *David*, применив транслитерацию — *Davyd*.

Перейдём к анализу топонимов. Говоря о названиях географических объектов Беларуси, необходимо отметить, что в течение столетий их официальная фиксация осуществлялась средствами то польского, то русского языка, что приводило к закреплению в качестве официальной нормы искажённой формы топонима. В результате терялась национальная специфика белорусских топонимов. В настоящее время топонимная ситуация в стране изменилась: актуальным стал вопрос закрепления национальной формы топонима и лишь затем её передачи на второй язык.

Остановимся подробнее на проблеме перевода ойконимов и рассмотрим примеры названий районов и районных центров Гродненской области, представленные в таблице.

Русский	Польский	Английский
Гродненский район	Rejon grodzieński	Grodno District
Гродно	Grodno	Grodno
Волковысский район	Rejon wołkowyski	Volkovysk District
Волковыск	Wołkowysk	Volkovysk
Зельвенский район	Rejon zelwieński	Zelva District
Зельва	Zelwa	Zelva
Ивьевский район	Rejon iwiejski	Ivye District
Ивье	Iwie	Ivye
Кореличский район	Rejon korelicki	Korelichi District
Кореличи	Korelicze	Korelichi
Лидский район	Rejon lidzki	Lida District
Лида	Lida	Lida
Ошмянский район	Rejon oszmiański	Oshmyany District
Ошмяны	Oszmiana	Oshmyany
Сморгонский район	Rejon smorgoński	Smorgon District
Сморгонь	Smorgonie	Smorgon

¹⁰ Грамота.ру. <http://gramota.ru/slovari/dic/?lop=x&bts=x&ro=x&zar=x&ag=x&ab=x&sin=x&lv=x&az=x&pe=x&word=%D0%B4%D0%B0%D0%B2%D1%8B%D0%B4> [доступ: 12.11.2022].

Можно отметить, что все наименования районов сформированы на основании имени районного центра, например, *Волковысский район* (*Rejon wołkowyski, Volkovysk District*) — *Волковыск* (*Wołkowysk, Volkovysk*); *Ивьевский район* (*Rejon iwiejski, Iyve District*) — *Ивье* (*Iwie, Iyve*); *Лидский район* (*Rejon lidzki, Lida District*) — *Лиды* (*Lida, Lida*) и т.д. Исторически чаще всего сначала появлялось название города, а уже после приобретения городом политического и социально-культурного значения регион вокруг города приобретал образованные от него наименования. При переводе составители путеводителя используют комбинированный метод — транслитерация/транскрипция плюс соответствие административной единицы (*район — rejon — district*).

Нестандартным примером перевода является формирование русско-польско-английского соответствия *Сморгонь — Smorgonie — Smorgon*. Английский перевод выполнен при помощи транслитерации русского названия. Что касается польской версии — *Smorgonie*, то она перекликается с белорусским названием города XIX века — *Смаргоні*, и является исторически сложившимся названием¹¹. Хотя в данный момент официально на белорусском языке название звучит *Смаргонь*.

Отдельного внимания заслуживают примеры соответствий неофициальных названий районов. В качестве примера такой группы соответствий приведём следующие топонимы:

Русский	Польский	Английский
Гродненщина	Grodzieńszczyzna	Grodno Region
Зельвенщина	Zelwieńszczyzna	Zelva District
Кореличина	Ziemia Korelicka	Korelichi District
Ошмянщина	Oszmianszczyzna	Oshmyany District
Сморгонщина	Ziemia Smorgońska	Smorgon District
Принеманский край	Kraj Nadniemensi	Neman land

Отметим, что при формировании английских соответствий использованы официальные названия районов, что не позволяет передать национальный колорит и заинтересовать потенциальных туристов. Только в одном примере был предложен адаптированный англоязычному читателю перевод: *Принеманский край — Neman land*. Польские соответствия, на наш взгляд, вполне органично вписались в текст путеводителя. Два названия на польском языке, как и в случае с англий-

¹¹ С. Колибаба: *Сморгонь — этимология топонима*. <https://proza.ru/2012/07/31/728> [доступ: 12.10.2022].

ским, переведены с помощью техники описательного перевода: *Кореличина* — *Ziemia Korelicka*, *Сморгоница* — *Ziemia Smorgońska*.

Рассмотрим ещё несколько интересных примеров перевода, в которых нашли отражение некоторые обнаруженные неточности при установлении языковых соответствий в путеводителях.

Русский	Польский	Английский
Большая Берестовица	Wielka Brzostowica	Bolshaya Berestovica
Малая Берестовица	Mała Brzostowica	Malaya Berestovitsa
Большое Можейково	Bolszoje Możejkowo	Bolshoe Mozheikovo
Малое Можейково	Małe Możejkowo	Mozheikovo

Анализируемые топонимы состоят из двух частей — прилагательного *большой* или *малый*, а также непосредственно самого названия населённого пункта. Так, Большая Берестовица (белор. Вялікая Бераставіца) — это посёлок городского типа в Гродненской области Беларуси, центр Берестовицкого района. В предложенном переводе составителями путеводителя польское соответствие *Wielka Brzostowica* является общепринятым переводом. Хотя также используется название *Brzostowica Wielka*, где прилагательное занимает положение после существительного, что характерно для польского языка, особенно в разного рода сочетаниях, имеющих характер сложных названий¹². В свою очередь, английское соответствие является транслитерацией русского названия — *Bolshaya Berestovica*. Для топонима *Малая Берестовица* (белор. Малая Бераставіца) соответствия даны на тех же основаниях, как и в предыдущем примере — *Mała Brzostowica* и *Malaya Berestovitsa*. Следует, однако, обратить внимание, что в польском языке чаще выступает название *Brzostowica Mała*.

Далее возникают более заметные переводческие несоответствия. В путеводителе упоминается деревня Большое Можейково в Щучинском районе, а также усадебно-парковый комплекс, находящийся в деревне. В отличие от предыдущего похожего по структуре названия в этом случае составителями путеводителя выбран метод транскрипции и транслитерации при формировании польского соответствия — *Bolszoje Możejkowo*, а также транслитерации в английском переводе — *Bolshoe Mozheikovo*. Вместе с тем, как и в примере с *Большой Берестовицей*, в польском языке существует прецизионный эквивалент — *Możejków Wielki*, который можно найти в энциклопедиях и историче-

¹² KSNNG: *Nazewnictwo geograficzne świata*. Zeszyt 11. Katowice 2009, с. 27.

ских справках¹³. В связи с этим смена метода перевода в данном случае, на наш взгляд, выглядит неоправданной.

Необоснованность подбора соответствий наблюдается также в названиях *Малое Можейково* — *Małe Możejkowo* — *Mozheikovo*. В данном примере определённую степень путаницы вносит тот факт, что с 2002 года агрогородок Малое Можейково в Лидском районе носит название Можейково без прилагательного *малое* (белор. Мажэйкава). Несмотря на то, что путеводители изданы в 2015–2016 гг., в русской версии используется старое название — Малое Можейково. В этом примере при переводе на польский язык применён комплексный метод транслитерация *Możejkowo* и традиционный эквивалент *Małe*. Однако существует также традиционный эквивалент, который можно найти в исторических энциклопедиях — *Możejków Mały*¹⁴. При этом английское соответствие в путеводителе сформировано уже от нового названия, функционирующего с 2002 года, *Можейково* — *Mozheikovo*.

В заключение обратим внимание на то, что хотя Республика Беларусь уже более трёх десятилетий — это самостоятельное государство, в котором сосуществуют два государственных языка, многие проблемы нормализации номинативной деятельности остаются не до конца решёнными, причём это касается именовании не только географических объектов, но и лиц. Это связано именно с близкородственным характером белорусско-русского двуязычия, которое базируется на единстве графических систем, а, следовательно, побуждает к поиску особых подходов к принципам транслитерации.

Подводя итоги, можно также отметить, что в случае передачи имён собственных наиболее отчётливо проявляется тенденция к установлению эквивалентов определённых типов. В проанализированных примерах переводчики, как правило, транскрибируют или транслитерируют имена собственные согласно нормам языка перевода. Вместе с тем может осуществляться собственно перевод названия или его отдельных составляющих, а также добавляться уточняющее слово, если наименование несёт важное смысловое и стилистическое значение и важно не фонетическое, а смысловое воспроизведение. Кроме того, может восстанавливаться существующая в языке перевода форма, что особо характерно для названий на польском языке.

Отдельно хотелось бы поэтому подчеркнуть, что при составлении путеводителей по Гродненской области огромное значение при выбо-

¹³ R. Aftanazy: *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*. Wrocław 1993, с. 228–231.

¹⁴ Там же, с. 224–228.

ре переводческих техник играет специфика региона, исторически связанного с Польшей. Кроме того, внимания заслуживает факт, что названия на русском языке часто передаются на основании белорусских форм. Таким образом, особо важным при переводе имён собственных в туристических текстах, в частности, антропонимов и топонимов, является обращение внимание на культурную специфику конкретной страны и особенности принимающего языка.

ЛИТЕРАТУРА

- Белорусская ономастика. Топонимия.* Ред. А.М. Мезенко. Минск 2012.
- Гісторыя Беларусі.* <http://history-belarus.by/pages/figures/batory.php> 79:6853741048 [доступ: 12.11.2022].
- Грамота.ру.* <http://gramota.ru/> [доступ: 12.11.2022].
- Гродненский областной исполнительный комитет.* <https://region.grodno.by/ru/history-ru/> [доступ: 12.11.2022].
- Ермолович Д.И.: *Имена собственные на стыке языков и культур.* Москва 2001.
- Ермолович Д.И.: *Основания переводоведческой ономастики:* дисс. д. филол.н. Москва 2005.
- Ермолович Д.И.: *Правила практической транскрипции имён и названий с 29 западных и восточных языков на русский и с русского языка на английский.* Москва 2016.
- Жучкевич В.А.: *Краткий топонимический словарь Белоруссии.* Минск 1974.
- Ильин Д.Ю.: *Региональные топонимические названия в туристическом дискурсе.* «Вестник Волгоградского государственного университета. Серия 2: Языкознание» 2016, вып. 4 (15), с. 152–158.
- Колибаба С.: *Сморгонь — этимология топонима.* <https://proza.ru/2012/07/31/728> [доступ: 12.11.2022].
- Комиссаров В.Н.: *Теория перевода (лингвистические аспекты).* Москва 1990.
- Национальный состав Республики Беларусь.* Минск 2020. <https://www.belstat.gov.by/upload/iblock/df5/df5842f32b1b8a711043f8f54856f5c8.pdf> [доступ: 12.11.2022].
- Новикова Э.Ю.: *Жанровые, ценностные и транслатологические характеристики международного туристического дискурса в немецкой и русской лингвокультурах:* дисс. д. филол. н. Волгоград 2018.
- Ономастика Беларусі. Антропонимия.* Ред. А.М. Мезенко и др. Минск 2017.
- Ономастика Беларусі. Топонимия.* Ред. А.М. Мезенко и др. Минск 2018.
- Рогалеў А.Ф.: *Назвы Бацькаўшчыны (тапанімія Беларусі).* Гомель 2008.
- Розанова Ю.Н.: *Путеводитель как жанр туристического дискурса: диахронический аспект.* «Историческая и социально-образовательная мысль» 2014, № 5 (27), с. 281–285.
- Смалянчук А.: *Белорусские поляки или поляки в Беларуси?* https://web.archive.org/web/20090514063852/http://autary.iig.pl/smalanchuk/artykuly/palaki/palaki_ru.html [доступ: 12.11.2022].
- Суперанская А.В., Сталтмане Н.Э. и др.: *Теория и методика ономастических исследований.* Москва 1986.

O проблеме перевода имён собственных...

- Aftanazy R.: *Dzieje rezydencji na dawnych kresach Rzeczypospolitej*. Wrocław 1993.
- Britannica*. <https://www.britannica.com/biography/Stephen-Bathory> [доступ: 12.11.2022].
- Dacewicz L.: *Antroponimia Białegostoku w XVII–XVIII wieku*. Białystok 2001.
- GRODNO.BY ONLINE. http://www.grodno.by/grodno/history/chronology_1919_1939.html [доступ: 12.11.2022].
- Nazewnictwo geograficzne świata*, Zeszyt 11, Komisja Standaryzacji Nazw Geograficznych. Katowice 2009.
- Niezależna.pl*. <https://niezalezna.pl/226387-dawid-grodzienski-rycerz-ktory-walczac-z-krzyzakami-nie-przegral-zadnej-bitwy> [доступ: 12.11.2022].
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego i innych krajów słowiańskich*. т. VII. http://dir.icm.edu.pl/pl/Słownik_geograficzny/Tom_VII/751.
- Zarządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 28 lutego 1937 r. o ustaleniu urzędowych nazw miast*. <http://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WMP19370690104> [доступ: 12.11.2022].

KRYSTSINA ARTAMONAVA

THE PROBLEM OF THE TRANSLATION OF PROPER NAMES (BASED ON THE EXAMPLE OF TOURIST GUIDE MATERIALS)

Summary

This article is devoted to the specifics of the translation of Russian-Polish-English proper names in guidebooks. The exemplification material was taken from guidebooks to the Republic of Belarus Grodno region. Translation techniques for selecting and creating equivalents for anthroponyms and toponyms are described. The historical aspect and the origin of these names were also taken into account.

Keywords: onomastics, tourist discourse, guidebook, anthroponyms, toponyms

KRYSTSINA ARTAMONAVA

O PROBLEMIE TŁUMACZENIA NAZW WŁASNYCH (NA PRZYKŁADZIE PRZEWODNIKÓW TURYSTYCZNYCH)

Streszczenie

Niniejszy artykuł poświęcony został specyfice przekładu nazw własnych z języka rosyjskiego na język polski i angielski. Materiał egzemplifikacyjny został zaczerpnięty z przewodników po obwodzie grodzieńskim Republiki Białoruś. W artykule opisano wybrane antroponimy i toponimy oraz techniki wykorzystane w celu ich translacji. Zwrócono również uwagę na genezę omawianych nazw oraz kontekst historyczny.

Słowa kluczowe: onomastyka, dyskurs turystyczny, przewodnik, antroponimy, toponimy

DYDAKTYKA PRZEKŁADU

ЕЛЕНА ЕГОРОВА

Uniwersytet Gdański

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5844-2747>

СВЕРХСЛОВНЫЕ ЯЗЫКОВЫЕ ЕДИНИЦЫ В ДИДАКТИКЕ ПЕРЕВОДА

Целью данной статьи является привлечение внимания к роли сверхсловных языковых единиц в дидактике перевода для языковой пары польский-русский. Составные языковые единицы давно привлекают внимание лингвистов, подтверждением чего является наличие в научном дискурсе множества работ, посвящённых устойчивым словосочетаниям. Однако это не означает, что проблемы фразеологии получили исчерпывающее объяснение, поскольку перед исследователями постоянно открываются новые горизонты, а сама область фразеологии расширяет свои границы.

Сегодня к фразеологическим единицам причисляют не только устойчивые обороты, отличающиеся идиоматичностью и семантической неделимостью, но и — в широком понимании — полилексемные образования, обладающие большей устойчивостью по сравнению со свободными словосочетаниями, однако не содержащие компонентов с затемнённой семантикой. Отнесение таких единиц к фразеологическим ресурсам обусловлено постоянством состава, способностью обозначать одно понятие и высокой частотностью употребления в определённом контексте, что подразумевает их воспроизводимость в готовом виде. Примерами таких образований, извлекаемых из памяти как готовые языковые единицы в типичных ситуациях общения, являются словосочетания *взбитые сливки*, *холодное оружие*, *влажные салфетки*, *свадебное путешествие*, *свобода выбора*, *кредитная способность*, *прожиточный минимум*, *стремление к успеху* (пол.

bita śmietana, broń biała, chusteczki nawilżane, podróż poślubna, swoboda wyboru, zdolność kredytowa, minimum socjalne, dążenie do sukcesu). Таким образом, в настоящее время к фразеологическим единицам относятся разнообразные коллокации, составные термины и наименования, публицистические клише, ситуативно обусловленные стандартные обороты и т.д.

Особое значение аналитические языковые единицы приобретают в контексте методики преподавания иностранных языков, так как именно перенос комбинаций слов одного языка на другой является одной из наибольших проблем в изучении иностранной лексики. Ввиду вышесказанного усвоение устойчивых словосочетаний становится одной из главных задач в формировании и развитии лексической компетенции на иностранном языке.

Стоит подчеркнуть, что устойчивые словосочетания, противопоставляемые идиомам в узком смысле, составляют несоизмеримо большие ресурсы, чем классические фразеологизмы. Практически каждое устное или письменное высказывание состоит в значительной степени из различных воспроизводимых словесных комплексов, отражающих языковую специфику и часто (как и в случае классических идиом) не поддающихся дословному переводу на другой язык. Подобные воспроизводимые единицы среди прочего могут отражать изменения в лексической системе языка, а именно: появление наименований для новых реалий действительности, в основе которых лежат технические инновации, социально-политические и экономические преобразования; использование лексем в новых сочетаниях; переход словосочетаний из разряда свободных в разряд фразеологически связанных. Такие словосочетания не всегда попадают в поле зрения создателей как толковых и фразеологических, так и двуязычных словарей. Например, Войцех Хлебда, исследовавший судьбу двух космологических терминов, вошедших в обиход в XX веке, — *wielki wybuch* (русс. *большой взрыв*) и *czarna dziura* (русс. *чёрная дыра*) — замечает, что общеязыковой статус первого термина не был сформирован вплоть до начала XXI века, о чём свидетельствует факт отсутствия данной единицы в словарях польского языка, в то время как второй термин не только обосновался в современном польском языке, но и дождался фиксации в лексикографических источниках¹.

Именно отсутствие в переводном словаре языковой единицы можно назвать источником трудностей перевода. По понятным причинам

¹ W. Chlebda: *Szkice o skrzydlatych słowach. Interpretacje lingwistyczne*. Opole 2005, с. 89–91.

эта проблема прежде всего касается сверхсловных единиц, относимых к лексико-фразеологическим инновациям. Установление эквивалентности между единицами двух языков может быть также связано с проблемой выбора при наличии нескольких вариантов или отсутствием в языке перевода стилистически равноценного выражения. В частности, со второй из этих проблем (стилистической асимметрией) мы сталкиваемся при поиске эквивалентов русских разговорных и жаргонных словосочетаний *ловить кайф*, *заломить цену*, *петь под фанеру*, *выносить мозг*, *дико извиняться*, поскольку в польском языке аналогичными значениями обладают стилистически нейтральные словосочетания *oddawać się rozkoszy*, *żądać wygórowanej ceny* (*wywindować cenę*), *śpiewać z playbacki*, *przepraszać najmocniej* и разговорное *doprowadzać do szału*.

В процессе обучения переводчиков трудно переоценить роль двуязычного словаря, выполняющего, как отмечает Богумил Гасек, две основные функции: во-первых, он является наиболее привычным инструментом для нахождения эквивалентов как лексем, так и сверхсловных единиц, а во-вторых, он играет роль своеобразного учебника иностранного языка и перевода одновременно. Вторая функция, по мнению Гасека, особенно важна, так как любой двуязычный словарь в какой-то степени способствует распространению или закреплению переводческих решений, используемых ранее².

В то же время, как показывает работа со студентами, обучающимися переводу, отсутствие нужных эквивалентов в словарях приводит к выработке навыка обращения к другим источникам, в том числе к переводным и параллельным текстам.

Говоря об обучении будущих переводчиков, хотелось бы затронуть ещё одну проблему. Многими исследователями уже давно обращалось внимание на необходимость изучения как классических фразеологизмов иностранного языка в процессе его освоения, поскольку они несут в себе культурологический код языка, так и противопоставляемых им устойчивых словосочетаний, в большинстве случаев стилистически нейтральных и коммуникативно валидных. В частности, известный польский языковед и переводчик, профессор Александр Шульц ещё в 60-е и 70-е годы XX века указывал на необходимость уделять основное внимание в изучении иностранного языка именно устойчивым словосочетаниям различных типов, а не усвоению учащимися от-

² B. Gasek: *Wielkie słowniki rosyjsko-polskie a dydaktyka przekładu*. „Lingwistyka Stosowana” 2014, nr 11, с. 44–45.

дельных слов³. Возросший интерес к фразеологии в процессе обучения иностранным языкам обусловил появление в конце XX века фразеодидактики — новой лингвистической дисциплины на стыке фразеологии и лингводидактики. Термин *фразеодидактика* в научный обиход ввёл немецкий лингвист Питер Кюн, исследовавший проблемы обучения фразеологии как родного, так и иностранного языка, а также разработавший комплекс упражнений для развития фразеологической компетенции. Предложенные Кюном упражнения имеют трёхэтапную структуру: первый этап — это распознавание учащимися фразеологизма в тексте, второй — семантизация, т.е. объяснение значения фразеологизма, третий — использование фразеологизма⁴.

В настоящее время фразеодидактика находится в стадии формирования. Стоит подчеркнуть, что главной целью фразеодидактики лингвисты, занимающиеся исследованиями в этой области, называют развитие фразеологической компетенции при обучении как родному, так и иностранному языку, однако преимущественно разрабатываются вопросы дидактики фразеологии именно в контексте преподавания иностранных языков. Были предприняты попытки в рамках главной цели фразеодидактики выделить составные элементы.

Детализируя цели фразеодидактики на основе анализа литературы предмета, Иоанна Таргонска высказывает мнение, что усилия преподавателя должны быть направлены на достижение таких результатов, как усвоение учащимися формальной стороны фразеологизма, способность распознавать фразеологизмы по их морфолого-синтаксическим свойствам, знание их значения (умение подобрать нефразеологический эквивалент), понимание их прагматического значения. Польская лингвистка также считает, что преподаватель должен подталкивать учащихся к поиску ответа на вопрос, почему автор в конкретной ситуации прибегает к использованию фразеологизма, а не к возможности описания данного явления другими средствами, т.е. к размышлению о роли фразеологизмов в устных и письменных текстах⁵.

Формулируя основную проблему фразеодидактики, Таргонска акцентирует внимание на обширности и разнообразии фразеологиче-

³ A. Szulc: *Intensive und extensive Methode im Fremdsprachenunterricht*. „Glottodidactica” 1966, vol. 1, c. 43–52; A. Szulc: *Możliwości i granice automatyzacji w nauczaniu języków obcych*. „Języki Obce w Szkole” 1972, nr 2, c. 88–97.

⁴ P. Kühn: *Phraseodidaktik. Entwicklungen, Probleme und Überlegungen für den Muttersprachenunterricht und den Unterricht Deutsch als Fremdsprache*. „Fremdsprachen Lehren und Lernen” 1992, nr 21, c. 167–189.

⁵ J. Targońska: *Frazeodydaktyka i jej rola w rozwijaniu (wybranych elementów) kompetencji leksykalnej*. „Prace Językoznawcze” 2017, XIX/4, c. 158–159.

ских ресурсов. Например, идиомы легче распознаются в текстах и быстрее запоминаются учащимися в силу нерегулярности формы, чего нельзя сказать о коллокациях или так называемых прагматических фразеологизмах. С другой стороны, использование идиом в речи, хотя и позволяет сократить процесс высказывания и его восприятия, не является обязательным, в то время как употребление коллокаций часто бывает необходимым в конкретных ситуациях общения. Исследовательница подчёркивает важность усвоения коллокаций на продуктивном уровне и введения их в процесс обучения уже на начальном этапе⁶.

Здесь хотелось бы отметить, что вопросы, на каком этапе следует вводить фразеологизмы, а также должно ли быть их усвоение рецептивным или продуктивным, относятся к числу дискуссионных. Разные мнения высказываются и по поводу выделения фразеологической компетенции или включения её в состав лексической компетенции. Так, Таргонска высказывает убеждение, что фразеологическая компетенция не может рассматриваться вне лексической компетенции, поскольку фразеология представляет собой важную часть словарного запаса, а фразеологическая компетенция относится к овладению лексикой, т.е. к пониманию и правильному использованию слов в составе устойчивых словосочетаний. В свою очередь, Моника Сулковска является сторонницей противоположной точки зрения, согласно которой фразеологическую компетенцию следует рассматривать отдельно от лексической⁷.

Рассматривая проблемы фразеодидактики, Сулковска обращает внимание на отсутствие отдельных курсов, посвящённых фразеологии, в программах филологических специальностей польских вузов, особенно если речь идёт об иностранной филологии. По наблюдениям лингвистики, изучение фразеологии иностранного языка обычно имеет второстепенный и фрагментарный характер в рамках практических языковых занятий или на специализированных семинарах по общему языкознанию. В результате такого подхода, как отмечает с сожалением Сулковска, часто выпускники неофилологии, т.е. будущие преподаватели иностранных языков или переводчики, не имеют достаточных теоретических знаний или практических навыков в области фразеологии⁸.

⁶ J. Targońska: *Frazeodydaktyka i jej rola...*, c. 157–158.

⁷ Там же, c. 156; M. Sułkowska: *Dydaktyka frazeologii — sukces czy porażka? B: Inspiracja. Motywacja. Sukces. Rola materiałów dydaktycznych i form pracy na lekcji języka obcego*. Red. J. Sujecka-Zajac, A. Jaroszevska, K. Szymankiewicz, J. Sobańska-Jędrych. Warszawa 2014, c. 296.

⁸ M. Sułkowska: *Frazeodydaktyka i frazeotranslacja jako nowe dyscypliny frazeologii stosowanej*. „Applied Linguistics Papers” 2018, nr 25/ 2, c. 173.

Сулковска указывает также на проблему недостаточного количества соответствующих дидактических материалов, необходимых в процессе преподавания фразеологии. По оценкам исследовательницы, учебные пособия с упражнениями по фразеологии являются редкостью на издательском рынке, что, возможно, связано с нехваткой разработок по частотности фразеологизмов⁹.

Каролина Гель, в свою очередь, критически оценивает в целом отношение к фразеологии в преподавании иностранных языков. По мнению лингвистики, исследования в области дидактики фразеологии преимущественно сводятся лишь к описанию фразеологических единиц и их классификациям, подчёркиванию необходимости большего интереса к вопросу изучения фразеологии в рамках преподавания иностранного языка, сопоставлению фразеологических единиц двух или более языков и описанию их значения и особенностей употребления без разработки дидактических аспектов. Гель видит проблему в том, что современные исследования по фразеодидактике не дают ответов на вопросы: каким фразеологическим единицам следует обучать на курсах иностранного языка; каким по объёму должен быть фразеологический оптимум; на каком этапе обучения вводить фразеологические единицы; какие способы презентации фразеологических единиц наиболее эффективны. Исследовательница добавляет, что некоторые авторы не осознают значимости преподавания фразеологизмов, рассматривая их лишь как способ внести разнообразие в учебный процесс и избежать монотонности на занятии, фокусируясь на игре слов и культурной специфике¹⁰.

Таким образом, возникновение фразеодидактики свидетельствует о возросшем значении устойчивых словосочетаний различных типов в формировании языковой компетенции, а необходимость включения фразеологии в программы филологических специальностей подтверждается многими исследованиями. Кроме того, следует включать в программы обучения на филологических специальностях как полные курсы фразеологии, так и факультативы, спецкурсы и спецсеминары.

Составляя важную часть лексики, фразеологизмы играют особую роль в освоении иностранного языка. В отношении затронутых здесь актуальных вопросов фразеодидактики мы разделяем точку зрения исследователей, считающих, что классические фразеологизмы, иди-

⁹ Там же.

¹⁰ K. Giel: *Praktyka frazeodydaktyczna na przykładzie nauczania języka chorwackiego polskich studentów kroatystyki*. Poznań 2016, с. 26, 32.

омы целесообразно вводить в учебный процесс на уровне B1/B2 для рецептивного усвоения, тогда как коллокации, разного рода ситуативные клише и так называемые прагматические фразеологизмы должны использоваться на занятиях уже на уровне A1/A2 с обязательным продуктивным усвоением учащимися.

В заключение, внося вклад в решение проблемы нехватки дидактических материалов, направленных на освоение студентами сверхсловных языковых единиц, представляем несколько разработанных нами упражнений по фразеологии. Они могут быть использованы в польских вузах на практических занятиях русского языка как иностранного и на занятиях по практике перевода.

1. Подберите русские эквиваленты приведённых в скобках выражений и вставьте их в правильной форме:

1. По мнению критиков, новый спектакль оскорбляет ... (uczucia wierzących).
2. В жаркую погоду я не могу обойтись без ... (krem nawilżający).
3. Я поблагодарил профессора за внимание и ... (poświęcony mi czas).
4. Мне не подошло ничего из вещей, ... (zamówiony przez Internet).
5. Моя подруга любит покупать всё, что ... (wyprodukowano w Polsce).
6. В кафе мы заказали коктейль со ... (świeżo wyciśnięty sok).
7. Во время экскурсии мы побывали в ... (funkcjonujący klasztor).
8. В осеннем парке аллеи казались золотыми от ... (pożółkłe liście).
9. Особое внимание в путеводителе уделяется ... (znajdujący się w Europie) заповедникам.
10. В помещении химической лаборатории посторонним ... (wstęp wzbroniony).
11. В музее нам прочитали лекцию о нескольких ... (zapomniane arcydzieła) живописи.
12. Я стараюсь покупать только продукты, ... (niezawierający konserwantów).
13. Администрация не несёт ответственности за вещи, ... (pozostawione bez opieki).
14. Благотворительная организация оказала ... (pomoc poszkodowanym) во время землетрясения.
15. Соседка показала мне блузку, ... (kupiony na wyprzedaży).
16. Мама попросила меня сходить в магазин за ... (kawa rozpuszczalna).
17. У нас были места в ... (przedział dla niepalących).
18. Это один из самых популярных маршрутов, ... (obsługiwany przez firmę EuroBus).
19. Польский уголовный кодекс предусматривает ответственность за ... (przestępstwa popełnione za granicą).
20. В передаче рассказывали, как правильно ухаживать за ... (kwiaty cięte).

2а. Подберите польские соответствия следующих выражений с деепричастиями:

1. работать спуская рукава;
2. работать засучив рукава;
3. провести ночь не смыкая глаз;
4. бежать сломя голову;
5. слушать раскрыв рот;
6. сидеть затаив дыхание;
7. образно выражаясь;
8. мягко говоря;
9. строго говоря;
10. честно говоря;
11. не вдаваясь в подробности;
12. принимая во внимание;
13. возвращаясь к теме;
14. исходя из того, что...;
15. подводя итоги.

26. Дополните предложения устойчивыми оборотами с деепричастиями:

1. Поведение моей подруги, ..., было странным. 2. ..., отмечу основные достоинства этой работы. 3. ... юный возраст артистов, после концерта организаторы запланировали поездку в Луна-парк. 4. ..., что искусство должно быть правдивым, объективность следует считать важнейшим принципом изображения действительности. 5. ..., я боюсь ходить по улицам поздно вечером. 6. ..., хочу напомнить присутствующим об актуальности данной проблемы. 7. ..., никакой художественной ценности данная картина не представляет. 8. ..., следует сказать о практическом значении нашего исследования. 9. ..., наши футболисты сыграли как по нотам. 10. Мы сидели в коридоре и ждали результатов экзамена ... 11. Мать всю ночь просидела возле больного сына ... 12. Он относился к своим обязанностям безответственно, всё делал ... 13. Настя хотела первой рассказать всем новость, поэтому бежала ... 14. Он рассказывал так интересно, что все слушали ... 15. Ты должен был выйти в поле, ... трудиться, работать вместе со всеми.

3. Найдите в тексте устойчивые словосочетания с притяжательными прилагательными и подчеркните их польские соответствия:

1. Потеряв веру в результат и устав от рутинной работы, Павел сказал: «Нет смысла продолжать, это сизифов труд». 2. В кабинете был беспорядок: столы завалены бумагами, на полу — куча разбросанных предметов. Директор сказал нам убрать эти авгиевы конюшни. 3. Эйфелева башня — эта самая главная достопримечательность Парижа. 4. Наталья была хорошей хозяйкой, но готовить борщ не умела — это было её ахиллесовой пятой. 5. Фёдор ничего не может сделать без разрешения мамы, он так и остался маменькиным сыночком. 6. По мнению учёных, Ноев ковчег, о котором нам известно из Библии, находится на вершине горы Арарат. 7. Роль короля Лира была последней в его театральной карьере, стала его лебединой песней. 8. Он извинялся неискренне, и я не поверила его крокодиловым слезам. 9. Я весь день ничего не ел, и когда вернулся домой, почувствовал просто волчий аппетит. 10. Подсказывая своему другу на экзамене, вы оказываете ему медвежью услугу.

4а. Прочитайте тексты и подчеркните причастия и деепричастия. Обратите внимание на сочетания, в состав которых они входят.

Унесённые ветром — кинофильм режиссёра Виктора Флеминга, поставленный по одноимённому роману Маргарет Митчелл. Фильм завоевал восемь премий Оскар — рекорд, не побитый в течение двух десятилетий. На *Унесённых ветром* было продано больше билетов, чем на любой другой голливудский фильм. В СССР фильм впервые был показан в июле 1969 года на 6-м Московском международном кинофестивале. В польском переводе название звучит как *Przemiętło z wiatrem*.

Пролетая над гнездом кукушки — художественный фильм, повествующий о драме в психиатрической клинике, снятый режиссёром Милошем Форманом по одноимённому роману Кена Кизи. Он стал вторым фильмом в истории мирового кинематографа, завоевавшим Оскар в пяти самых престижных номинациях. Картина

была очень тепло принята зрителями. Критики также высоко оценили режиссуру и актёрскую игру, признав фильм одним из важнейших событий «новой волны» американского кино 1970-х годов. Польская версия названия — *Lot nad kukulczym gniazdem*.

Трое в лодке, не считая собаки (пол. *Trzech panów w łódce nie licząc psa*) — юмористическая повесть Джерома Клапки Джерома, представляющая собой отчёт о лодочной поездке по реке Темзе. По мотивам повести был создан советский двухсерийный телевизионный фильм, снятый в жанре музыкальной комедии и пользовавшийся зрительским успехом (по материалам Интернета).

46. Напишите короткие заметки о фильмах, используя следующие обороты: основан на реальных событиях, повествующий о драме, вышедший на экраны, снятый по произведению, высоко оценён критиками, получивший высокую оценку зрителей, изображающий события, был показан, собравший в прокате, завоевавший множество наград, являющийся экранизацией. Приведите польские версии названий.

ЛИТЕРАТУРА

- Chlebda W.: *Szkice o skrzydlatych słowach. Interpretacje lingwistyczne*. Opole 2005.
- Gasek B.: *Wielkie słowniki rosyjsko-polskie a dydaktyka przekładu*. „Lingwistyka stosowana” 2014, nr 11, c. 43–51.
- Giel K.: *Praktyka frazeodydaktyczna na przykładzie nauczania języka chorwackiego polskich studentów kroatystyki*. Poznań 2016.
- Kühn P.: *Phraseodidaktik. Entwicklungen, Probleme und Überlegungen für den Muttersprachenunterricht und den Unterricht Deutsch als Fremdsprache*. „Fremdsprachen Lehren und Lernen” 1992, № 21, c. 167–189.
- Sułkowska M.: *Dydaktyka frazeologii — sukces czy porażka? B: Inspiracja. Motywacja. Sukces. Rola materiałów dydaktycznych i form pracy na lekcji języka obcego*. Red. J. Sujecka-Zajac, A. Jaroszewska, K. Szymankiewicz, J. Sobańska-Jędrych. Warszawa 2014, c. 295–312.
- Sułkowska M.: *Frazeodydaktyka i frazeotranslacja jako nowe dyscypliny frazeologii stosowanej*. „Applied Linguistics Papers” 2018, 25/2, c. 169–181.
- Szulc A.: *Intensive und extensive Methode im Fremdsprachenunterricht*. „Glottodidactica” 1966, vol. 1, c. 43–52.
- Szulc A.: *Możliwości i granice automatyzacji w nauczaniu języków obcych*. „Języki Obce w Szkole” 1972, z. 2, c. 88–97.
- Targońska J.: *Frazeodydaktyka i jej rola w rozwijaniu (wybranych elementów) kompetencji leksykalnej*. „Prace Językoznawcze” 2017, XIX/4, c. 147–168.

JELENA JEGOROWA

THE MULTI-WORD LEXICAL UNITS IN THE DIDACTICS OF TRANSLATION

Summary

The article is devoted to the role of multi-word lexical units in the didactics of translation for the Polish-Russian language pair. It deals with topical issues of phraseodidactics — a linguistic discipline that has appeared in connection with the increased role of phraseology in the didactics of foreign languages. The article contains examples of exercises developed by the author for mastering set units of the Russian language by foreign students.

Keywords: multi-word lexical unit, phraseological competence, translation of phraseological units, phraseodidactics

JELENA JEGOROWA

WIELOWYRAZOWE JEDNOSTKI JĘZYKOWE W DYDAKTYCE PRZEKŁADU

Streszczenie

Niniejszy artykuł poświęcony został roli wielowyrzawowych jednostek językowych w dydaktyce przekładu w parze językowej polski-rosyjski. Omówiono w nim aktualne problemy frazeodydaktyki — dyscypliny lingwistycznej powstałej w związku ze zwiększoną rolą frazeologii w dydaktyce języków obcych. Artykuł zawiera przykłady opracowanych przez autorkę ćwiczeń, których celem jest przyswojenie wielowyrzawowych jednostek języka rosyjskiego przez studentów uczących się tego języka jako obcego.

Słowa kluczowe: wielowyrzawowa jednostka językowa, kompetencja frazeologiczna, przekład frazeologizmów, frazeodydaktyka

MAŁGORZATA KALITA

Uniwersytet Śląski w Katowicach

ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-4700-9198>

CZEŚKI JĘZYK PRAWNY I PRAWNICZY — WYBRANE ZAGADNIENIA ZWIĄZANE Z PRZEKŁADEM I KSZTAŁCENIEM TŁUMACZY

Przedmiotem artykułu jest zaprezentowanie wybranych zagadnień związanych z przekładem tekstów prawnych i prawniczych w kombinacji językowej czeski-polski oraz polski-czeski. Niniejszy tekst, podobnie jak literatura przedmiotu w tym zakresie, wykorzystuje sposoby badań zorientowane na efekty tłumaczenia przy wykorzystaniu metody jakościowej.

Przekład z języka blisko spokrewnionego wiąże się z konkretnymi problemami, które występują bez względu na to, czy tłumaczenie ma charakter literacki, specjalistyczny, czy jeszcze inny. Pułapki, które czyhają na tłumaczy języków blisko spokrewnionych, wymagają od nich wzmożonej czujności. Języki te mają bowiem wspólną historię. W przypadku języka polskiego i czeskiego występuje grupa słów, którą oba języki przejęły z języka prasłowiańskiego. Dotyczy ona w głównej mierze opisu świata (np. *ogień, ryba, oko*). Kolejnym obszarem ścisłych związków językowych są bohemizmy, które pojawiły się w polszczyźnie w okresie zintensyfikowanych kontaktów między Polską a Czechami. Najstarsza fala zapożyczeń pochodzi z okresu przyjęcia chrześcijaństwa i łączy się ze sferami duchową oraz religijną (np. *Bogurodzica, święty, dusza*). Później miały miejsce oddziaływania językowe w obszarze terminów prawno-administracyjnych. Do polszczyzny weszły między innymi takie leksemy, jak: *starosta, miasto, korona* czy *powód*. Dla języka prawnego i prawniczego znaczenie miały także relacje z XIV i XV wieku. To właśnie w tym czasie zacieśniły się kontakty między obiema kulturami i środowiskami naukowymi. Krakowska

uczelnia, utworzona na wzór praskiej, już od początku posiadała wydział prawa¹.

Zarówno polski, jak i czeski system prawa pozostaje pod wpływem prawa rzymskiego. Jest to niezwykle pomocne dla tłumacza, ponieważ większość instytucji prawnych opiera się na tych samych założeniach. Nie bez znaczenia był również wpływ języka łacińskiego, który nadal pełni rolę powszechnego i uniwersalnego języka prawniczego². Tłumacz powinien zdawać sobie sprawę, że łacina używana jest wyłącznie w języku prawniczym, a osoba przekładająca tekst prawny nie powinna się nią posługiwać. Polska ustawa regulująca zasady techniki prawodawczej mówi, że „w ustawie należy unikać posługiwania się: [...] określeniami lub zapożyczeniami obcojęzycznymi, chyba że nie mają dokładnego odpowiednika w języku polskim”³.

Niemniej łacina stanowi bardzo pomocne narzędzie w poszukiwaniu ekwiwalentów. Użyteczne są tutaj szczególnie dwa słowniki: *Latinsko-český právní slovník* Jiřígo Vedrała⁴ oraz *Slovník terminů, zwrotů i sentencí právních laciňských oraz pochodzenia laciňského* Marka Kuryłowicza⁵.

Wspomniane rozróżnienie na język prawny i prawniczy w czeskiej literaturze przedmiotu jest znacznie mniej akcentowane niż w polskiej. Większość czeskich badaczy używa terminu „právní jazyk”⁶, który rozumiany jest jako platforma pozwalająca na komunikowanie prawa, czyli zarówno jego tworzenie, jak i aplikowanie⁷. Ci, którzy akcentują podział na język prawny i prawniczy, powołują się między innymi na polskie publikacje Bronisława Wróblewskiego⁸.

¹ W 1348 roku powstaje w Pradze uniwersytet nazwany później Uniwersytetem Karola, w skład którego wchodziły wydziały nauk wyzwolonych, medycyny, prawa i teologii. Pobierała w nim naukę stosunkowo liczna grupa Polaków. W 1356 roku Kazimierz Wielki, podczas swojej wizyty w stolicy Czech miał możliwość zapoznania się z czeskim życiem naukowym i umysłowym. Akademia Krakowska powstała osiem lat później i również posiadała wydział prawa. Kiedy po śmierci Kazimierza Wielkiego doszło do upadku uczelni młodzież polska znów kształciła się w Pradze. To z jej szeregów utworzono później grono wykładowców odnowionej w 1400 roku krakowskiej uczelni. Pierwsi rektorzy uniwersytetu krakowskiego zdobyli wykształcenie w Pradze. Por. T.Z. Orłós: *Tysiąc lat czesko-polskich związków językowych*. Kraków 1993, s. 20–21.

² Por. M. Kuryłowicz: *Slovník terminů, zwrotů i sentencí právních laciňských oraz pochodzenia laciňského*. Warszawa 2022, s. 7.

³ Zob. Załącznik do obwieszczenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 29 lutego 2016 r., Dz. U. z 2016 r. poz. 283, §8 ust. 2.

⁴ J. Vedraľ: *Latinsko-český právní slovník*. Praha 2003.

⁵ M. Kuryłowicz: *Slovník terminů, zwrotů...*

⁶ Na przykład: J. Kořenský: *Jazyk právní komunikace*. W: *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Praha 1997, s. 84; A. Gerloch, V. Knapp: *Logika v právním myšlení*. Praha 2000, s. 20.

⁷ Por. L. Hlouch: *Teorie a realita právní interpretace*. Plzeň 2011, s. 72.

⁸ Por. M. Tomášek: *Překlad v právní praxi*. Praha 2003, s. 24; F. Hladíš: *Problematika českého jazyka v právu*. W: *Termina 94*. Red. M. Žemlička. Liberec 1995, s. 104–107.

Problemy, jakie może napotkać tłumacz czesko-polskich tekstów z dziedziny prawa, z jednej strony pokrywają się z pułapkami czyhającymi na tłumaczy w tej kombinacji językowej niezależnie od rodzaju tekstu (jak pułapki słowotwórcze, składnia, pozorna ekwiwalencja gramatyczna, formy stopniowania, aspekt czy różnice w pisowni wyrazów obcych)⁹, z drugiej — przypominają dylematy tłumaczy tekstów prawa z innych języków (archaizmy, polisemia, homonimia, neologizmy, quasi-synonimy, terminy o nieostrym znaczeniu oraz terminy o znaczeniu nadanym im przez definicje prawne, różnice pomiędzy językiem potocznym a różnymi odmianami języka prawa)¹⁰.

Tłumacze czesko-polscy (i polsko-czescy) nie mają do dyspozycji zbyt wielu słowników specjalistycznych, a słownika prawniczego w tej kombinacji językowej nie ma w ogóle. Przeglądając *Czesko-polski słownik zdradliwych wyrazów i pułapek frazeologicznych* pod redakcją Teresy Zofii Orłós, znajdziemy jednak wyrazy opatrzone kwalifikatorem „praw.,” który oznacza „termin prawniczy”. Początkujący tłumacz powinien być jednak uważny, ponieważ niektóre ekwiwalenty przytaczane w tym słowniku nie powinny być stosowane w takiej wersji, jaką proponuje autorka.

Hasła w *Czesko-polskim słowniku zdradliwych wyrazów i pułapek frazeologicznych* prezentowane są w dwóch kolumnach. Po lewej stronie znajdują się wyrazy czeskie z ich polskimi ekwiwalentami, po prawej — polski wyraz, który brzmi bardzo podobnie do czeskiego. Do niego również dołączone są ekwiwalenty, tym razem czeskie.

líčení (n.) ‘opis’: líčení přírody — opis przyrody ‘szminkowanie, makijaż’: líčení obličejů — makijaż twarzy praw. ‘rozprawa sądowa’: hlavní líčení — główna rozprawa	liczenie (n.) ‘przeliczanie’ — počítání: przeliczanie pieniędzy — počítání peněz¹¹
--	--

Nawet jeżeli słownik podpowiada nam konkretny termin prawniczy, to czyni to w sposób niedokładny. W powyższym przykładzie „hlavní líčení” zaprezentowane zostało jako „główna rozprawa”. Pomijając fakt, że przymiotnik ma tutaj cechę trwałą i funkcję kategoryzacyjną, zatem powinien być umieszczony po rzeczowniku, to należałoby dodać informację, że chodzi

⁹ Por. *Czesko-polska pozorna ekwiwalencja językowa. Materiały pomocnicze dla studentów, polskich bohemistów i czeskich polonistów*. Red. T.Z. Orłós. Kraków 2004, s. 8.

¹⁰ Por. A. Matulewska: *Jakość przekładu prawniczego a cechy języka prawa*. W: *Język, komunikacja, informacja*. Red. P. Nowak, P. Nowakowski. Poznań 2008, s. 54.

¹¹ *Czesko-polski słownik zdradliwych wyrazów i pułapek frazeologicznych*. Red. T.Z. Orłós. Kraków 2006, s. 97.

o rozprawę główną w postępowaniu karnym, ponieważ w postępowaniu cywilnym należałoby zastosować ekwiwalent „hlavní jednání”.

W kolumnie zawierającej ekwiwalenty czeskie napotykamy jedynie pięć przypadków oznaczenia wyrazu jako termin prawniczy. Oprócz wspomnianego „líčení” należą do nich:

článek — praw. ‘paragraf, artykuł’: poslední článek dohody — ostatni artykuł umowy¹²;
kolace — praw. ‘zaliczenie darowizn w postępowaniu spadkowym’¹³;
postih — praw. ‘regres, roszczenie zwrotne’: právo postihu — prawo regresu¹⁴;
úkladný — praw. ‘umyślny, dokonany z premedytacją’: úkladná vražda — zabójstwo z premedytacją¹⁵.

W przypadku ostatniego z powyższych tłumacz korzystający z *Czesko-polskiego słownika zdradliwych wyrazów* musi wykazać się wiedzą i dociekliwością, bo „úkladný” to umyślny, ale w tekstach prawnych i prawniczych ten akurat ekwiwalent nie znajduje zastosowania. Czeski korpus wymienia wprowadzie: „úkladní vraží a násilníci” oraz „úkladná vražda”¹⁶, ale termin ten nie występuje w czeskim Kodeksie karnym. Napotykamy tu jedynie „úmyslné trestné činy”: „Kdo jiného úmyslně usmrtí, bude potrestán odnětím svobody [...]”¹⁷.

Podobne nieścisłości wykrywamy również w prawej kolumnie *Czesko-polskiego słownika*... Na przykład wyraz „kruczek” oznaczono jako termin prawniczy, podczas gdy polski „kruczek prawniczy” nie jest terminem prawniczym, należy bowiem do języka potocznego. Dodatkowo Narodowy Korpus Języka Polskiego potwierdza, że w języku polskim zdecydowanie częściej pojawia się kolokacja „kruczek prawny” niż „prawniczy”¹⁸.

krůček (m.) dem. od krok ‘kroczek’: udělat jen malý krůček — zrobić tylko mały kroczek	kruczek (m.) dem. od kruk — krkavčík: malý kruczek — malý krkavčík przen. ‘podstęp’ — háček: to byl kruczek — to byl háček praw. ‘trudność, zawiłość’ — klička: <i>prawnicze kruczki</i> — <i>právnícké kličky</i>¹⁹
--	---

¹² Por. Tamże, s. 45.

¹³ Por. Tamże, s. 78.

¹⁴ Tamże, s. 186.

¹⁵ Por. Tamże, s. 282.

¹⁶ Český národní korpus. <https://www.korpus.cz/slovo-v-kostce/search/cs/%C3%BAkladn%C3%BD> [dostęp: 05.01.2023].

¹⁷ Trestní zákoník, Zákon č. 40/2009 Sb. Díl 1 — Trestné činy proti životu, Předpis č. 40/2009 Sb.

¹⁸ Narodowy Korpus Języka Polskiego. <http://nkjp.pl/poliqarp/nkjp300/query/> [dostęp: 05.01.2023].

¹⁹ *Czesko-polski słownik zdradliwych wyrazów*..., s. 88.

„Rozprawa” wyjaśniana przez *Czesko-polski słownik...* jako „rozprawa sądowa”, w zależności od rodzaju postępowania to „jednání” lub „líčení”. Pożądane byłoby, aby tłumacz wykazał się pewną wiedzą specjalistyczną, ponieważ proponowane w słowniku „přelíčení” występuje w tekstach prawniczych jako synonim „soudního jednání” lub „líčení”, ale w tekstach prawnych pojęcie to stosowano w latach czterdziestych dwudziestego wieku.

rozprava (ž.) 'dysputa, omawianie czegoś' [...]	rozprawa (ž.) 1. ts 2. 'dłuższa naukowa praca pisemna' [...] 3. praw. 'część przewodu sądowego' — přelíčení: <i>rozprawa sądowa</i> — <i>soudní přelíčení</i> ²⁰
--	--

W *Czesko-polskim słowniku zradliwych wyrazów i pułapek frazeologicznych* zamieszczono ponadto wyrazy, które mogą występować jako termin prawniczy, ale nie zostały oznaczone kwalifikatorem „praw.”. Przykładowo: *akcese* nie jest objaśniana jako polska prawnicza „akcesja”, ale jako nabytek:

akcese (ž.) książk. 'nabytek' : cenná akcese pro knihovnu — cenny nabytek dla biblioteki	akces (m.) 'udział, uczestniczenie w czymś' — účast v něčem: <i>zgłosić swój akces</i> — <i>přihlásit svou účast</i> ²¹
--	---

Czeski „dluhopis” mógłby zostać opatrzony kwalifikatorem „prawniczy”, jednak większy problem stanowi fakt, że gdyby tłumacz zastosował proponowany polski ekwiwalent („odpis dłużny”) mógłby napotkać się z niezrozumieniem polskich specjalistów, ponieważ takiego terminu w polskich słownikach znaleźć nie można.

dluhopis (m.) 'odpis dłużny, obligacja' : koupit státní dluhopisy — kupić obligacje państwowe	długopis (m.) 'przyrząd do pisanja z tuszowym wkładem' [...] ²²
---	---

Poniższy polski ekwiwalent również wymaga czujności, ponieważ czeski wyraz „loupež” zgodnie z definicją *Slovníka spisovného jazyka českého* to „zmocnění se cizího majetku násilím”²³, czyli odpowiednik polskiego „roz-

²⁰ Tamże, s. 220–221.

²¹ Tamże, s. 17.

²² Por. *Czesko-polski słownik zradliwych wyrazów...*, s. 49.

²³ *Slovník spisovného jazyka českého*. <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=loupe%C5%BE&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no> [dostęp: 05.01.2023].

boju”. Również baza danych przekładowych ekwiwalentów Treq, dostępna na stronie Czeskiego Korpusu Narodowego²⁴ nie wymienia wśród ekwiwalentów „grabieży”.

loupež (ž.) ‘ grabież ’: loupež peněz — grabież pieniędzy	łupież (m.) ‘łuszczyć się naskórek głowy’ [...] ²⁵
---	--

Poniższy przykład, ostatni z wybranych z *Czesko-polskiego słownika zdradliwych wyrazów i pułapek frazeologicznych*, również obrazuje nieprecyzyjność hasła słownikowego. Polski ekwiwalent odsyła do „oskarżenia”, które występuje w postępowaniu karnym, jednak czeskie słowniki wyraźnie definiują, że „žaloba” dotyczy postępowania cywilnego i w języku polskim będziemy w tym wypadku mówić o pozwie, wskutek czego wyraz „žalovat” należałoby przetłumaczyć jako „wnosić pozew”, nie „oskarżenie”.

žalovat ‘ skarżyć ’: žalovat na svého spolužáka — skarżyć na swojego szkolnego kolegę ‘ wnosić oskarżenie ’: žalovat o náhradu škody — oskarżać o odszkodowanie	žalováć ‘wyrażać, odczuwać żal, ubolewać’ — litovat [...] ‘litować się nad kimś’ [...] ‘ skąpić ’ — šetřit, litovat [...] ²⁶
---	---

Podobieństwo języków nie zawsze jednak przysparza wyłącznie trudności. W wielu momentach pomaga i ułatwia zadanie, wymaga jednak ciągłej uwagi. Tak jest w przypadku nazw organów wymiaru sprawiedliwości. Pożornie te same, ale w kierunku tłumaczenia z języka polskiego na czeski potrzebna jest określona wiedza, by nie użyć jednej ze słownikowych propozycji. „Policie” to nasza polska „policja”, „soud”, podobnie jak w Polsce — „sąd”, ale prokuratura to „státní zastupitelství”. W *Słowniku czesko-polskim* pod hasłem „prokuratura” można znaleźć tłumaczenie — „prokuratura”, a „prokurator” — „prokurátor”²⁷. I jest to prawda, ale tylko dla okresu 1949–1993, w poprzednim systemie politycznym.

Tłumacz języków blisko spokrewnionych powinien zdawać sobie sprawę z tego, że kilkunastowieczny rozwój języków powoduje ewolucję znaczeniową wyrazów, która nie przebiega w obu językach równolegle. Dlatego należy liczyć się z różnicą znaczeniową w przypadku jednakowo brzmiących wyrazów²⁸.

²⁴ Český národní korpus. <https://treq.korpus.cz/> [dostęp: 05.01.2023].

²⁵ Por. *Czesko-polski słownik zdradliwych wyrazów...*, s. 100.

²⁶ Tamże, s. 328.

²⁷ J. Siatkowski, M. Basaj: *Słownik czesko-polski*. Warszawa 2002, s. 573.

²⁸ Por. T.Z. Orłoś: *Tysiąc lat...*, s. 11.

Wzmoczonej czujności wymagają także wyrazy polisemiczne. Wyraz „zákon” oznacza zarówno „ustawę”, jak i „prawo”. Podpowiedzią może tu być kontekst, w którym znajdziemy konkretny numer ustawy lub wyrażenie, na przykład „pokud zákon nestanoví jinak” — „o ile ustawa nie stanowi inaczej”. Baza Treq podpowiada, że wyraz „zákon” częściej tłumaczy się jako „prawo” niż jako „ustawa”. Ale czeski *Právnícký slovník* definiuje „zákon” wyłącznie jako „ustawę”²⁹.

Do innych przykładów wyrazów polisemicznych należą „jednání” i „žádat”. Według *Słownika czesko-polskiego* słowo „jednání” oznacza „postępowanie”, „działanie”, „czynność”, „zachowanie”, „rokowania”, „negocjacje”, „rozmowy”, „obradę”³⁰. To, czy spółki prowadzą ze sobą rozmowy czy może negocjacje, zależy od decyzji tłumacza. Najistotniejsze jest, by w języku prawa tłumacz użył ekwiwalentu odpowiadającego odpowiedniej definicji prawnej. I tak: „soudní jednání” to „rozprawa”, „jednání za právnickou osobu” — „reprezentowanie”, a „právní jednání” — „czynność prawna”.

Z kolei „žádat” w *Słowniku czesko-polskim* występuje jako „žądać”, „domagać się”, „prosić”, „wymagać”³¹. Frekwencja występowania w przykładach w bazie Treq pokazuje, że użycie ekwiwalentu „prosić” ma przewagę nad „žądać”, ale to nie pomaga podjąć decyzji tłumaczowi, który musi nadać tłumaczonemu tekstowi właściwy wydźwięk. Analogicznie rzeczownik „žádost” przysporzy mu trudności przy wyborze spośród wyrazów: „wniosek”, „žádání”, „prośba”, „podanie”.

Do wyrazów, przy których należy wykazać się czujnością, należą „nárok” oznaczający „prawo” lub „roszczenie” czy też „rozhodnutí”, które w zależności od kontekstu powinno się tłumaczyć jako „orzeczenie” lub „decyzję”, i wiele innych.

Wyjątkową sytuację generują pary wyrażen, w których liczba ekwiwalentów nie jest zgodna i jednemu wyrażeniu w jednym języku odpowiadają dwa wyrażenia w języku drugim, przy czym te ostatnie mają odmienne zastosowanie. Przykładowo w Polsce kara łączna orzekana bywa w przypadku zbiegu przestępstw i wtedy, gdy kary zostały orzeczone w różnych postępowaniach. W Czechach pierwsza z kar określana jest jako „úhonný trest”, w przypadku drugiej, kiedy w postępowaniu karnym został już wydany wyrok, ale nie doszło jeszcze do jego uprawomocnienia się, w kolejnym postępowaniu orzeka się „souhonný trest”.

Jeszcze inny przykład stanowi polskie pojęcie terminu zawitego i prekluzyjnego, dla których odpowiednikiem czeskim jest jedno wyrażenie: „pre-

²⁹ D. Hendrych i i n.: *Právnícký slovník*. Praha 2009, s. 1341.

³⁰ J. Siatkowski, M. Basaj: *Słownik...*, s. 197.

³¹ Tamże, s. 1047.

kluzivní lhůta”. I kolejny przykład: dla trzech określeń modalności normatywnej po czesku („muset”, „moci”, „smět”) w języku polskim mamy tylko dwa: „musieć” i „móc”. Trzecie z czeskich określeń — „smět”, zawiera w sobie informację, że czyn danej osoby jest możliwy i dozwolony.

Powyższą grupę uzupełniają jeszcze słowa wymagające od tłumacza znajomości definicji prawnych poszczególnych terminów. Na przykład „mladistvý” w czeskim prawie karnym oznacza osobę mającą 15–18 lat, w Polsce mamy zaś „nieletniego”, który nie ukończył lat 17, i „młodocianego” mającego do 21 lat. W prawie cywilnym terminy „nezletilý” i „małoletní” są odpowiednikami dokładnymi.

Kolejnym wyzwaniem dla tłumaczy okazują się archaizmy. Czesi zdają sobie sprawę, że język prawny powinien być jasny, jednoznaczny, formalnie przejrzysty, spójny i możliwy do przewidzenia pod względem semantycznym. Marta Chromá w monografii *Právní překlad v teorii a praxi: nový občanský zákoník*³² zauważa, że powyższą charakterystykę trudno byłoby zastosować w odniesieniu do Kodeksu cywilnego, który wszedł w życie 1 stycznia 2014 roku. Chromá zwraca uwagę, że nowy czeski Kodeks cywilny jest skomplikowany pod względem struktury, występują w nim bowiem zjawiska leksykalne sięgające początku XIX wieku oraz regulacji prawnych z lat 30. XX wieku. Autorka powołuje się na opinię językoznawców, w której wyliczono paragrafy niezrozumiałe dla przeciętnego obywatela oraz formy gramatyczne, których powinno się unikać, a które występują w tym kodeksie (na przykład czas zaprzeszły). Czescy językoznawcy podkreślają, że wiele środków językowych użytych w nowym Kodeksie cywilnym z perspektywy współczesnej czeszczyzny ma archaiczny charakter. Chodzi przy tym zarówno o zastosowane struktury składniowe, jak i wybór jednostek leksykalnych (nie tylko terminologicznych), ich kolokacje i relacje³³.

To, z jak szerokim wachlarzem językowym i merytorycznym musi pracować osoba zajmująca się przekładem, pokazuje również tłumaczenie neologizmów w tekstach prawnych i prawniczych. W tym przypadku poszukiwanie ekwiwalentów najczęściej nie stanowi problemu, ponieważ większość neologizmów pochodzi z języka angielskiego lub kalkuje zwroty anglojęzyczne. „Cybersquatting” w obu krajach określany jest angielskim wyrażeniem. W Czechach można jeszcze użyć nieco szerszego wyrażenia: „doménový squatting”. „Carding” to „carding”, „know-how” w obu krajach brzmi tak samo, na „lobbing” w Czechach mówi się „lobbing” lub też „lobbování”. Neologizmy wykorzystuje się również wówczas, kiedy dane zjawisko nie występuje w drugim kraju. Oszustwo występujące w Czechach w latach 90. XX

³² M. Chromá: *Právní překlad v teorii a praxi: nový občanský zákoník*. Praha 2014, s. 58.

³³ Por. Tamże, s. 58–59.

wieku polegające na transferowaniu aktywów spółek — „tunelování”, do dziś w polskich tekstach pojawia się jako „tzw. tunelowanie”.

Należy zwrócić uwagę na ciągłą konieczność samokształcenia tłumaczy. Ci, którzy pracują w tym zawodzie, powinni na bieżąco śledzić zmiany w legislatywie i dostosowywać słownictwo do obowiązujących przepisów, oraz zdawać sobie sprawę z różnic w definicjach wprowadzanych terminów. Najwięcej przykładów w tym zakresie dostarcza nowy (obowiązujący od 2014 roku) czeski Kodeks cywilny. I znów, tłumacząc z polskiego na czeski, łatwiej popełnić błąd niż w odwrotnym kierunku. W słowniku znajdziemy bowiem oba terminy — ten sprzed 2014 roku i nowy. Na przykład „czynność prawna” to obecnie „právní jednání”, wcześniejsze: „právní úkon”. Ale uwaga, termin „úkon” w znaczeniu „czynności” nadal występuje w kodeksie, używany jest również w tekstach prawniczych. Inaczej bywa, kiedy wraz z nowym terminem następuje zmiana, rozszerzenie lub zawężenie znaczenia. To, co we wcześniejszym kodeksie opisywało pojęcie „nájem”, w nowym rozdzielono na dwa terminy: „nájem” i „pacht”. Pierwsze oznacza „najem”, drugie — „dzierżawę”. Zapłatę za jedno i drugie w Polsce określamy jako „czynsz”, ale w języku czeskim musimy zastosować odpowiednio: „nájemné” lub „pachtovné”.

Dodatkową trudnością, z jaką zмага się tłumacz tekstów prawnych i prawniczych, jest szerokie spektrum tematów, obejmujące wszystkie dziedziny prawa. Tłumacz pracujący z mniej popularną kombinacją językową nie może sobie pozwolić na wąską specjalizację, ograniczać się wyłącznie do prawa karnego czy spółek handlowych. Należy uwzględnić również wspomniany już niedobór pozycji słownikowych i fakt, że na studiach bohemistycznych na polskich uczelniach naukę języka czeskiego rozpoczyna się od poziomu A0. Pięć lat studiów to zdecydowanie za mało, by wykształcić odpowiedzialnych tłumaczy. Młodzi absolwenci studiów sami podejmują trud dalszego kształcenia, oferta szkoleniowa nie jest jednak zbyt bogata. Godne polecenia są studia podyplomowe na uczelniach w Pradze i Brnie, które oferują kursy prawa dla tłumaczy³⁴. Inne (jednodniowe lub weekendowe) kursy przygotowuje Polskie Towarzystwo Tłumaczy Przysięgłych i Specjalistycznych TEPIS, czeskie stowarzyszenie Jednota tlumočnicků a překladatelů czy też Komora soudních tlumočnicků České republiky, przy czym kombinacja językowa czeski-polski nie pojawia się w ofercie zbyt często.

Nie sposób zaprezentować wszystkich niuansów, jakie towarzyszą przekładowi prawnemu i prawniczemu. Z przytoczonych na początku dylema-

³⁴ JURIDIKUM — *Doplňkové studium pro překladatele právních textů*, Právnická fakulta Univerzity Karlovy, Praha; *Právní minimum pro překladatele a tlumočníky*, Právnická fakulta Masarykovy univerzity, Brno.

tów tłumacza zilustrowano tu zaledwie kilka: pozorną ekwiwalencję, polisemię, archaizmy i neologizmy oraz terminy z konkretną definicją prawną. Przekładanie tekstów prawnych i prawniczych z jednego języka na drugi jest i zawsze będzie dla tłumaczy wielkim wyzwaniem, bez względu na to, jak bliski lub odległy pod względem filozoficznym i kulturowym jest wyjściowy system prawny oraz czy wchodzące w rachubę języki są pokrewne, czy też odmienne pod względem typologicznym.

BIBLIOGRAFIA

- Chromá M.: *Právní překlad v teorii a praxi: nový občanský zákoník*. Praha 2014.
- Czesko-polska pozorna ekwiwalencja językowa. *Materiały pomocnicze dla studentów, polskich bohemistów i českich polonistów*. Red. T.Z. Orłoś. Kraków 2004.
- Czesko-polski słownik zdradliwych wyrazów i pułapek frazeologicznych. Red. T.Z. Orłoś. Kraków 2006.
- Český národní korpus. <https://www.korpus.cz>.
- Gerloch A., Knapp V.: *Logika v právním myšlení*. Praha 2000.
- Hendrych D. i in.: *Právníkový slovník*. Praha 2009.
- Hladiš F.: *Problematika českého jazyka v právu*. W: *Termina 94*. Red. M. Žemlička. Liberec 1995, s. 104–106.
- Hlouch L.: *Teorie a realita právní interpretace*. Plzeň 2011.
- Kořenský J.: *Jazyk právní komunikace*. W: *Český jazyk na přelomu tisíciletí*. Red. F. Daneš, J. Bachmannová, S. Čmejrková, M. Krčmová. Praha 1997, s. 84–91.
- Kuryłowicz M.: *Słownik terminów, zwrotów i sentencji prawniczych łacińskich oraz pochodzenia łacińskiego*. Warszawa 2022.
- Matulewska A.: *Jakość przekładu prawniczego a cechy języka prawa*. W: *Język, komunikacja, informacja*. Red. P. Nowak, P. Nowakowski. Poznań 2008, s. 53–63.
- Orłoś T.Z.: *Tysiąc lat czesko-polskich związków językowych*. Kraków 1993.
- Siatkowski J., Basaj M.: *Słownik czesko-polski*. Warszawa 2002.
- Slovník spisovného jazyka českého*. <https://ssjc.ujc.cas.cz> [dostęp: 05.01.2023].
- Tomášek M.: *Překlad v právní praxi*. Praha 2003.
- Trestní zákoník, Zákon č. 40/2009 Sb. Díl 1 — Trestné činy proti životu, Předpis č. 40/2009 Sb.
- Vedral J.: *Latinsko-český právníkový slovník*. Praha 2003.
- Załącznik do obwieszczenia Prezesa Rady Ministrów z dnia 29 lutego 2016 r., Dz. U. z 2016 r.

MAŁGORZATA KALITA

CZECH LEGAL LANGUAGE — SELECTED ISSUES IN TRANSLATION AND TRANSLATORS TRAINING

Summary

The subject of the article is to present selected issues related to the translation of legal texts in the language combination Czech-Polish and Polish-Czech. The article identifies problems characteristic of translation in the Czech-Polish language pair regardless of the field to which the text pertains (e.g., difficulties related to the lack or quality of specialized publi-

cations), as well as dilemmas of translators of legal texts of all language combinations (e.g., apparent equivalence, polysemy, archaisms and neologisms). The article also presents issues related to the training of translators working with less popular language pairs.

Keywords: Czech legal language, translation of Czech legal texts

МАЛГОЖАТА КАЛИТА

ЧЕШСКИЙ ПРАВОВОЙ И ЮРИДИЧЕСКИЙ ЯЗЫКИ — ИЗБРАННЫЕ ВОПРОСЫ ПЕРЕВОДА И ОБУЧЕНИЯ ПЕРЕВОДЧИКОВ

Р е з ю м е

Цель статьи заключается в том, чтобы представить избранные вопросы перевода правовых и юридических текстов с чешского языка на польский и с польского на чешский. В работе обращается внимание на типичные проблемы в чешско-польских переводах, которые появляются независимо от того, какой области касается текст (к примеру, затруднения, обусловленные отсутствием или несоответствующим качеством специальных текстов). Кроме того, рассматриваются дилеммы переводчиков правовых и юридических текстов в языковых парах чешский-польский и польский-чешский (например, мнимая эквивалентность, полисемия, архаизмы и неологизмы). В статье также исследуются вопросы, связанные с обучением переводчиков, работающих с менее популярными языками.

Ключевые слова: чешский правовой и юридический язык, перевод чешских правовых и юридических текстов

